

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORTAÇAĞ'DA NİKSAR

Hazırlayan

Emine TETİK KANAR

Tarih Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Murat SERDAR

TOKAT – 2019

ORTAÇAĞ'DA NİKSAR

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 10 / 07 / 2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Doç. Dr. Pınar ÜLGEN

Üye : Doç. Dr. Abdullah KAYA

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Murat SERDAR (Danışman)

İmzası

.....

.....

.....

Bu tez, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 04../07../2019 tarih ve 38-01 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. İlhan EROĞLU

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Murat SERDAR danışmanlığında hazırlamış olduğum Orta Çağ'da Niksar adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

(.../.../20...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Emine TETİK KANAR

İmzası

.....

TEŞEKKÜR

“Ortaçağ’da Niksar” adlı tez çalışmamı hazırlarken her türlü desteği ve ilgiyi eksik etmeyen sayın hocam Doç, Dr. Pınar ÜLGEN’e , beni sürekli cesaretlendiren, tezin her bir aşamasında destek olan, fikirlerini her daim örnek alacağım sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Murat SERDAR’a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca bu zorlu süreçte maddi ve manevi desteklerini hiç esirgemeyen, hep yanımda olduklarına yürekten inandığım sevgili annem Sırma TETİK’e ve sevgili babam Mehmet TETİK’e, kız kardeşim Ayşe İrem TETİK ve abim Uğur TETİK’e son olarak çok kıymetli eşim Oğuzhan KANAR’a sonsuz teşekkürler.

Benimle her zaman gurur duyan anneme ve babama...

ÖN SÖZ

Danişmendlilere payitahtlık yapmış, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Meliklik merkezi olmuş, yüzyıllar boyu birçok uygarlık ve toplum görmüş olan Niksar çok farklı isimlerle anılmıştır. Örneğin; Helenistik Çağ'da Kaberia (Kaberia), Roma egemenliğinde Pompeius zamanında Diospolis, Augustos zamanında Sebaste, Tiberus zamanında Neokaiseria; Danişmendname'de Harsanosiyye, Danişmendliler zamanında Niksar ve Selçuklular zamanında ise Dar'ül İkbal adı ile anılmıştır.

Karadeniz ve İç Anadolu iklimleri arasında bir geçiş özelliği taşıyan, coğrafi konumu gereği bölgeler arası bir köprü vazifesi gören Niksar'a yüzyıllar boyunca hâkim olan uygarlıkların bıraktığı izlerin, Niksar kentine yükledikleri siyasi, ekonomik ve kültürel misyonların anlaşılabilmesi açısından çalışmamızı İlkçağ'dan itibaren anlatmaya başladık. En hareketli yıllarını Danişmendliler döneminde yaşamış olan Niksar, üzerinde taşıdığı bu zorlu misyonu başarı ile yerine getirmiştir.

Biz de bu çalışmamızda Ortaçağ'da Niksar'ı tüm yönleriyle anlatmaya çalıştık.

ORTAÇAĞ'DA NIKSAR

ÖZET

Yerleşim alanları ve insanlar arasında sıkı bağlar vardır. Zaten insanoğlu daima kendisini güvende hissedebileceği ve yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabileceği alanları tercih etmiştir. Ayrıca bir yerin yerleşim alanı olabilmesi için doğal ve zengin kaynaklara ve de ticaret güzergâhına sahip olması gerekir. Günümüz Niksar'ı bu özelliklere sahip olması nedeniyle insanoğlunun M.Ö. 3000 yılından beri tercih ettiği yerleşim alanları arasında yer almaktadır.

Niksar'da M.Ö. 3000 yıllarından beri birçok uygarlık varlık göstermiş ve dönemlerinin şartları el verdikçe Niksar'a mimari ve kültürel alanlarda katkıda bulunmuşlardır.

1071 Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu'nun kapıları Türklere açılmıştır. Bununla birlikte Anadolu'ya yapılan akınlar Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecine hız kazandırmıştır. Danişmend Ahmed Gazi 1080'de Sivas'ı daha sonra Tokat'ı ve Niksar'ı alarak bu sürece katkıda bulunmuştur.

Danişmendliler tarih olarak İslamiyetin Türkler tarafından kabulünün yaklaşık 250-300 yıl sonra kurulmuş olmasına rağmen "İslam" ve "Cihad" anlayışını benimsemiş ve bu yolda kültürel olarak da çaba sarf etmişlerdir. Niksar'da kültür ve medeniyet göstergesi olan cami, medrese, han, hamam, türbeler yaptırarak Anadolu'nun İslamlaşması hususunda çaba sarf etmiştir.

Türkiye Selçukluları ise bu şehre Danişmendlilerden sonra gelmişler ve bu şehri hem idari hem de seferlerde askeri merkez olarak kullanmışlardır. Danişmendliler gibi Türkiye Selçukluları Devleti de Niksar ve çevre kentlerde imar faaliyetlerine önem göstermiştir. Biz de çalışmamız Ortaçağ'da Niksar konusunu hazırlarken Danişmendli Beyliği ve Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Niksar konularını ele aldık.

Çalışmamızı hazırlarken, Orta Çağ'da Niksar'ın siyasi durumunu, coğrafi yapısını, kültürel varlıklarını, stratejik ve jeopolitik konumunu dönem kaynakları ve ikinci el kaynaklardan yararlanarak anlatmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ, Niksar, Danişmendliler, Anadolu, Selçuklu

NIKSAR IN THE MIDDLE AGES

ABSTRACT

There are tight links between settlement areas and people. Human beings have always preferred the areas where they can feel secure and meet their vital needs. In addition, in order to become a residential area, a natural and rich resource and trade route must also be available. Today's Niksar is one of the settlements that humanity has preferred since 3000 BC because of these features.

In Niksar, since 3000 BC, many civilizations have existed and they have contributed to Niksar in architectural and cultural areas as the conditions of their periods have been enabled.

After the victory of Malazgirt in 1071, the gates of Anatolia were opened to the Turks. However, the raids on Anatolia have accelerated the process of Turkization and Islamization of Anatolia. Danishmend Ahmed Gazi contributed to this process by taking Sivas afterwards Tokat and Niksar in 1080.

Although the Danishmendids were established about 250-300 years after the acceptance of Islam by Turks, they adopted the "Islam" and "Jihad" approach and made cultural efforts in this way. As an indication of culture and civilization in Niksar, it made efforts by building mosques, madrasas, inns, Turkish baths and tombs about the Islamization of Anatolia.

The Turkey Seljukids came after the city Danishmendids and used as a headquarters in this city both administrative and military expeditions. The Turkey Seljuks State as Danishmendids has also demonstrated the importance Niksar and public works in the surrounding cities.

While preparing our study, we tried to explain by using the primary source Niksar's political situation, geographical structure, cultural assets, strategic and geopolitical position in the Middle Ages.

Key Words: Medieval, Neocaseria, Danishmend, Anatolia, Seljug.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel etik sayfası	ii
Teşekkür	iii
Önsöz	v
Özet	vi
Abstract	viii
İçindekiler	vii
Ekler Tablosu	x
Kısaltmalar	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: İSLAM HAKİMİYETİNE KADAR NİKSAR	6
1.1.Tarih Öncesi Çağlar	6
1.1.1.Paleolitik Çağ (Eski Taş Çağı)	7
1.1.2.Mezolitik Çağ (Epipaleolitik Çağı)	9
1.1.3.Neolitik Çağ (Cıvalı-Yeni Taş Çağı)	10
1.1.4. Kalkolitik Çağ (Maden-Taş Çağı)	13
1.2 Tarihi Çağlar	15
1.2.1.Tunç Çağı (Bronz Çağı)	15
1.2.2. Hatti Uygarlığı(M.Ö.2500-200/1700)	19
1.2.3. Hitit Devleti	21
1.2.4. Hitit İmparatorluğu (Son Tunç Çağı)	23
1.2.5. Frigler	28
1.2.6. Pontus Dönemi	31
1.2.7. Roma Dönemi	32
1.2.8. Bizans Dönemi	34
İKİNCİ BÖLÜM: İSLAM HÂKİMİYETİNDEN SONRA NİKSAR	37
2.1. Danişmendliler Döneminde Niksar	37
2.1.1. Danişmend Ahmed Gazi Döneminde Niksar	38
2.1.1.1. Danişmend Ahmed Gazi Kimdir?	39
2.1.1.2. Malazgirt Zaferi ve Danişmend Ahmed Gazi	41
2.1.1.3. I. Haçlı Seferinde Niksar	46
2.1.1.4. Antakya Prikepsi Bohemund'un Esir Alınması ve Niksar Kalesine Hapsedilmesi	48
2.1.2. Emir Melik Gazi Döneminde Niksar	51
2.1.2.1. İmparator Ioannes'in Niksar'ı Kuşatması	52

2.1.3. Danişmendliler'in Üç Kola Ayrılması	54
2.1.3.1. Yağbasan Döneminde Niksar.....	54
2.1.4. II. Kılıçarslan'ın Niksar'ı Alması	56
2.2. Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Niksar	57
2.2.1. Moğol Saldırıları ve Köseadağ Savaşı.....	60
2.3. Niksar'daki Tarihi Eserler	62
2.3.1. İslam Hâkimiyetinden Önce Niksar'da Yapılan Tarihi Eserler	62
2.3.1.1. Niksar Kalesi.....	62
2.3.1.2. Roma Arsenali.....	63
2.3.1.3. Lülecizade Çeşmesi	63
2.3.1.4. Leylekli Köprü	63
2.3.1.5. Seymenli Köprüsü.....	63
2.3.1.6. Ayvaz Su Mevkiindeki Döşeme Mozaikli Yapı Kalıntısı.....	64
2.3.2. İslam Hakimiyetinden Sonra Niksar'da Yapılmış Tarihi Eserler	64
2.3.2.1. Niksar Ulu Cami	64
2.3.2.2. Kırkkızlar Türbesi.....	65
2.3.2.3. Sunguriye Türbesi.....	65
2.3.2.4. Cin Camii	65
2.3.2.5. Çöreği Büyük Camii	65
2.3.2.6. Melik Ahmed Danişmend Gazi Türbesi	65
2.3.2.7. Yağbasan Türbesi.....	67
2.3.2.8. Yağbasan Medresesi	67
2.3.2.9. Hacı Çıkrık Medresesi	67
2.3.2.10. Talazan Köprüsü	68
2.3.3. Niksar'a Ait Bazı Sikkeler	68
SONUÇ	69
KAYNAKÇA	71
EKLER	83

EKLER TABLOSU

Resim 1: Niksar Kale Surları	83
Resim 2: Kale Surlarından Görüntüler	84
Resim 3: Kale Zindanının Girişi	85
Resim 4: Kale Zindanının İçi.....	85
Resim 5: Kale Hamamı	86
Resim 6: Kale Hamamı Su Tesisatı	86
Resim 7: Kalede Sergilenen Taş Eserler	87
Resim 8: Kalede Sergilenen Taş Eserler	87
Resim 9: Roma Arsenali'nin Dıştan İçe Görüntüsü	88
Resim 10: Roma Arsenali'nin İçten Dışa Görüntüsü	88
Resim 11: Roma Arsenali'nin Girişi	88
Resim 12: Lülecizâde Çeşmesi'nin Genel Görünüşü ve Akroterleri	89
Resim 13: Leylekli Köprü'nün Genel Görünüşü ve Üzerindeki Leylek Motifi	90
Resim 14: Seymenli Köprüsü'nün Genel Görünüşü	91
Resim 15: Niksar Ulu Camii'nin Minaresi	92
Resim 16: Niksar Ulu Camii'nin İçten Görünüşü	92
Resim 17: Kırkkızlar Türbesinin Dıştan Görünüşü ve Mumyalık Bölümü	93
Resim 18: Sunguriye Türbesinin Genel Görünüşü	94
Resim 19: Çöreği Büyük Camii'nin Kapısı	95
Resim 20: Melik Ahmed Danişmend Gazi Türbesinin Görüntüsü	96
Resim 21: Melik Ahmed Danişmend Gazi Türbesi'nin İçten Görünüşü	97
Resim 22: Melik Ahmed Danişmend Gazi Türbesi'nin İçten Görünüşü	97
Resim 23: Nizameddin Yağlıbasan Türbesinden Görüntüler	98
Resim 24: Nizameddin Yağlıbasan Türbesinden Genel Görüntüsü	99
Resim 25: Nizameddin Yağlıbasan Medresesi'nin Dışarıdan Görüntüsü	100
Resim 26: Nizameddin Yağlıbasan Medresesi'nin İçten Görüntüleri	101
Resim 27: Hacı Çıkrık Medresesi	102
Resim 28: Talazan Köprüsünün Açıklama Metni	102
Resim 29: Talazan Köprüsünün Genel Görüntüsü	103

Resim 30: Nizameddin Yağıbasan Medresesi'nin Duvarlarında Sergilenen Sikke Fotoğrafları	103
Resim 31: Nizameddin Yağıbasan Medresesi'nin Duvarlarında Sergilenen Sikke Fotoğrafları	104
Resim 32: Nizameddin Yağıbasan Medresesi'nin Duvarlarında Sergilenen Sikke Fotoğrafları	104
Resim 33: Kaberia Sikkesinden Bir Örnek	105

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren.
D.İ.A	: Diyanet İslam Ansiklopedisi.
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayanlar
M.Ö	: Milattan önce.
M.S	: Milattan sonra.
s.	: Sayfa.
s.s.	: Sayfa Sayısı
S.	: Sayı.
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi.
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu.
T.D.V.	: Türk Diyanet Vakfı
Vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

Danışmendliler ve hüküm sürdüğü alanlarla ilgili bir çok çalışma yapılmasına rağmen “Ortaçağ Niksar’ı” na dair herhangi bir yüksek lisans tezi yapılmamış olması sebebiyle bu çalışmayı yapma gereği duyduk.

Ortaçağ’da Niksar adlı çalışmamızı hazırlarken birçok kaynaktan yararlandık, bunların en başında birinci el kaynaklar bulunmaktadır. Yararlandığımız birinci el kaynaklar arasında ilk olarak Danışmendname yer alır.

Danışmendname’nin ilk olarak Mevlana İbn-i Ala tarafından İzzeddin Keykavus zamanında onun emri ile yazıldığı düşünülmektedir. Danışmendname 1071 Malazgirt Zaferi sonrası Anadolu’nun fethini anlatan ve çoğunlukla rivayetlere dayanan bir eserdir. Olaylardan 150-200 yıl sonrasında İbn-i Ala’nın, Danışmend Gazi’nin halk ağzından duyduğu kahramanlıklarının aktarılmasını, Arif Ali ise bunlara ekleme yaparak günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Yazılan yazılar tamamen tarihi yansıtmasa da ip uçları vermesi açısından önem taşımaktadır. Mükrimin Halil Yinanç bu eserin masal kitabı olduğunu savunurken, Claude Cahen eserden bazı çalışmalarında bahsetmiş ancak bilgilerine pek güvenmemiştir. Irène Mélikoff ve Osman Turan ise eserin bazı bölümlerinin gerçek tarihle uyum içinde olduğunu savunmuş, Fuat Köprülü ise tarihi kaynak olarak kullanılabileceğini söylemiştir.¹

Yararlandığımız diğer birinci el kaynak ise Urfalı Mateos Vekaynamesi’dir. Ermeni asıllı Urfalı Mateos’un hangi tarihler arasında yaşadığı kesin olarak bilinmemekle birlikte 1100’lü yılların ortalarında öldüğü düşünülmektedir. Urfa’da Manastır Başrahipliği yapan Mateos olayları duyduğu ve gördüğü zaman tarihleriyle birlikte not alarak hatta bazen günü gününe yazarak tasvirler yapmıştır. Edebiyat ve tarih bilimleri açısından oldukça önemli bir kaynak teşkil eden bu eserin son bölümünü Mateos’un öğrencisi Papaz Grigor yazmıştır.

Yararlandığımız bir diğer birinci el kaynak ise Süryani Mihael (Mikail)’in Patrik Mihael’in Vekâyinâmesi’dir. II. Kılıçarslan ile çağdaş olan ve dönem hakkında önemli bilgiler veren bu eser H. D. Andreyan tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir.²

Çalışmamızda kaynak olarak kullandığımız diğer birinci el kaynak ise Evliya Çelebi Seyahatnamesi. 17. Yüzyılda yaşamış olan Evliya Çelebi kentler ve bölgeler hakkında detaylı bilgiler verdiği bu eserinde Niksar ve çevresi hakkında da oldukça faydalı bilgiler vererek bu

¹ Necati Demir, *Danışmendname*, Niksar, 1999, s. 17-19.

² Muhammet Kemaloğlu, “Türkiye Selçuklu Tarihi Birinci Elden Kaynakları”, *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Vol. 2, No. 3, Eylül, 2013, s. 22

bilgilerin günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.

Çalışmamızda kullandığımız diğer kaynaklar ise ikinci el kaynaklardır. Bunlara ilk olarak Muharrem Kesik'in eserlerinden başlamak daha yerinde olacaktır. Araştırmaları konumuz dahilinde olduğu için Kesik'in eserleri bizi oldukça aydınlatmıştır.

Claude Cahen'in "Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler" adlı eseri ve Osman Turan'ın "Selçuklular Zamanında Türkiye" adlı eserleri de konumuz açısından bilgiler barındırdığı için önemli kaynaklardır.

Bunlarla birlikte Sefer Solmaz ve Kamil Şahin'in yazdıkları eserler de konumuzu aydınlatan kaynaklar arasında yer almaktadır.

Mükrimin Halil Yinanç, Mehmet Ersan ve Işın Demirkent'in de yazdıkları eserler yararlandığımız ikinci el kaynaklar arasında yer almaktadır.

Bu değerli eserler dışında yüksek lisans ve doktora tezleri, dergiler ve internet sitelerinden yararlandık.

Çalışmamıza "Niksar" adının kaynağı ve Niksar'ın coğrafi konumunu anlatarak başlayalım.

Niksar, birçok medeniyete başkentlik yapmış, Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde büyük bir basamak olmuştur. Anadolu'daki Türk-İslam şehirlerinin en güzel örnekleri arasında doğal güzellikleri ve tarihi eserleriyle göz dolduran Niksar'ın adının kaynağı hakkında farklı düşünceler mevcuttur.

Bu ismin menşeyini Helenistik çağa kadar indirmek mümkündür. Amasyalı coğrafyacı Strabon Niksar'ın Pontus Kralı Mithridates'in (M.Ö. 302-266) başkenti olan "Kaberia (Caberia)" olduğundan söz etmektedir.³ Ayrıca Strabon Kaberia'da Mithridates'in saray, su değirmeni, av sahası ve bir hayvanat bahçesi yaptırdığını da belirtmiştir.⁴ Ve bu sebeple Kral Mithridates'e kurucu manasına gelen Ktistes unvanı verilmiştir.⁵ Daha sonra Roma egemenliğine geçen şehrin adını General Pompeius (M.Ö. 66-62)⁶ Diospolis⁷ olarak değiştirmiştir.⁸ Roma kralı Augustos zamanında Sebaste, Augustos'tan sonra imparatorluğun başına geçmiş olan Tiberus zamanında (M.S.14-37) ise Yeni Kayseriye anlamına gelen Neokaiseria⁹ (Latince Neocaesarea) olarak

³ Komisyon, *Niksar Dün, Bugün, Yarın*, İstanbul, İki Nokta Yayınları, 1988, s. 22.

⁴ Eren Yürüdü; *Niksar Şehir Coğrafyası*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2009, s. 20.

⁵ Tokat İl Yıllığı 1973 , Doğu Matbaacılık , Ankara, 1973, s. 124.

⁶ Ahmet Kapusuz, *Tarihi,Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Tokat,İlçelerimiz ve Bölgemiz*, Gaye Matbaa, Ankara , 1994, s. 92.

⁷ Niksar Belediyesi, *Niksar Dün, Bugün, Yarın*, İki Nokta Yayınlar, İstanbul, 1988, s. 22.

⁸ Özhan Öztürk, *Niksar(Kaberia, Diospolis, Sebaste, Neocaesarea)Tarihi*, Tokat adlı makalesinde; Diospolis'in Yunanca'da "Zeus'un Kenti" anlamına geldiğini ve Antik Çağ'da birçok şehir için bu ismin kullanıldığını yazmaktadır.

⁹ Ahmet Kapusuz'un belirttiği üzere ;Roma İmparatorları ilahlaştırma törenlerini burada yapmışlardır. L.Verus(M.S.161-169) ve Severus Alexander(M.S.222-238) 'a ait olan tapınaklar burada inşa edilmiştir.

Niksar'ın adı değiştirilmiştir.¹⁰

Danışmendname'de kentin adı "Harsanisiya" veya "Harsanosiyye" olarak geçmektedir. Bu ismin Bizans'ın ünlü şehirlerinden biri olan "Har'sene" nin isminden kaynaklandığı düşünülmektedir. Doç. Dr. Sabahat Altan Danışmend Gazi'nin Neokaeserca'yı Bizanstan aldıktan sonra adını Niksar olarak değiştirdiğini kaydetmiştir.¹¹ Türkiye Selçuklular döneminde gelindiğinde ise "Dar'ül İkbal" olarak anılmıştır.¹²

Bir başka isim ise Danışmend Gazi'den gelmektedir. Danışmend Gazi (1074-1075)¹³ Tokat'ı aldıktan sonra Neocaeserea'ya doğru ilerlemiş ve surları gördüğünde; "Nik bir hisar, inşallah fethi müyesser oluruz" demiştir. Zamanla bu bölgeye Nikhisar denmeye başlanmıştır. 1672 yılında kente gelen Evliya Çelebi ünlü eseri Seyehatname'de bu konuya değinmiştir. Evliya Çelebi eserin ismin doğrusu hakkında, "Bu Niksar'ın doğrusu Nik Hisar, yani, İyi Hisar olup hafifletmek suretiyle yanlış olarak Niksar denilir"¹⁴ diye bir cümle kaleme almıştır.

Niksar, Karadeniz Bölgesinin Orta Bölümünde yer alan Tokat iline bağlı bir ilçedir. İlçe koordinatları yaklaşık olarak; 40° 31' 59" kuzey enlemleri ile 36° 53' 59" doğu meridyenleri arasındadır. Tokat ilinin kuzeyinde yer alan ilçenin il merkezine uzaklığı 60 kilometredir. 982 km² yüz ölçümüne sahip olan ilçe, 8 belde belediye ve 88 köyü bulunan¹⁵ denizden yüksekliği ortalama 350 metre olan Niksar ilçesinin Kuzeybatısında Erbaa, Güneybatısında Tokat, Güneyinde Almus, Güneydoğusunda Başçıftlık ve Kuzeyinde Akkuş yer almaktadır.¹⁶ İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgeleri arasında bir köprü özelliği taşımaktadır.¹⁷

Niksar ilçesinin alanı çoğunlukla dağlıktır. Canik Dağları ilçenin kuzey bölümünü kaplarken Dönek Dağı ise güneydoğu bölümünde yer almaktadır. Yeşilirmak'ın en büyük kolu olan Kelkit Çayı ve bu çayın büyük-küçük kolları ilçe topraklarını sulamaktadır. Maduru ve Çanakçı Dereleri de önemli akarsularındandır. Bu yüzden ilçe toprakları oldukça verimlidir.

¹⁰ Tokat İl Yıllığı 1968 , Doğu Matbaacılık, Ankara, 1968, s. 163.

¹¹ Ahmet Kapusuz, *Tarihi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Tokat, İlçelerimiz ve Bölgemiz*, s. 93.

¹² Hasan Akar –Müjdat Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, DuMat Matbaacılık, Ankara, 2011, s. 15.

¹³ Kamil Şahin, *Danışmendliler Döneminde Tokat'ın Fethi* , Gaziosmanpaşa Üniversitesi Danışmendliler Sepozyumu 12-13 Kasım Bildiriler, SES Reklam İletişim Hizmetleri, Ankara, 2015, s. 124.

¹⁴ Komisyon, *Niksar Dün, Bugün, Yarın*, s. 22.

¹⁵ Eren Yürüdür, *Niksar Şehir Coğrafyası*, s. 18.

¹⁶ Niksar Kent Rehberi, Simge Matbaacılık, 2011, s. 18.

¹⁷ Katip Çelebi Seyehatname adlı eserinde bu konuyu şöyle anlatmıştır: "Niksar Kalesi dağ eteğindedir. Batısı dümdüz bir ova doğusu dağlıktır. Tokat'ın Kuzeydoğusuna düşer. Meyvesi boldur ve Erzurum yolu üzerinde önemli bir konuma sahiptir."

Jeolojik olarak II. , III. , ve IV. zaman oluşumlarına rastlanan ilçe toprakları bu sebeple kıvrımlı ve kırıklı bir yapıya sahiptir. Kuzey Anadolu Fay Hattında yer alan ilçede bu çizgi Kelkit Çayı Vadisinden geçmektedir. Bu nedenle ilçe sık sık depremlere maruz kalmıştır. Öyle ki Strabon'un anlattığına göre, Kaberia'ya yakın Ameria bölgesinde bulunan Anadolu'nun önemli tapınaklarından biri olan, Pontus krallarının yemin ederek taç giydiği Men Pharnaku tapınağı 344 yılında meydana gelen büyük depremde yerle bir olmuştu.¹⁸

İlçe iklimi Karadeniz ve İç Anadolu iklimi arasında bir özellik taşımaktadır. Karadeniz iklimini barındıran kısımlarda kışlar ılık geçmektedir. Kuzeye gidildikçe yükselti artar ve sıcaklık miktarları düşüş gösterir. Her mevsim yağış alan ilçede yıllık yağış miktarı ortalama 475.2 mm'dir. İlçe topraklarında ılıman ve yarı nemli bölgelerinin toprak özellikleri görülmektedir. Ormanların yer aldığı yüksek kesimlerde toprağın humus ve kahverengi orman toprakları içeriğinin arttığı görülmektedir. Bu topraklarda yıllık yağış miktarı ortalama 600-800 milimetre arasında değişmektedir. Yıllık ortalama sıcaklık değeri 14° C civarında olan ilçe topraklarının çoğunluğu - neredeyse hepsi- tarıma elverişlidir. 34.350 hektarda tarıma elverişsiz olan alan sadece 3,650 hektar kadardır.¹⁹

İklimin ve topraklarının tarıma elverişli olması ekili dikili arazi sayısının ve üretilen meyve-sebze türlerinin de çeşitli olmasını sağlamıştır. Lahana, marul, taze fasulye, pırasa, ıspanak, bakla gibi sebzeler; şeftali, kiraz, kızılçık, armut, ayva, elma, muşmula, erik gibi meyvelerle birlikte mantar, ıhlamur, kuşburnu gibi ürünler de Niksar'da yetişmektedir.²⁰ Bu ürün çeşitliliğine yakın zamana kadar pamuk ve zeytin de eşlik etmekteydi.²¹

Bu ürünlerin yanı sıra ilçe ekonomisinde oldukça önemli bir yeri olan cevizde de değinmek gerekir. Niksar, Ceviz üretimiyle ülkede hatta son yıllarda dünya genelinde adını duyurmayı başarmıştır. Ceviz ayıklama işini para ile yapan kadınlara da ayrı bir gelir kaynağı olmuştur.

Kelkit çayının güney yamaçlarında Akdeniz iklimine ait bitkilere de rastlamak mümkündür. 800 metrede Kızılçam, Kermez Meşesi, Akçakesme, Sandal, Sumak, Menengiç, Karaçalı ve Tesbih bunlardan bazılarıdır. Daha yükseklere çıkıldıkça

¹⁸ Necati Güneş , "Niksar ve Deprem", *Kümbet*, Yıl.4, Sayı.14, Nisan,Mayıs,Haziran 2009, s. 49.

¹⁹ Komisyon, *Niksar Dün, Bugün, Yarın*, s. 22.

²⁰ Eren Yürüdü, *Niksar Şehir Coğrafyası*, s. 38.

²¹ Tokat İl Yıllığı 1968 , Doğu Matbaacılık, Ankara, 1968, s. 170.

Karaçam, Gürgen, Ladin, Kayın, gibi ağaçlara rastlanabilir.²² Tokat'ın orman konusunda en zengin ilçelerinin başında gelen Niksar'ın Tokat kent orman topluluğunun %48.9 unu oluşturduğu söylenebilir.²³

Dağ ve ormanların bu denli büyük yer kapladığı Niksar'da vaşak, ayı, domuz, sansar, tavşan, kurt ve tilki gibi hayvanlara rastlanırdı. Kuş türleri olarak da bıldırcın, keklik ve yaban ördeği görülebilir. Ancak günümüzde ilçede domuz ve vaşak türlerine rastlamak oldukça zordur.²⁴ Hayvancılık alanında da ilçe de sığır, manda, inek, koyun gibi besi hayvanları yetiştirilmektedir.²⁵

²² Eren Yürüdür, *Niksar Şehir Coğrafyası* ,s. 6.

²³ Tokat İl Yıllığı 1998, Ankara,Kayhan Ofset Matbaacılık,1998, s. 113.

²⁴ Yürüdür, a.g.e. , s. 7.

²⁵ Yürüdür, a.g.e. , s. 39.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM HAKİMİYETİNE KADAR NIKSAR

Çalışmamızın konusunu oluşturan Niksar merkezi İç Anadolu ile Doğu Anadolu Bölgeleri arasında bir geçiş üzerinde bulunan yerleşim yeridir. İklimi, coğrafi koşulları jeopolitik ve jeostratejik konumu bu yerleşim yerini önemli bir merkez haline getirmektedir. “İslam Niksar’ı”nın anlaşılabilmesi için İslamiyetten önceki dönemin de araştırılması gerekmektedir.

Bu sebeple çalışmamızda Anadolu’nun tarih öncesi dönemine dolayısıyla Niksar’ın da tarih ve İslamiyetten önceki dönemlerine yer verilmektedir.

1.1.TARİH ÖNCESİ ÇAĞLAR

Araştırmacılara göre dünyanın katı hale gelmesi bundan 5 milyar yıl önce, dört ayrı evrede tamamlanmıştır.

a. İlkel (Primitif Dönem); günümüzden yaklaşık 4.6 milyar öncesine giden bu dönem de kütleler oluşmuştur. Canlı olup olmadığı tartışılan bir dönemdir.²⁶

b. I. Zaman (Paleozoik Dönem); İlkel hayatın sürdüğü en eski devirdir. 540-200 milyon yıl önce yaşanan bu devirde kara ve sularda canlılar mevcuttur.

c. II. Zaman (Mesozoyik Dönem); İlkel hayatın geliştiği bu dönem yaklaşık 200-70 milyon yıl önce yaşanmıştır.

d. III. Zaman (Senozoik Dönem) ; iklimi sıcak olan bu devir 70-2 milyon yıl önce yaşanmıştır. Bu dönemdeki dünya görüntüsü günümüz dünya görüntüsüne yakındır.

e. IV. Zaman (Kuaterner Dönem); 2 milyon yıl öncesi yaşanan bu devirde iklim değişiklikleri meydana gelmiştir.²⁷

İnsan türlerinin gelişimi; ilk olarak Australopithecus’lar (Ostralopithecidae) ile başlamıştır. Bu türün alet yapıp yapmadığı henüz bilinmemektedir. Bilim insanlarının Homo Habilis (yapabilen insan) dedikleri ilk insan türü ise günümüzden yaklaşık 1.5 milyon yıl önce ortaya çıkmıştır. Bu evreyi sırayla Homo Erectus (ayakta durabilen) , Homo Neanderthalis (Bu türe ilk olarak Almanya- Neanderthalen de rastlandığı için bu isim verilmiştir.)²⁸, Homo Sapiens ve Homo Sapiens Sapiens takip etmiştir. (Homo

²⁶ Nazmi Özçelik, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2004, s. 21.

²⁷ Hatice Yalçın, *Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2010, s. 19.

²⁸ Nazmi Özçelik, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, s. 23.

Sapiens Sapiens günümüz insanıyla fiziki olarak oldukça fazla benzemektedir.)²⁹

1.1.1.Paleolitik Çağ (Eski Taş Çağı)

En uzun çağ olan ve Eski Taş Devri de denilen Paleolitik Çağ'ın başlangıcını Homo Habilis'in ortaya çıktığı tarihe kadar götürebilmek mümkündür. Bu çağın ilk insanı ilk olarak Afrika kıtasında görülmüştür. Bu tarihten yaklaşık 3 milyon yıl sonra ise Avrupa kıtasına gelebilmişlerdi³⁰. Anadolu'daki ilk insan izlerinin görüldüğü bu çağı üç evreye ayırabiliriz; Alt, Orta ve Üst Paleolitik Çağ. Alt ve Orta Paleolitik Çağlarda insanlar taşları ve ağaçları şekil vermeden kullandılar. Üst Paleolitik Çağda ise taşları yontmaya başlamışlardı.

Mağaraları ev olarak kullanan dönem insanları bitki, meyve ve avladıkları hayvanlarla besleniyorlardı. Avladıkları hayvanların derilerini de giysi olarak kullanıyorlardı. Dolayısıyla avlanmaya elverişli ırmak ve göl kenarlarında ve ormanlık alanlarda yaşıyorlardı.³¹ Çevrede kullanabilecekleri ürünler tükendiğinde başka yerlere göç ediyorlardı. Bu sebeple dönemin diğer adı Toplayıcılık ve Avcılık Dönemi olarak geçmektedir. (Erkek avcı, kadın toplayıcı rolünü üstlenmiştir.)³² Göçebe hayat tarzı doğaya ve vahşi hayvanlara karşı birlik olma ihtiyacını doğurmuştu. Bu ihtiyaç çağın tüketici insanların yardımına duygularını da geliştirmişti.

İnsanlığın dönüm noktası olan ateşin de bu dönemde bulunduğu dair güçlü deliller vardır. Kesin olarak ne zaman ve nasıl bulunduğu tam olarak bilinmese de bu dönemde ateşi kontrol altına almayı başarmışlardır. Ateş sayesinde ısınabiliyor, aydınlanabiliyor avladıkları hayvanların etlerini pişirip vahşi hayvanlardan da yine ateş sayesinde korunabiliyorlardı. Artık sadece gündüz değil geceleri de bir araya gelen insanoğlu bu sayede iletişimini de geliştirerek sözcüklerle anlaşmaya başlamışlardı. Dolayısıyla farklı dilleri konuşan toplulukların da Paleolitik Çağda ortaya çıktığını söyleyebiliriz.³³

Bu dönemde çakmak taşından delici ve kesici aletler, kemikten mızrak ucu ve iğneler yaparak silah yaptıkları ham maddelerine fildişi ve boynuzu da eklediler.³⁴ Avlarda kullandıkları kemikten yapılan düdükler de bir lider eşliğinde hareket edip toplumsallaştıklarının bir göstergesidir. Ayrıca mesken edindikleri mağaraların duvarlarına işledikleri hayvan (bizon, dağ keçisi, mamut, ren geyiği, ayı, sığır, beygir)

²⁹ Mehmet Ali Kaya, *Türkiye'nin Eski Çağ Tarihi*, İlyayayımevi, İzmir, 2011, s. 28.

³⁰ Hatice Yalçın, *Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları*, s. 20.

³¹ Özçelik, a. g. e, s. 24.

³² Özkan Eroğlu, *Uygurluk Tarihi*, Tekhne Yayınları, İstanbul, 2017, s. 29.

³³ Mehmet Ali Kaya, *Türkiye'nin Eski Çağ Tarihi*, s. 30.

³⁴ B. Shepard Clough, *Uygurluk Tarihi*, (çev. Nihal Öno), Varlık Yayımevi, Ankara, 1965, s. 24.

figürleri insanlığımızın sanat devrini başlatmıştır.³⁵ Avlanmalarının verimli geçmesi ve her türlü zorluğa göğüs gerebilmek için söyledikleri dualar, yakarışlar, şarkı ve büyülere de rastlanmaktadır.³⁶

İnsanlık tarihinin başlangıcını oluşturan bu dönem ve sonraki dönemler için Anadolu'da yapılan araştırmalar yaklaşık yüzyıl öncesine dayanmaktadır. İlk araştırmalar J.E Gauter, E. Pittard, K. Bittel gibi bilim insanları tarafından Birecik, Adıyaman, Ankara gibi merkezlerde yapılmıştır. Bu araştırmalar dahilinde buldukları çakmak taşları ve diğer aletler Anadolu'nun prehistorik çağ araştırmalarının başlangıcını oluşturmaktadır. Bu araştırmaların yoğunlaşması Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Antropoloji Enstitüsü'nün açılmasıyla olmuştur. Şevket Aziz Kansu, Kılıç Kökten, Enver Bostancı ve Muzaffer Şenyürek gibi yerli bilim insanlarımızın araştırmaları Anadolu'nun ilk dönemlerine ışık tutmuştur.³⁷

Oldukça zorlu şartlar altında yaşanan bu çağa ait Anadolu'daki ilk izlere ise İstanbul Küçükçekmece Gölü kuzeyindeki Yarımburgaz Mağarasında rastlanmıştır. Bu yerleşim yerinde bugünden 400.000 yıl öncesine dayanan hayvan ve insan fosillerine denk gelinmiştir.³⁸ Bu fosillerin en erkeni Homo Erectus'a aittir.³⁹

Yarımburgaz'dan sonraki ilk yerleşim yeri ise Antalya Karain Mağarasıdır. Bu mağarayı da M.Ö. 50.000-15.000 e tarihlemek mümkündür.⁴⁰ Hatay Üçağızlı Mağarası, Antalya Öküzini, Beldibi, Belbaşı, Kumbucağı ve Çarkini Mağaraları , Gaziantep Şarklı Mağara, Adıyaman Kızılın, Antakya Mağaracık, Isparta Kapalıin mağaraları Anadolu'da Paleolitik Döneme ait izlerin bulunduğu diğer yerleşim yerleridir.⁴¹

Konumuz olan Niksar'ın yer aldığı Karadeniz Bölgesi'nde Paleolitik Döneme ait bilgiler sınırlı sayıdadır. Sinop, Samsun, Ordu illerinde yapılan araştırmalar bu bölgedeki en eski kültürün Paleolitik Döneme ait olduğunu göstermektedir. Ancak Niksar yöresinde Paleolitik Döneme ait elle tutulur pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Bunun nedeni ise bu yöre ile ilgili yapılan kazı çalışmalarının sınırlı olmasıdır.⁴²

1.1. 2. Mezolitik Çağ (Epipaleolitik Çağ)

Çoğu araştırmacı tarafından geçiş çağı hatta Paleolitik Dönemin devamı olarak

³⁵ Nazmi Özçelik, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı* , s. 25.

³⁶ Clough, a. g. e, s. 25.

³⁷ Hakan Sivas, "Eski Anadolu Uygarlıkları", *Uygarlık Tarihi* , ed: Taciser Sivas , Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2008, s. 85.

³⁸ Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisinin ABC'si*, Simavi Yayınları, İstanbul, s. 8-9.

³⁹ Kaya, a. g. e, s. 33.

⁴⁰ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi* , Çizgi Kitabevi, Konya, 2006, s. 7.

⁴¹ Mehmet Ali Kaya, *Türkiye'nin Eski Çağ Tarih*, s. 33.

⁴² Hatice Yalçın, *Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları*, s. 22.

kabul edilen bu çağda buzullar erimeye başladı ve iklim ılımanlaştı. Asya ve Afrika’da iklim değişiklikleri yaşandı hatta bu kıtaların iç kesimleri çölleşmeye başladı.⁴³ Bu olaya bağlı olarak insanlar da yaşamlarını geliştirdiler. Değişen iklim sebebiyle artık büyük ve kalın derili hayvanlar yerine daha küçük ve çevik olanlar yaşama devam edebildi. Köpek evcilleştirildi.⁴⁴

Isınan hava sebebiyle yiyecek bulmakta zorlanan Mezolitik Dönem insanı suda yaşayan canlıları yakalamaya başladı. Bu nedenle balık ağı, ilk tekne, olta ve kil kullanarak kaplar yapmışlardır.⁴⁵ Kilin su geçirmediğini fark edip yere açtıkları su kuyularını kille sıvamış ve taşıma su kullanımını daha da kolaylaştırmışlardır.⁴⁶ Füzuran Kınal bu buluşun seramik sanatının doğuşu olarak kabul etmektedir.⁴⁷

Bu dönemde kullanılan aletlere bakılacak olunursa bu aletlerin ilkellerinden sıyrılarak mikrolitlere⁴⁸ dönüştüğü görülmektedir. Bu aletlerin yapımında kullanılan hammaddeler çoğunlukla obsidyen⁴⁹ ve çakmak taşıdır. Bu hammaddeler kullanılarak yapılan aletlerden bazıları küçük saplı kazıyıcılar ve delicilerdi. Bununla beraber küçük, taştan yapılmış aletler, tahtadan veya kemikten yapılmış bir başka aletle birleştirilerek (kompozit) günümüzde kullanılan orak benzeri bir hal almıştır. Buradan da biçme işleminin yapıldığı anlaşılabilir.⁵⁰

İnce işçilik gerektiren mikrolitlere Samsun civarındaki Tekkeköy kazılarında rastlanmıştır. Isparta-Baradiz kazılarında da rastlanmış fakat Mezolitik Döneme ait olup olmadığı kesinleştirilememiştir.⁵¹

Eski Taş Çağından Yeni Taş Çağına geçiş evresi olarak tanımlanan bu dönem Anadolu sınırları içinde de yaşanmıştır. Bu döneme ait yerleşim yerleri Şanlıurfa-Söğüt Tarlası , Biris Mezarları, Antalya-Beldibi , Belbaşı , Karain mağaralarıdır. Yapılan çalışmalarda konumuz dâhilinde olan Niksar ile ilgili henüz bir bulguya rastlanmamıştır.

1.1.3.Neolitik Çağ(Cilalı-Yeni Taş Çağı)

Medeniyet temellerinin atıldığı, yerleşik hayata geçildiği, üretimin başladığı bu

⁴³ Nazmi Özçelik, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı* , s. 25.

⁴⁴ Muhammet Şahin, *Uygarlık Tarihi* , Okutman Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 29.

⁴⁵ Şahin, a. g. e, s. 29.

⁴⁶ Füzuran Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s.12.

⁴⁷ Kınal, a.g. e. , s. 13.

⁴⁸ Mikrolit: Genellikle 3 cm’den daha küçük boyutlu; üçgen, trapez, dikdörtgen ve kare biçimli olabilen küçük taştan aletlerdir. bkz: Handan Aydın”, *Uygarlık Tarihi*, s. 19

⁴⁹ Obsidyen:Lav ve cam taşıdır. Siyah renkli volkanik taştır. bkz:Handan Aydın , *Uygarlık Tarihi*, s. 19.

⁵⁰ Hakan Sivas, “Eski Anadolu Uygarlıkları”, *Uygarlık Tarihi* , s. 87.

⁵¹ Füzuran Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, s. 12.

çağ farklı görüşler ortaya atılmış olsa da genel olarak M.Ö. 8000- M.Ö. 5000⁵² yılları arasında yaşandığı kabul edilmektedir.⁵³

Paleolitik ve Mezolitik Dönemlerde avcılık ve toplayıcılıkla yaşamlarını sürdüren insanoğlu bu dönemde üretime başlamıştır. Ziraatin başlangıcı dolayısıyla ekip biçtikleri yerlerin kenarlarına yerleşmiş ve doğal olarak yerleşik hayata geçmişlerdir.⁵⁴ Tarım hayatının başlangıcı avcılık ve toplayıcılığı sonlandırmamıştır. Aksine bu alanda daha da güçlenen insanoğlu torağın altından bir şeyler çıkarabilmek için daha keskin aletler yapmışlardır. Yine bu dönemde ok ve yay kullanımı önemini artırmıştır.⁵⁵

İlk tarım alanlarının Filistin'den başlayarak Dicle Nehri'nin doğusuna kadar uzanan bölgeyi içine alan "Bereketli Hilal" adı verilen yerlerde yapıldığı tespit edilmiştir.⁵⁶ İlk ekilen ürünler tahıl, buğday ve arpadır. Bu türlere değişik bölgelerde pirinç, patates, balkabağı gibi ürünler de eşlik etmiştir.⁵⁷ Mezolitik Dönemde evcilleştirilen köpeğe Yeni Taş çağında koyun, keçi, sığır da eklenmiştir. Ayrıca evcilleştirilen bu hayvanların etinden ve sütünden de yararlanılmıştır.⁵⁸

Ektikleri tarım alanlarında mağara yoktu. Mağaranın olmayışı insanoğluna barınma ihtiyacını hissettirdi. Ve böylelikle hayvan derisinden çadırlar, dal, kamış ve tahtadan sığınaklar - evler yapmışlardır.⁵⁹ Bu yerleşmeler köy kültürünün gelişmesine de olanak sağlamıştır. İlk köy yerleşmelerine Kuzey Levant Bölgesinde rastlanmaktadır. Bu Neolitik sürece –özellikle Akdeniz kıyılarında- Anadolu'nun da etkisi büyüktür.⁶⁰

Kurulan bu yerleşim merkezlerinin kenarlarında sur yoktu. Ancak boşluk bırakılmadan inşa edilen evler birbirlerine sur görevi yapmıştı. Bu dönemde yapılan evlerin kapıları yoktu, girişler çatıdan açılan bir delikten bir merdiven yardımıyla sağlanıyor, eve girdikten sonra merdiven geri çekiliyordu.⁶¹ Birbirine bitişik duvarlı yapılan bu evlerde her evin ayrı duvarı olması insanoğlunun ilk kez meskende "benim" dem şeklini ortaya koymaktadır.⁶²

Lewis Henry Morgan'a göre çömlek yapımı aşağı yabanıllık , hayvanların evcilleştirilmesi, su canlılarının tüketilmesi ve ateşin kullanımı orta yabanıllık , ok ve

⁵² Rudolf Naumann, *Eski Anadolu Mimarlığı adlı eserinde Neolitik Dönemin başlangıç tarihinin yapılan C₁₄ incelemeleri sonunda M.Ö. 6800 lü yıllara dayandırmaktadır.*

⁵³ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 9.

⁵⁴ Kınal, a.g. e. , s. 13.

⁵⁵ Lewis Henry Morgan, *Eski Toplum I* , Çev. Ünsal Oskay, Payel Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 47.

⁵⁶ Muhammet Şahin, *Uygarlık Tarihi*, s. 29.

⁵⁷ B. Shepard Clough, *Uygarlık Tarihi* , (çev. Nihal Öno), s.26.

⁵⁸ Şahin, a.g. e. , s. 29.

⁵⁹ Clough, a.g. e. , s. 27.

⁶⁰ Hatice Yalçın, *Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları*, s. 24.

⁶¹ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi* , s. 10.

⁶² Ali Canip Olgunlu, *Yedi Tepe Anadolu* , Karakutu Yayınları, İstanbul, 2007, s.117-118.

yayın kullanılması ise yukarı yabanıllık olarak adlandırılmaktadır.⁶³ Bunun yanı sıra Neolitik Dönemde insanoğlunun inşa ettiği evler tarım alanlarına yakındı ve sosyal ilişkileri güçlendiriyordu. Ancak bununla birlikte korunma ihtiyacı artıyordu. Eğer verim az olur ve kıtlık ortaya çıkarsa buradaki insanoğlu daha yeşil ve verimli araziler bulmak için harekete geçiyor ve hatta eğer gerekirse buldukları arazileri zorla alıyorlardı. Harekete geçen ve zorbalıkla işlerini halleden insanoğlu uzunca bir süre problem yarattı. Bu zorbalara korkusuyla diğer insanlar savaş güçlerini daima hazır tutma ihtiyacı duydu. Lewis Henry Morgan ve Shepard Clough bu sebepleri dayanak göstererek Neolitik Dönem insanının “barbarlık” ı başlattığını savunmaktadır.⁶⁴ Mehmet Ali Kaya “Türkiye’nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları” adlı kitabında tarihin bize barbarlık ve uygarlığın çatışmasını anlattığını yani barbarlığın uygarlık zıttı bir durum olduğunu bu sebeple de Neolitik Dönem insanına “uygar” denilemeyeceğini ve her kültürü olan toplumun uygar olmadığını anlatmaktadır. Uygar olmasalar bile belirli bir kültür düzeyine ulaştıklarını da savunan Kaya Neolitik devrim gerçekleştirdiklerini de inkâr etmemektedir.

Neolitik Dönemde kile şekil verip ateşte pişirmek dolayısıyla çanak-çömlek üretimine geçmek önemli bir adımdır. Ne kadar yerleşik köy kültürünü kursalar da taş ve ahşaptan yapılan kaplar onları oldukları yerde saymak durumunda bırakmıştır. Bu nedenle Veli Sevin Anadolu Arkeolojisi kitabında Neolitik Dönemi üçe ayırmaktadır;⁶⁵ Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem, Erken Neolitik Dönem, Geç Neolitik Dönem.

1960 öncesine kadar Türkiye’de bu döneme ait çalışma çok yapılmamıştı. Bu tarihten sonra yapılan araştırmalar ülkemizde bu dönemde yaşanan yerleşim yerlerinin tespiti açısından önem taşımaktadır.

Bu dönem yerleşim yerlerinin ileri düzeyde olanları şunlardır; Çayönü (Diyarbakır-Ergani) Neolitik Dönemin tüm dönemlerinin yaşanmış olduğu⁶⁶ bu yerleşimde oturanlar Anadolu’nun en eski çiftçileridir. ⁶⁷Çatalhöyük(Konya) bu yerleşimde yaşayanların en büyük eserleri evlerinin duvarlarına işledikleri renkli kabartma ve fresklerdir.⁶⁸ , Hacılar(Burdur) , Norşuntepe (Elazığ), Köşk Höyük(Niğde) yerleşmeleridir.

Burdur-Hacılar yerleşiminde yapılan kazılarda ortaya çıkan tanrıça heykelleri

⁶³ Morgan, a. g. e. , s. 49.

⁶⁴ B. Shepard Clough, *Uygarlık Tarihi* , Çev. Nihal Önal , s. 27.

⁶⁵ Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi* , Der Yayınları, İstanbul, 2002, s. 21.

⁶⁶ Sevin, a. g. e. , s. 23.

⁶⁷ Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak, Ankara, 2000, s. 3.

⁶⁸ Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, s. 5.

çıplak, yatarken, bazen çömelmiş ve çoğu zaman doğum yaparken tasvir edilmiştir. Bereketin ve insanlığın devamının göstergesi olarak tapılan bu tanrıça heykelleri kuvvetle muhtemel daha sonra gelişerek Roma Dönemi bitimine kadar Bereket Tanrıçası Kybele'nin ilk şeklidir.⁶⁹

Bu dönemin diğer önemli yerleşim merkezleri Şanlıurfa Biris Mezarlığı ve Söğüt Tarlası, Hallan Çemi, Nevali Çori(Şanlıurfa), Göbeklitepe ve Gürcütepe'dir.

Hallan Çemi, Çayönü, Gürcütepe, Mezraa-Teleilat ve Akarçay, Fırat kıyısında Gritelle, Hayazhöyük, Malatya yakınlarındaki Caferhöyük, Elazığ yakınlarındaki Boytepe ve Saraybahçe, Aksaray ili yakınlarındaki Aşıklıhöyükve Musular, Niğde yakınlarındaki Kaletepe Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşim yerlerindedir. Bir de Paleolitik Dönem yerleşim yeri olup bu döneme kadar yaşamlarını sürdüren insanların olduğu Beldibi, Belbaşı ve Şarklı Mağara gibi yerleşim yerleri de mevcuttur. Erken Neolitik Çağda ise Çatalhöyük , Yumuktepe, Çayönü, Kuruçay, Mezraa-Teleilat, Höyücek, Bademağacı, Erbaba, Köşkhöyük, Tepecik ve Hocaçeşme gibi yerleşim yerlerini saymak mümkündür. Geç Neolitik Çağda ise Hacılar, Kuruçay, Höyücek, Köşkhöyük, Can Hasan, İkihöyük, Menteşehöyük, Ilıpınar gibi yerleşim yerleri sayılabilmektedir.

Son dönemlerine doğru artık iyice yerleşik hayatı benimseyen ve kendini geliştiren Neolitik Dönem insanı ölümlerini artık evlerinin içine değil açık avlulara ve oluşturdukları mezarlıklara gömmeye başlamışlardır.⁷⁰

Bu denli önemli değişim ve gelişimlerin yaşandığı Neolitik Dönem Anadolu'nun çeşitli yerleşim merkezlerinde özelliklerini yansıtmaktayken konumuz dahilinde olan Niksar merkezi ile ilgili bir çalışma ve bulguya rastlanmamaktadır.

1.1.4. Kalkolitik Çağ(Maden-Taş Çağı)

Neolitik Dönemden sonra yaşanan taş aletlerle birlikte madenin de kullanılmaya başlandığı bu döneme Kalkolitik Dönem denilir. Hellen dilinde geçen "Khalkos" (bakır) ile "Lithos" (taş) kelimelerinden türetilmiştir.⁷¹

Dönem insanı araç-gereç yapımında taşın yanı sıra başta bakır madeni olmakla birlikte altın ve gümüş madenlerinden de yararlanmaya başladı. Ancak madenlerin kullanıldığı tarihler bölgeden bölgeye farklılık göstermekle birlikte ilk olarak hangi madenin kullanıldığı da kesin olarak bilinmemektedir. Kolay şekil verilebildiği için ilk

⁶⁹ Akurgal, a. g. e. , s. 8.

⁷⁰ Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, s.70.

⁷¹ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi* , s. 10.

kullanılan madenlerin altın ve bakır olduğu düşünülmektedir.⁷²

Az da olsa madenlerin araç gereç yapımında kullanıldığı “Chalkolithikum” ya da “Eneolithikum” olarak adlandırılan bu dönemde maden rezervleri buldukça bu madenlerden silahlar yapmaya da başladılar.⁷³

Bakır madeni taşa göre daha üstündü; daha zor kırılıyor daha kolay şekil verilebiliyor dolayısıyla daha kolay tamir edilebiliyordu. Bu sebeple de bir çok alanda kullanılıyordu. Kap kacak yapımında, süslemelerde, miğferlerde ve elverişli olduğu tüm alanlarda bakır önemli bir rol oynamaya başlamıştı.⁷⁴ Taş toprak gibi dünyanın her yerinde bulunamıyor olması, hafif ve rahat taşınabiliyor olması bu madeni, maden bulunmayan yerleşim yerlerinde değerli hale getiriyordu. Bu sebeple taşın bol olduğu yerlerde değeri yüksek olan madenlerin kullanılışı kısıtlanıyordu. Fırat-Dicle Deltası ve İndus gibi bölgelerde bakır madeninin bulunmaması ancak kullanılmış olması bölgeler arası ticaretin bir göstergesidir.⁷⁵

Belli bir zaman sonra madenleri sadece araç gereç yapımında değil süs eşyası yapımında da kullanmaya başladılar. Ayrıca sadece dövme işlemi değil yüksek ısıda madenleri eriterek kalıplara döküp şekillendirebiliyorlardı. Kullandıkları bu kalıplar insanlık tarihinin ilk ilkel kalıpları olma özelliğini taşımaktadır. Bu sebeple bazı bilim insanları bu dönemi “İleri Üretim Dönemi” olarak adlandırmaktadırlar.⁷⁶

Bakırın yüksek ısılarda eritilmesi ile ham halinin ortaya çıkması insanlarda yeni fikirler uyandırıyor. Dönemin sonlarına doğru bakır ve kalayı birleştirip bronz yapmayı öğrenecek olan insanoğlu çanak çömlek yapımında da yeniliklere başvurmuştur. Artık çanak çömleği cilalıyor ve süslüyorlardı. Mısırlılar daha sağlam ve hoş görünüşü olan fayansı buldular. Önasya yaşayanları çömlekçi çarkını buldu ve dolayısıyla daha simetrik çömlekler daha kısa zamanda yapılmaya başlandı. Yine topraktan yapılan tuğlalar önceden güneşte kurutuluyordu. Bu dönemle birlikte ilk olarak Hindistan’da fırınlarda pişirilerek kurutuluyordu.⁷⁷

Neolitik Dönem insanının kullandığı basit kayıklar bu dönemde yerini daha sağlam, yük taşıyabilecek kadar dayanıklı gemiler yapılmış ve hareket etmesi için yelkenler kullanılmıştır.

⁷² Nazmi Özçelik, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, s. 26.

⁷³ Füzün Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, s. 18-19.

⁷⁴ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Anadolu Uygarlığı*, Der Yayınları, İstanbul, 1997, s. 311.

⁷⁵ B. Shepard Clough, *Uygarlık Tarihi*, Çev. Nihal Önel, s. 29-33.

⁷⁶ Mehmet Ali Kaya, *Türkiye’nin Eski Çağ Tarih*, s. 48-49.

⁷⁷ Clough, a. g. e. , s. 29.

Kentlerin ve devletlerin temellerinin atıldığı, yönetici sınıfının ortaya çıktığı ve ticaretin ilerlediği bir dönem olan Kalkolitik Dönemin M.Ö. 5000-3000 yılları arasında yaşanmıştır.⁷⁸ Bu dönemde yerleşik hayat daha da şekillenmiş sokak adı verilebilecek nitelikte olan dar yollar evler arasına yapılmıştır. Eski Yunanlıların “megaron” adını verdikleri büyük dikdörtgen planlı odalar ilk kez Kalkolitik Dönemde görülmektedir.⁷⁹

Değişen ve gelişen tarım sistemleri kurak iklim bölgeleri için kimi zaman sorun haline gelebiliyordu. Ürün ortaya çıkarılmayan zamanlarda ve kıtlık riski olan bölgelerde fazladan ürün üretmek ve bunları ambarlara doldurabilmek son derece önemliydi. Fazla ürün kıtlığın önlenmesinin yanı sıra artı bir güç anlamına da gelmekteydi. Kurak bölgelerde tarım alanları sulanamadığı için buna çözüm olarak sulama kanalları inşa ettiler. Böylelikle ürünler çoğalıyor bunların saklanması amacıyla “tapınak ekonomisini” geliştirdiler. Bazı araştırmacılara göre bu tapınaklara giren çıkan ürünlerin kaydının tutulmasıyla Kalkolitik Dönem sonunda yazı icat edilmiştir. Bu sistemde ürünlerin kaydını rahipler yapmaktaydı. Ekonomi ve dinin iç içe olduğu sistemde üreten ve üretimi kontrol edenler arasındaki belirgin ayırmadan dolayı tabaka farkı ortaya çıkmıştı.⁸⁰

Dönemin önemli gelişim göstergelerinden biri de taş temeller üzerine inşa edilen ve tavanından açılan delikten girilebilen ancak artı ürünlerin saklanıp ambarlanabilmesi için iki katlı yapılan evlerdi. Hatta bunların örnekleri ülkemizde Hacılar I ve Can Hasan yerleşim yerlerinde mevcuttur.⁸¹

Büyük gelişimlerin yaşandığı Kalkolitik Dönemin sınırları tam olarak bilinmemekle birlikte M.Ö.6000 ile M.Ö. 4000 arasına tarihlendirilebilir. Bu dönem için yapılan arkeolojik araştırmalar dahilinde dönem ; Ege kıyı bölgesini içine alan Kuzey Batı Anadolu, Güney Batı Anadolu, Kilikya ve Konya düzlükleri olmak üzere dört bölgeye ayrılabilir. Bu araştırmaların eksik yanı Kuzey Batı Anadolu'nun bu araştırmalar dışında kalmasıdır.⁸²

Çalışma alanımızı oluşturan Niksar merkezi üzerinde bu dönemle ilgili araştırma yapılmamasından kaynaklı elimizde bulunan bilgiler kısıtlıdır.

1.2.TARİHİ ÇAĞLAR

1.2.1.Tunç Çağı (Bronz Çağı)

⁷⁸ Hatice Yalçın, *Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları*, s. 25.

⁷⁹ Kaya, a. g. e. , s. 49.

⁸⁰ Rudolf Naumann, *Eski Anadolunun Mimarlığı*, Çev. Beral Madra, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 495.

⁸¹ Handan Aydın, “Dünyanın Oluşumu ve Tarih Öncesi Çağlar” , *Uygurluk Tarihi* , ed: Taciser Sivas , Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2008, s. 23-24.

⁸² Naumann, a. g. e. , s. 495.

Kalkolitik Çağı takip eden Tunç Çağı'nın M.Ö. 3000 li yıllarda ortaya çıktığı genel kanı olarak kabul görür bir bilgidir.⁸³ Bu dönemi bir çok yerleşim yerinde olduğu gibi Anadolu'da da üç evreye ayırmak mümkündür. Ancak ilk olarak hem büyük destanların hem de uzak mesafeler arasında yapılmış olan ticaret çağı⁸⁴ yani Tunç Çağı'nın genel özelliklerine bakmak gerekir.

Ticaret ve ekonominin gelişmesinde madenciliğin büyük rolü yadsınamaz bir gerçektir. Bakır çağı ile başlayan madencilik alanı bu çağda önce bakır ile arsenik birleştirilerek daha sonraları ise bakır ile kalayın belirli oranlarda birleşimi ile elde edilen tunç alaşımı sayesinde hız kazanmıştır. Bakır madenine göre daha sert olan bu alaşım ergitilerek veya dövülerek kalıplara dökme yöntemiyle istenen hale getirilebiliyordu. Tuncun diğer madenlere göre sert ve dayanıklı olması sebebiyle savaş ve tarım aletleri tunçtan yapılmaya başlandı.⁸⁵

M.Ö. 3000'li yıllara gelindiğinde ise tunçla birlikte altın, gümüş gibi değerli madenlerin de aralarında bulunduğu çeşitli madenler döküm ve dövme yöntemleriyle şekillendirilebiliyordu.⁸⁶

Bronz kullanımı tarım işlerine göre daha profesyonel bir çalışma gerektiriyordu. Bronz ürünler elde edebilmek için madenci, taşıyıcı, maden ustası ayrı ayrı çalışmalıydı. Bronzun ve diğer madenlerin temin edilebilmesi ve yapılan ürünlerin takas yöntemiyle değiştirilebilmesi sayesinde yerleşimler arasında sosyal ve ticari ilişkileri geliştirmiştir.⁸⁷

İlk başta da söylediğimiz üzere tüm yerleşim merkezlerinde olduğu gibi Anadolu'da da bu çağı üç ana evreye ayırabiliriz;

Erken Tunç Çağı (M.Ö. 3200-2000)

Orta Tunç Çağı (M.Ö. 2000-1450)

Son Tunç Çağı (M.Ö.1500-1200)

İlk olarak Erken Tunç Çağını ele alalım; Bu dönem Kalkolitik Dönemin sonlarından Anadolu'da yazının kullanılmasına kadar süren uzun bir dönemi kapsar. Orta Tunç Çağı Asur Ticaret Kolonileri ve Eski Hitit Devletini, Geç Tunç Çağı ise Hitit İmparatorluğu dönemlerini kapsamaktadır.⁸⁸ İlk dönem Kalkolitik Dönem tarım toplumunun etkilerinin sürdüğü bir geçiş dönemini oluşturmaktadır.⁸⁹ Tunç alaşımının çok yaygın olmadığı tarıma dayalı ekonominin ve köy kültürünün sürdüğü bu dönemde

⁸³ Füzünan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, s. 36.

⁸⁴ Marc Desti, *Anadolu Uygarlıkları*, Çev.Muna Cedden, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 33.

⁸⁵ Hatice Yalçın, *Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları*, s. 26.

⁸⁶ Hakan Sivas, "Eski Anadolu Uygarlıkları", *Uygarlık Tarihi*, s. 92.

⁸⁷ Hatice Yalçın, *Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları*, s. 27.

⁸⁸ Hatice Yalçın, *Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları*, s. 27.

⁸⁹ Hakan Sivas, "Eski Anadolu Uygarlıkları", *Uygarlık Tarihi*, s. 93.

en önemli teknolojik icat dört tekerlekli kağın biçiminde olan aracın bulunmasıdır.⁹⁰ İlk örneklerini Mezopotamya’da gördüğümüz bu araçlar öküzer tarafından çekilmekteydi.⁹¹ Bir diğer teknolojik gelişim de Anadolu’da çömlekçi çarkının kullanılmaya başlanmasıdır. Çömlekçi çarkının Anadolu-Troya’ya deniz yolu aracılığıyla Mezopotamya’dan geldiği düşünülmektedir.⁹² Dönemin bir diğer teknolojik gelişmesi de Mısır’da doğal sodyum karbonat ile kumun ısıtılmasıyla elde edilen “cam” ın bulunmasıydı. Önceleri kalıplara konularak şekillendirilen cam Roma Döneminden sonra üflenerek şekil almaya başlayacaktır.⁹³

İnsanoğlunun daha sağlam örgütlendiği bu dönemde yöneten ve yönetilen kavramları güçlü bir şekilde fark edilmiştir. Yönetenlerin öncülüğünde Anadolu, feodal yönetim sistemin etkin olduğu birden fazla beylik arasında paylaşılmıştır. Değişen ve gelişen toplumun yaptığı yapılarda gelişmişti. Yönetenlerin yaşadığı idari yapılar, tapınma yapıları ve surlarla çevrilmiş yapılar dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Bu yapıların en önemli örnekleri Çanakkale-Hisartepe’deki Troya⁹⁴ I-V, Antalya-Elmalı Karataş Semayük, Malatya-Aslantepe ve Elazığ-Altınova’daki Norşuntepe gibi yerleşim yerlerinde yapılan yapılardır. Bu kent planlarından da anlaşılacağı üzere toplumda hiyerarşik bir yapılanmanın mevcudiyeti söz konusu olmaya başlamıştır.

Bununla birlikte aşağı yukarı tüm Anadolu’da yaşam şartları aynıydı. Taşla temellendirdikleri kerpiçten evlerde genellikle iki-üç oda bulunmaktaydı. Her evin bir odasında bir ocak ve ocakların önünde kül koymak için yaptıkları bölümler ailelerin ekmeklerini kendilerinin pişirdiğinin bir göstergesiydi.⁹⁵

Erken Tunç Dönemi’nde Orta Anadolu’daki yerleşim yerlerinin en önemlilerinden biri olan Alacahöyük’ün yeri ayrıdır. Çağın sonlarına doğru zenginleşen ve daha etkin bir hal alan bu yerleşmenin en dikkat çekici özelliği “kral mezarları” adı verilen 13 adet gömülerdir. Yerleşme alanlarının yamaçlarına yapılan bu gömülerin

⁹⁰ Hatice Yalçın, *Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları*, s. 27.

⁹¹ Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, s. 11.

⁹² Hakan Sivas, a. g. m. , s. 94.

⁹³ B. Shepard Clough, *Uygurlık Tarihi* , (çev. Nihal Öno), s. 47.

⁹⁴ Mehmet Ali Kaya, *Türkiye’nin Eski Çağ Tarihi ve Uygurlikları* adlı eserinde Troya’dan şöyle bahsetmektedir; Eski Tunç Çağı’nın en önemli yerleşmesi, arkeoloji bilimi gelişmeden önce efsanevi bir kent olarak itibar edilen Troia’dır. Batının ilk ozanı Homeros’un İ.Ö. 8. Yüzyılın ikinci yarısında yazmış olduğu “İlyada” destanının yayınlanmasından sonra ünlenen Troia, İ.Ö. 13. Yüzyılda Priamos adlı zengin bir kralın hüküm sürdüğü güçlü tahkimatı olan bir kentti. Akalar on yıl süren bir kuşatma sonucu troia’yı yakıp yıkmışlar ya da bir deprem sonucunda yıkıldıktan sonra Akalar tarafından ele geçirilen Troia Helenistik ve Roma döneminde küçük bir yerleşim yeriydi. 1870 yılında Heinrich Schliemann adlı bir araştırmacı tarafından yeniden keşfedildi. Homeros’un İlyada ve Odyssea destanlarını yanına alarak Almanya’dan yola çıkan bu araştırmacı , kral Priamos’un ünlü kenti Troia olduğunu düşündüğü bugünkü Hisarlık Tepe’de amatörce kazılara başladı ve gerekli ilgiye ulaşan Troia araştırılmaya başlandı.

⁹⁵ Füzuran Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, s. 49-50.

kimileri 3-8 metre uzunluğunda ve 2-5 metre genişliğinde ve 1 metre derinliğinde çukurlara yapılmıştır.⁹⁶ Çevresi ağaç ve taşlarla çevrilen bu yapılara ayakları karna doğru çekilmiş durumdaki ceset yanına zengin hediyeler konularak yerleştirilir. Daha sonra üzeri çamur ve toprak ile örtülür. Gömü işlemi bittikten sonra mezar üzerinde ölü yemeği yeniliyordu. Yemekten geriye kalan hayvan kemikleri sıralar halinde mezarın üzerine bırakılıyordu.⁹⁷

Dönemin mezar kültürünün karakteristik özelliklerinin en iyi biçimde yansıtıldığı mezarlar Balıkesir'deki Yortan, Babaköy, Ovabayındır mezarlıklarında bulunmaktadır.⁹⁸

Anadolu'daki ölü gömme adetlerinin çok çeşitli olmasıyla beraber en ilginç Çatalhöyük yerleşmesinde görülmektedir. Bu yerleşim yerinde ölen kişinin cesedi evin dışına bırakılır, hayvanlar ölen kişinin etlerini yiyerek iskeletinden ayırır. Etlerden temizlenen iskelet hoker biçiminde üstünde oturulan sekilerin altına gömülür.⁹⁹

Ülkemizde yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu Erken Tunç Çağı yerleşmelerinin en önemlileri arasında Doğu Anadolu Bölgesinde Tepecik, Norşuntepe, Köşkerbaba, Değirmentepe, Karaz, Pulur-Sakyol, İmikuşağı, Aslantepesi; Güneydoğu ve Akdeniz Bölgesinde Tarsus, Amik Ovası, Gedikli, Gözlükule; Batı Anadolu Bölgesinde Troya, Bademağacı, Karataş Semayük, Beycesultan, Demircihöyük; Orta ve Kuzey Anadolu Bölgesinde Alishar, Alacahöyük, Büyük Güllücek, Etiyokuşu, Polatlı, Karaoğlan, Kültepe, İkiztepe, Maşat(Tokat-Zile) ve Horoztepe (Tokat- Erbaa) gibi yerleşmeler sayılabilir.¹⁰⁰

Her dönemde olduğu gibi Erken Tunç Dönemi'de dünyanın her yerinde aynı anda yaşanmamıştır. Örneğin Mısır ve Mezopotamya'da yazı kullanılmaya başlamışken Anadolu henüz tarihi çağlara başlamamıştı. Avrupa ise Anadolu'dan daha sonraları bu dönemi yaşamıştır.¹⁰¹

Anadolu'nun zengin uygarlığını fark eden Mezopotamya Anadolu ile ilgilenmeye başlamıştı. Akad İmparatorluğu'nun kurucusu Sargon ve Naram-Sin'e ait yazılı belgelerde adı geçen Anadolu böylelikle Protohistorik¹⁰² (Ön Tarih) Çağa girmiş

⁹⁶ Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, s. 132.

⁹⁷ Hakan Sivas, "Eski Anadolu Uygarlıkları", s. 94.

⁹⁸ Sevin, a. g. e. , s. 119.

⁹⁹ Ali Canip Olgunlu, *Yedi Tepe Anadolu* , s. 118

¹⁰⁰ Hakan Sivas, "Eski Anadolu Uygarlıkları", *Uygarlık Tarihi* , s. 94.

¹⁰¹ Hüseyin Ant, *Tunç Çağında Tokat ve Çevresi* , Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2014, s. 11.

¹⁰² **Protohistorik Çağ**: Bir toplum henüz kendisi ile ilgili dolaysız bilgi sağlayan belge yaratma aşamasına gelmemişse ancak çevresinde bulunan ve yazıyı kullanan başka toplumların belgeleri o

oldu. Asur tüccarlarının tutmuş olduğu bu kayıtlardan anlaşılacağı üzere bu yazılar Asur çivi yazısı ile yazılmış kil tabletlerdir.¹⁰³ Milattan önce 3000 yılının ikinci yarısına denk gelen bu dönemde Anadolu yazılı kayıtlarda *Hatti Ülkesi* adı ile anılmıştır. Anadolu'nun zenginliğinin farkına varan diğer yoksul uluslar bu zenginliğe ortak olabilmek amacıyla Anadolu'ya gelmiştir. Bu uluslar kendi kültürleri ile Anadolu kültürünü sentezleyerek yeni kültürler ortaya çıkarmıştır.¹⁰⁴

Bu zenginliğin peşine düşen altın ve gümüş madenlere sahip olmak isteyen ve Anadolu'da az bulunan kalayın ticaretini sağlayan¹⁰⁵ Assur'lu tüccarlar Anadolu ile Mezopotamya arasında iletişimi güçlendirerek ticareti geliştirmiştir. Bu suretle Anadolu Assur'lu tüccarlardan yazıyı öğrenmiştir (M.Ö. 2000-1900). Anadolu tarafından yazının öğrenilmesi "Anadolu'nun Tarihi Dönem'i" ni başlatmıştır.¹⁰⁶ Bu tarihten önce Anadolu'da yazılı kaynak bulunmadığı için Anadolu halkının kullandığı dil hakkında da bilgi sahibi olunamıyordu. Ancak bu tarihten sonra ortaya çıkan yazılı kaynaklara bakarak Orta Anadolu halkının "Hattice" konuştuğu anlaşılmaktadır. Yine bununla beraber bu dilin ne kadar geriye gittiği bilinmemektedir.¹⁰⁷

Mezopotamya ve Mısır'da M.Ö. 4. bin yılın sonlarında öğrenilen yazı Anadolu tarafından ancak M.Ö. 2. bin yıl başlarında öğrenilmiş ve böylelikle Anadolu tarihi dönemlerine başlamıştır. Bu dönemin başladığını belirleyen tabletlerin ilk örneği Kayseri Kültepe çevresinde bulunmuştur. (Burada bulunan tabletlere ilk önce Kapadokya Tabletleri denilmiştii ancak daha sonra yapılan araştırmalar bu tabletlerin Kayseri Kültepe'ye ait olduğunu kanıtlamıştır.)¹⁰⁸ Diğer belirtiler ise Çorum Boğazköy ve Ortaköy, Yozgat Alishar, Tokat Maşathöyük yerleşmelerinde bulunan tabletler ve levhacıklardır.¹⁰⁹

Orta Tunç Çağının en önemli gelişmesi Mezopotamya ile sıkı ticari ilişkiler sayesinde yazının Anadolu halkı tarafından öğrenilmesidir. Ticaretin gelişmesi ile ticaret merkezleri de ortaya çıkmıştır. Bu merkezlerden bazıları ; Kanuş, Hattuşaş, Alishar, Acemhöyük, Karaköy merkezleridir. Asur'da Anadolu'nun ortalarına kadar

toplumla ilgili bilgi veriyorsa, söz konusu insan topluluğu Protohistorik bir çağ yaşıyor demektir. Bkz:Hakan Sivas, "Eski Anadolu Uygarlıkları", *Uygarlık Tarihi*, s. 94.

¹⁰³ Seton Lloyd, *Türkiye'nin Tarihi; Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, Çev;Ender Varinlioğlu, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2000, s. 15.

¹⁰⁴Hüseyin Ant, *Tunç Çağında Tokat ve Çevresi*, s. 14.

¹⁰⁵ Hüseyin Ant, *Tunç Çağında Tokat ve Çevresi*, s. 16.

¹⁰⁶ Hakan Sivas, "Eski Anadolu Uygarlıkları", *Uygarlık Tarihi*, s. 94.

¹⁰⁷ Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2002, s. 1.

¹⁰⁸ Füzuran Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, s. 59.

¹⁰⁹ Hakan Sivas, a. g. m., s. 95.

uzanan bu ticaret yolu üzerinde “Wabartum¹¹⁰” adı verilen küçük dinlenme yerleri bulunmaktaydı. İşte ticaretin bu denli geliştiği Orta Tunç Çağı bu sebeplerden dolayı Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılmaktadır.¹¹¹

Ticaretin başlangıç noktası Assur bitiş noktası ise karum Kaniş’ti. Musul civarındaki Assur kentinden yola çıkan kervan Dicle’nin kuzeyine doğru ilerleyerek Maraş-Elbistan ovası üzerinden veya Ergani-Maden üzerinden geçerek Kültepe’ye ulaşıyordu. Bu ticaret kolonisinin neden ortadan kalktığı kesin olarak bilinmemekle birlikte yapılan kazılar sonucu M.Ö. 1700 lü yılların ortalarında bir yangınla çöktüğü kanısına ulaşılmıştır. Yerleşik beyler arasında çıkan tartışma sonucu yaşandığı düşünülen bu olay sonrası Anadolu’nun ilk merkezi devleti olan Hitit Devleti ortaya çıkmaya başlamıştır.¹¹²

Hitit Devleti’nin kuruluş sürecinde Anadolu’da beylikler halinde yaşayan birden çok oluşum mevcuttu. Bunların en önemlileri; Hattiler, Luviler, Palalar ve Hurriler’di. Hitit Devletine geçmeden önce konumuz sınırları içinde yer alan Niksar yerleşmesinde varlık göstermiş olan ve Hitit Devletiyle neredeyse aynı bölgede yaşayan¹¹³ Hatti Uygarlığına değinmekte fayda vardır.

1.2.2. Hatti Uygarlığı(M.Ö.2500-200/1700)¹¹⁴

Anadolu Yarımadası’nın günümüzde bilinen en eski ismi “Hatti Ülkesi” idi.¹¹⁵ İlk olarak Mezopotamya yazılı kaynaklarında Akad Sülalesi zamanında (M.Ö. 2350-2150) rastlanan bu isim yaklaşık 1700 yıl boyunca Anadolu’yu tanımlamak için kullanılmıştır. Uzun zaman dilimini kapsayan bu süreç Anadolu’da kurulan medeniyetlerin de Hatti’lere ait olduğunu göstermektedir.¹¹⁶ Hitit İmparatorluğu’nun başkenti Hattuş’ın da kökeninin buradan geldiği düşünülmektedir.¹¹⁷

Egemenliklerini bütün önyasa ülkelerine kabul ettiren Akad İmparatorlarından İmparator Sargon’un torunu Naram-Sin’e ait Şartamhari metinlerinde (Mücadelenin krallarına anlamına gelmektedir.) Kralın Amanos ve Torosları aşır Anadolu’ya girdiği ve Hatti kralı Pampa önderliğinde Anadolu’daki 17 şehir devletinin kurduğu koalisyona

¹¹⁰ Wabartum: Konuk anlamına gelen, tüccarların ana merkezler arası konakladıkları, belki mallarını geçici olarak depoladıkları bir çeşit kervansaraylardır. Bkz:Hakan Sivas, “Eski Anadolu Uygarlıkları”, *Uygarlık Tarihi*, s. 96.

¹¹¹ Hüseyin Ant, *Tunç Çağında Tokat ve Çevresi*, s. 16.

¹¹² Hakan Sivas, “Eski Anadolu Uygarlıkları”, *Uygarlık Tarihi*, s. 96.

¹¹³ Hakan Sivas, a. g. m., s. 96.

¹¹⁴ Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, s. 15.

¹¹⁵ Serhat Uslu, *Tarih Öncesi Çağlarda Tokat’ın Tarihi Coğrafyası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2014, s. 58.

¹¹⁶ Hatice Yalçın, *Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları*, s. 29.

¹¹⁷ Marc Desti, *Anadolu Uygarlıkları*, Çev.Muna Cedden, s. 39.

karşı savaştığı anlatılmaktadır. Kral Naram-Sin'in galip ayrıldığını yazan bu metinler yenilen bir Anadolu kralının adını Türki kral İlşu-Nail olarak yazar. Buradan da bu dönemde Anadolu'da Türk bir kavmin yaşadığı anlaşılmaktadır. Anadolu kökenli olmayıp Anadolu hakkında bilgi içeren en eski yazılı belgeden de anlaşılacağı üzere M.Ö. 3000 li yılların sonuna kadar Anadolu'da büyük bir devlet yoktu. Ancak her şehirde küçük krallıklar hüküm sürmekteydi.¹¹⁸

Hatti (Khatti) Uygarlığı dili, -dilleri benzerlik göstermekle birlikte aynı değildir¹¹⁹ - sanatı, dini inançları, törenler ve gelenekleriyle kendinden sonraki Hitit Devleti'ne büyük ölçüde yardımcı olmuştur. Hatta bu yüzden Hatti'lere "Proto Hititler" (Ön Hitit-İlk Hitit) de denilmektedir.¹²⁰

Hatti Uygarlığı'nın sınırları neredeyse tüm İç Anadolu'yu kapsamaktadır. Çekirdeğini oluşturan Tokat, Sivas, Yozgat, Çorum ve Amasya da sınırları içinde yer almaktadır. Yani kısaca belirtmek gerekirse doğuda Erzurum, kuzeyde Samsun, güneyde ise Akdeniz'e kadar Hatti Uygarlığı yayılmıştır. Protohistorik çağda yaşayan Hatti'ler gün geçtikçe Hitit İmparatorluğu içinde erimiştir.¹²¹

Hattiler'in dininin Horoztepe kazılarında da anlaşılacağı üzere politeist(çok tanrılı) olduğu düşünülmektedir. Ayrıca yine aynı yerdeki buluntulardan biri olan emziren anne figürü tanrılarını antropomorf yani insan şeklinde düşündükleri gözlemlenebilir.¹²² Bununla birlikte Kültepe ve Acemhöyük'te bulunan Hatti Panteonunun başındaki kutsal aile taş kalıplarında yer alan kadın figürleri ana tanrıçayı erkek figürleri de Tanrıçanın eşi olduğu düşünülmektedir.¹²³

Hattiler'in bıraktığı eserlerden güzel çıkarımlar yapabilmek mümkündür. Örneğin Tokat-Horoztepe¹²⁴ , Çorum-Alacahöyük ve Amasya-Mahmatlar çıkarım yapabilmemiz için yardımcı olacaktır. Bu yerleşim alanlarında yapılan kazılarda bulunan eserler Anadolu'nun ne denli zengin olduğunu, tekniklerde ne kadar ustalaşıldığını göstermektedir. Ayrıca Tokat, Niksar, Erbaa, Gümüşhacıköy gibi yerleşim yerlerinin diğer bölgelere metal gönderdikleri düşünülmektedir. Öyle ki

¹¹⁸ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 15-16-17.

¹¹⁹ Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, s. 15-16.

¹²⁰ Bilge Umar, *Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi*, Acargil Basımevi, İzmir, 1982, s. 14.

¹²¹ Serhat Uslu, *Tarih Öncesi Çağlarda Tokat'ın Tarihi Coğrafyası*, s. 59-60.

¹²² Hatice Yalçın, *Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları*, s. 31.

¹²³ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 25.

¹²⁴ Tokat-Horoztepe konumuz olan Niksar merkezine 30-40 km uzaklıkta olması sebebiyle de önemlidir. Çünkü buradan edinilen bilgiler büyük bir ihtimalle Niksar için de geçerli denilebilir.

Lewy'nin Kültepe tabletlerinde adı geçen Haburat şehrinin maden işçiliği açısından oldukça zengin olan Niksar olduğu araştırmacılar tarafından desteklenmektedir.¹²⁵

Konumuzu da içine alan bu bölgeler bakır ve gümüş madenleri yatakları açısından zengindi ve atölyelerin toplandığı bir bölgeydi. Madenlerin bu kadar çok olmasının da başka şekilde anlaşılması pek mümkün olmamaktadır. Araştırmacılara göre Alacahöyük'ten Karadeniz'e kadar uzanan bu bölge belli bir dönem en güçlü Anadolu prensliği tarafından yönetilmiş ve maden açısından zengin olan bu bölge hayvancılık, ormancılık ve tarım alanlarında da ilerleme kaydetmiştir.¹²⁶

1.2.3. Hitit Devleti

Hitit Devleti'nin kuruluşu sırasında Anadolu'da farklı diller konuşan ve beylikler halinde yaşayan halklar vardı. Bunların içinde Luviler¹²⁷ (Orta Anadolu ile Suriye sınırındaki Hititlerin akrabalarıdır)¹²⁸, Palalar¹²⁹, Hurriler¹³⁰ ve az önce bahsettiğimiz Hattiler de mevcuttu.

İlk olarak Yeşilırmak boylarına yerleşen ve kendilerine Neşa'lılar diyen ve Avrupa kökenli oldukları düşünülen Hititler'in menşei hala açıklığa kavuşturulamamıştır.¹³¹ Ancak son araştırmalara göre Kafkas kökenli oldukları düşüncesi ağır basmaktadır.¹³² Geldikleri düşünülen bu yolda hiçbir iz bırakmayan bu insanlar Anadolu'ya sadece Kuzey Kafkaslara özgü ölü gömme biçimi getirmeleri¹³³ bu düşüncüyü desteklemektedir. Hitit adı Tevrat'ta Hititler İbrani dilinde "hitti" , "hittim" feminen haliyle "hittit" , "Hethaeus" , "Hethaei" olarak geçmektedir. Bu sözcüğün Asur kaynaklarında karşımıza çıkan "hattu" ile aynı olduğu ortadadır. Hem Tevrat'ta hem de Asur kaynaklarında geçen kelimeler Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye Bölgelerini işaret etmektedir. Ancak Tevrat'taki Hitit'ler ile Anadolu'daki Büyük Hitit İmparatorluğu ile hiçbir bağlantısı yoktur. Kastedilen Büyük Hitit İmparatorluğu

¹²⁵ Hatice Yalçın, *Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları* , s. 32-33.

¹²⁶ Serhat Uslu, *Tarih Öncesi Çağlarda Tokat'ın Tarihi Coğrafyası*, s. 61-62.

¹²⁷ **Luviler:** Hint Avrupalı bir topluluktur. Anadolu'nun batı, güney ve güneybatı bölgelerine yayılmıştır. İ.Ö 2300 yıllarına doğru Balkanlar üzerinden Anadolu'ya girdikleri kabul edilmektedir. Bkz; Hakan Sivas , "Eski Anadolu Uygarlıkları", *Uygarlık Tarihi*, s. 97.

¹²⁸ Muhammed Fazıl Himmetoğlu, *Geç Hitit Beyliklerinden Que ve Asur Devleti ile İlişkileri*, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2013, s. 11.

¹²⁹ **Palalar:** Karadeniz Bölgesi'nde Kastamonu ve Safranbolu çevresinde yaşayan ve Hint Avrupa kökenli Pala dilini konuşan topluluktur. Bkz; Hakan Sivas , "Eski Anadolu Uygarlıkları", *Uygarlık Tarihi*, s.97.

¹³⁰ **Hurriler:** İ.Ö. 3. Bin yılın sonlarında çivi yazılı belgelerde isimlerine rastlanan ve Doğu Anadolu'ya İlk Tunç Çağı kültürünü getiren Kura-Aras Bölgesi halklarıdır. Hint Avrupa ve Sami gruplarından farklı kendilerine özgü dil olan Hurca dilini konuşmuşlardır. Bu dil Kuzeydoğu Kafkas dilleri ile akrabadır. Bkz; Hakan Sivas , "Eski Anadolu Uygarlıkları", *Uygarlık Tarihi*, s.97.

¹³¹ Ahmet Deniz , *Anadolu Tarihinde Hititlerin Sosyo-Ekonomik Yaşantısı*, *Turkish Studies International Periodical For The Languages*, Volume10/2, Winter, 2015, s. 238.

¹³² Muhammed Fazıl Himmetoğlu, *Geç Hitit Beyliklerinden Que ve Asur Devleti ile İlişkileri*, s. 23.

¹³³ Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi* , s. 165.

yıkıldıktan sonra Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da kurulan ve benliklerini kaybetmiş olan Geç Hitit Devletleri'dir.¹³⁴

Farklı dillerin konuşulduğu ve farklı ırkların yaşadığı Anadolu'da ilk siyasi birliği kurma çalışmalarını başlatan Anitta'dır. Neşa (Kültepe), Zalpa ve Hattuşaş'ı ele geçirdikten sonra "büyük kral" unvanını alan Anitta Neşa'yı (Üzerinde "Anitta Bey'in Sarayı" yazan bir hançer Kaniş yerleşmesinde yapılan kazılar sırasında bulunmuştur. Ve bazı araştırmacılara göre Kaniş ile Neşa tek ve aynı şehirdir.¹³⁵) başkent yapmış ve bölgedeki diğer beylikleri birer birer denetim altına alarak "Hitit Devleti'nin" temellerini atmıştır. Bu olaydan yüz yıl sonra Anitta'nın soydaşı Kuşşaralı Labarna ise Hattuş kentini başkent yapmış bu kente Hattuşa kendine de Hattuşili (Hattuşaşlı anlamına gelmektedir) unvanını vermiştir. İ.Ö. (1650-1620) Böylelikle Hitit Devleti kurulmuş oldu.¹³⁶

Anadolu'ya geldikleri andan itibaren var olan gruplardan daha fazla gelişmiş ve daha becerikli oldukları ortadaydı. Siyasal yönetimi ve askeri güçlerini dengede tutabiliyorlardı. Bu denli güçlü olmaları sebebiyle kimse yayılmalarına karşı çıkmaya cesaret edemiyordu.¹³⁷ Böylelikle hızlıca gelişmeye başlayan Eski Hitit Devleti'nin ilk hedefi Kuzey Suriye idi. Fırat'a doğru ilerleyerek Malatya yakınında nehrin karşısına geçtiler ve Batı Anadolu'da Arzava ülkesini aldılar. Bu seferler sırasında eski Babil dilinden geliştirdikleri Hitit yazısını öğrendiler.

I. Hattuşili'nin torunu I.Murşili Döneminde Halep ve Babil alındı. Bu hızlı genişleme I. Murşili'nin ölümüyle son buldu ve ülke zayıflamaya başladı. Bu karışık dönemi Telipinu yaptığı düzenlemelerle sonlandırmak istese bile belirli bir süre daha devam etti. Teokratik bir yönetimi olan Hititler'in krallarına Tabarna, kraliçelerine Tavananna (egemen kraliçe) denilmekteydi. Sonradan kaldırılacak olan Pankuş adlı soylular meclisi kralın tek başına karar verme yetkisini sınırlandırmaktaydı. Aslında Telipinu kendinden önceki kralların çok kanlı olay yaşamasından dolayı böyle bir ferman düzenlemeyi gerekli görmüştür. Bu fermanla hanedan üyelerini suikastlardan korumak ve yeni bir tahta çıkış düzeni getirmektir.¹³⁸

Yapılan araştırmalarda Anadolu'daki Ankara-Çankırı yolu üzerindeki İnanıktepe, Çorum- Boğazköy ve Eskişehir, Yozgat-Alişar, Kırşehir-Kaman ve

¹³⁴ Ahmet Ünal, *Hitit Devrinde Anadolu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002, s. 31.

¹³⁵ Marc Desti, *Anadolu Uygarlıkları*, Çev.Muna Cedden, s. 48-52.

¹³⁶ Hakan Sivas, "Eski Anadolu Uygarlıkları", *Uygarlık Tarihi*, s. 97.

¹³⁷ C. W. Ceram, *Tanrıların Vatanı Anadolu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 85.

¹³⁸ Horst Klengel, "Hitit Tarihi", *Hititler ve Hitit İmparatorluğu- 1000 Tanrılı Halk*-,ed.Wenzel Jacob, Çev: Ali Akkaya, Ayşe Baykal-Seeher, Sevil Gülçur, Göksel Sazcı, Gönül Yalçın, Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, 2002, s. 414.

Kalehöyük, Elbistan Karahöyük ve İmikuşağı gibi yerleşim yerlerinde Eski Hitit Devleti'ne ait kabartmalı vazolara rastlanmıştır.¹³⁹

1.2.4. Hitit İmparatorluğu (Son Tunç Çağı)

I.Murşili Dönemi'nden sonra saray entrikalarını ve bozulan sistemi düzeltmek isteyen Telipinu'nun çabaları da fayda sağlamadı. Doğal olarak iç ve dış siyasette herhangi bir istikrar gösteremeyen devlet dış geri çekilmek durumunda kalmıştır. Tuthaliya ile Büyük Krallık Dönemi'ne başlayan Hititler tekrar yayılmacı politikalarına döndüler.¹⁴⁰ Yine Tuthaliya döneminde kaybedilen enerji ve kraliyet toprakları geri kazanıldı. Arzava'nın fethedildiği de Tuthaliya'nın yıllıklarında yer almaktadır. Assuva ülkesine boyun eğdirmiş, Halep'i tahrip etmiş, Mutanni Krallığı'na galip gelmiştir.¹⁴¹ I. Şuppiluliuma Döneminde ülke sınırları Kuzey Suriye'ye kadar genişlemiştir. Etkilediği alan ise Kuzey Mezopotamya'ya kadar ilerlemiştir. II. Murşili Döneminde Batı Anadolu denetim altına alınmıştır. Krallığın sınırları güneyde Lübnan, kuzeyde Karadeniz Dağları, batıda Ege Denizi, doğuda ise Bingöl Dağlarına kadar açılmıştır. II. Muvatalli Dönemine gelindiğinde Mısır tahtında II. Ramses bulunuyordu. Ramses Hitit İmparatorluğuna ait olan Suriye topraklarında hak iddia ediyordu. Dolayısıyla ilişkiler gerginleşmişti. İki uygarlık arasında Suriye toprakları için kazanılabilemeyen "Kadeş Savaşı" yapıldı. Savaştan yıllar sonra II.Ramses ile III. Hattuşili¹⁴² arasında tarihin bilinen ilk anlaşması "Kadeş Anlaşması" imzalandı. Bu anlaşmada birbirlerine sonsuza dek saldırmayacaklarına dair sözleşmişlerdir.

III. Hattuşili' den sonra yerine geçen oğlu IV. Tuthaliya da babasının gücünü devam ettirmeye çalıştı ancak onun halefleri ataları kadar başarılı olamadı ve krallık hızlı bir şekilde çöküşe geçmiştir. Son imparator II. Şuppiluliuma Döneminde başkent Hattuşaş ağır bir yangına maruz kaldı. Çeşitli varsayımlar olmakla birlikte bu yangından sonra Hitit İmparatorluğunun yıkıldığı düşüncesi de mevcuttur. Diğer düşünceler Kaşkalar'ın bölgeye yaptığı seferler ve yağmalar, Deniz Kavimleri Göçü ve Balkanlardan gelen göç dalgaları¹⁴³ şeklinde sıralayabiliriz. Bu bunalımlar sonucu

¹³⁹ Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, s. 168-170.

¹⁴⁰ Muhammed Fazıl Himmetoğlu, *Geç Hitit Beyliklerinden Que ve Asur Devleti ile İlişkileri*, s. 25.

¹⁴¹ O.R. Gurney, *Hititler*, Dost Kitabevi, Ankara, 2001, s. 33

¹⁴² Anlaşmada III. Hattuşili'nin mührünün yanında eşi Puduhepa'nın da mührü yer almaktadır. Bu durum ülkenin yönetiminde kraliçenin de söz sahibi olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bkz: Hakan Sivas, "Eski Anadolu Uygarlıkları", *Uygarlık Tarihi*, s. 98.

¹⁴³ Hititler'i yıkan bu göç dalgasının içinde Frigler'de mevcuttu. Frigler'in öncülüğünü yaptığı bu kavimler akın halinde harekete geçtiler ve siyasi olarak yıkılan Hitit İmparatorluğunun varlığına son vermiştir. Bkz: Nazmi Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, s. 59.

yıkılan Hitit İmparatorluğu'ndan geriye kalan kral ailesi ve yöneticiler güney tarafa doğru çekilerek varlıklarını devam ettirmişlerdir.¹⁴⁴

Kısaca anlattığımız Hitit İmparatorluğunun devlet yönetimi ve toplum yapısına gelecek olursak; yerli halkın çoğunluğunu oluşturan Hattiler gelenekleriyle Hititler'e örnek teşkil etmişlerdir. Hititler bir yandan Hattiler üzerinde egemenlik kurmaya çalışırken diğer yandan da kendilerine onlara kabul ettirmeye çalışmışlardır. Hititler'in Hatti tanrılarını benimseyip onlara tapınmaları örnek olarak gösterilebilir.¹⁴⁵

Feodal ve Teokratik bir devlet olan Hititler'in yöneticisine "büyük kral" unvanı veriliyordu. İlk olarak bu krallar ülkenin ileri gelenleri tarafından seçiliyorken daha sonraları bu seçimlerde sıkıntı yaşandığından dolayı kralların bir hanedandan gelmesi kabul edilmişti. Telipinu Fermanı ile kral sağlığında veliaht seçebilecek ancak bu veliaht Pankuş Meclisi tarafından onaylandıktan sonra kral olabilecekti. Ayrıca bu meclis gerektiğinde kral ve kraliçeyi yargılayabiliyordu. Bu uygulamalardan kralların sınırsız bir yönetme hakkının olmadığı anlaşılıyor olsa dahi bazı güçlü kralların meclisi çok da önemsemedikleri bilinmektedir. Kraldan sonra gelen ikinci yetkili kişi kraliçeydi. Kendine ait mührü bulunan kraliçenin unvanı "tavananna" idi.¹⁴⁶ Forrer'in "Tavanannalık" kurumunu "Kral annesi", Hrozny'nin ise "Tanrı anası" olarak tanımlaması hakkında bir çok tartışma olan Tavananna ifadesinin unvan olarak kullanıldığının göstergesidir. Bununla birlikte Tavananna kısaca krallığın kadın temsilcisidir ve belirli bir işbölümü dahilinde kral ile dikotomik (birbirini bütünleyen) bir şekilde Hitit Hanedanlığını yönetirdi.¹⁴⁷

Bununla birlikte halk ekonomik gücüne göre sınıflara ayrılmıştı.¹⁴⁸ Hititlerde halk üçe ayrılmıştı. Bunlar hürler, yarı hürler ve esirler. Asiller- yöneticiler hür sınıfın başında gelmekteydi. Yarı hürler (Nam-Ra'lar) ekonomide önemi büyük olan ve toprağa bağlı grubu oluşturmaktaydı. Esirler ise belirli haklara sahip olan ancak alınıp satılabilen miras olarak bırakılabilen sosyal sınıfın en alt katmanını oluşturan gruptu.¹⁴⁹

Hitit sistemine göre halkın üç ana görevi vardı. Bunlardan ilki askerlik görevidir. Eli silah tutan her erkek bu görevi yapmakla yükümlüydü. İkinci görev tımar ; bir arazinin bir kişiye bağışlanması ve bunun karşılığında krala asker yetiştirmesi

¹⁴⁴ Hakan Sivas, "Eski Anadolu Uygarlıkları", *Uygarlık Tarihi*, s. 98.

¹⁴⁵ Fatma Sevinç, "Hititlerin Anadolu'da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:17, Mayıs 2008, s. 12-13.

¹⁴⁶ Nazmi Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, s. 59.

¹⁴⁷ Tülin Cengiz, *Hitit Çağında Anadolu'da Anaerkil İzler*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, s. 92-134.

¹⁴⁸ Ahmet Deniz , *Anadolu Tarihinde Hititlerin Sosyo-Ekonomik Yaşantısı*, s. 238.

¹⁴⁹ Nazmi Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, s. 60.

uygulamasıdır. . Üçüncü görev ise angarya (Luzzi), bu görev kent surlarının yapımı, mabetlerin yapımı ve tamiri, yol ve köprülerin tamiri gibi işlerin yapımıydı. Bu görevi de tüm Hitit halkı yapmaktan sorumluydu. Sadece kutsal şehirler (Arinnanda, Nerik, Zippalanda) bu görevden muafı. Asillerin bu görevden muaf olup olmadıklarına dair bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁵⁰

5 yüzyıl kadar Anadolu'da siyasi güç olarak varlık gösteren Hititler'in bu gücü büyük oranda askeri başarılarla sağlanmıştı. Yapılan araştırmalara sonucu Hititler'in üç farklı yöntemle asker topladıkları anlaşılmaktadır. Bunlar düzenli ordu , tımarlı birlikler ve vassal devletlerden gelenler ve paralı askerler. Kuvvet kollarını yayalar, arabalı askerler, deniz kuvvetleri, atlı askerler ve okçular oluşturmaktaydı. Yapılacak seferlere, kışlanacak yerler, askeri teknikler ve stratejik öneme sahip konular kimi zaman fallar ve kehanetler kullanarak mistik açıdan yönlendirilebiliyordu.¹⁵¹

Bununla birlikte Hitit yöneticileri herhangi bir anlaşmazlıkta hemen savaş yöntemine başvurmamış ilk olarak diplomatik yollarla çözmeye çalışmış çözülmese savaş kararı almıştı.¹⁵²

Hitit ekonomisinin temelini tarım oluşturmuyordu. Dolayısıyla yasalar da tarımla ilgili oluyordu. “Fırtına Tanrısı”nın halka ödül olarak yağmur yağdırdığı Hitit yasalarında yer almaktadır. Hatta bu yasalardan bazıları tarımın hangi yöntemlerle yapıldığı, toprağın işlenmesi ve kiralanması, hayvanların ve tarımda kullanılan aletlerin fiyatı gibi konular da mevcuttur. Tarım alanlarının ve araçlarının korunması anlamında birçok madde bulunmaktadır. Bir tarla ekiliyken üzerine tekrar tohum ekmek ölümle cezalandırılırdı. Tarıma ve toprağa çok önem vermelerinin sebebi ise kıtlık korkusuydu. Bazı suçlular da para cezası kurtulabiliyorlardı. Tazminat ve kefalet usulüne dayanan bu yasalar toprak ve tarım suçları için geçerli değildi.¹⁵³ Eski Hitit yasalarında mistik anlamda kara büyü yapımında kullanıldığı düşünüldüğünden mitolojik yılan hakkında şöyle bir madde yer almaktadır; “Eğer bir adam bir yılan öldürürse ve öldürürken başka birinin adını söylese bir mina gümüş verir. Eğer bunu yapan bir köleyse o köle öldürülür.”¹⁵⁴

Değişen zaman ve ihtiyaçlara göre şekil değiştirebilen Hitit yasalarının ana mantığı şuydu; kötüyü tanrı cezalandırır. Bu yüzden yasaların amacı mağduriyeti

¹⁵⁰ Füzuran Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, s. 142-143.

¹⁵¹ Serkan Başol, *Hitit Askeri Teşkilatı ve Sefer Organizasyonu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2006, s. 105-106.

¹⁵² Nazmi Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, s. 61.

¹⁵³ Ahmet Deniz , *Anadolu Tarihinde Hititlerin Sosyo-Ekonomik Yaşantısı*, s. 238.

¹⁵⁴ Tülin Cengiz, *Hitit Çağında Anadolu'da Anaerkil İzler*, s. 100.

gidermek ve hakları korumaktı. Ataerkil bir yapıya sahip olan bu devlette evlilikler kadının satın alınması şeklinde yapılıyordu. “Kuşata” denilen bir para gelinin ailesine verilir, gelinin ailesi de gelin hiçbir miras talep etmesin diye “ıvaru” denilen çeyiz parası verirdi.¹⁵⁵

Hitit krallarının tanrılara hesap verebilmek amacıyla yazdıkları “anal” adlı yıllıklar tarafsız tarih yazıcılığı anlayışını geliştirmiştir. Konuştukları dile Neşa kentinden esinlenerek “Neşaca” demişlerdir. Hint-Avrupa dil grubuna aittirler.¹⁵⁶ Gılgamış Destanından da anlaşılacağı gibi Hitit edebiyatı Mezopotamya’dan etkilenmiştir. Sadece etkilenmemiş kendisi de Kumarbi Efsanesi ile Fenike ve Helen kültürünü etkilemiştir.

Yasalarını, edebiyatlarını, ekonomilerini ve yaşayış biçimlerini etkileyen tarım Hititler’in dinlerini de etkilemiştir. Kültürel ve dini törenler de tarım hasadı alındıktan sonra yapılıyordu. Üretimin daha bol olması duaları yapılarak törenler sonlanıyordu. İslam inancında mevcut olan istihareye yatma Hititlerde de uygulanıyordu. Bir arınma ritüelinden sonra rüyaya yatılıyordu. Rüya yorumcuları üst düzey devlet kurumlarına atanabiliyordu.¹⁵⁷

Kehanetin de önemli bir yeri vardı. Hititlerdeki kehanet üç biçimde yapılmaktaydı; ilki kurban edilen bir hayvanın iç organlarına bakılarak yapılan (tanrının kendine tapanlara kurban edilen hayvan ve insanların iç organları aracılığıyla uyarılarda bulunduğu inancıyla yapılan bir uygulama) , ikincisi kuşların hareketlerinin takip edilmesiyle bakılan fal, üçüncüsü ise kendisine “yaşlı kadınlar” denilen falcı kadınların öngörüleridir. Bu kehanet uygulamaları Hititlere Babilli kahinlerden miras kalmıştır.¹⁵⁸

Hitit tabletlerinde yer yer “Hatti Ülkesinin Bin Tanrısı” deyimini yer alır. Bu tabletlerde yer alan uzun tanrı listeleri göz önünde bulundurulduğundan bu deyim ne kadar yerinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu politeizm tamamen hoşgörü ve kral çıkarları sonucu oluşmuştur.¹⁵⁹ Böylece Hitit tanrılar dünyası (panteon) oluştu. Bu panteon büyük Fırtına Tanrısı ve Güneş Tanrıçasının egemenliği altındaydı ve mabetleri Hattuşaş’taydı.¹⁶⁰ Klengel’e göre ise Hititler’in başlangıcından itibaren devlet

¹⁵⁵ Özçelik, a. g. e. , s. 61.

¹⁵⁶ Nazmi Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, s. 63.

¹⁵⁷ Ahmet Deniz , *Anadolu Tarihinde Hititlerin Sosyo-Ekonomik Yaşantısı*, s. 241.

¹⁵⁸ O.R. Gurney, *Hititler*, s. 135.

¹⁵⁹ Hasan Tahsin Uçankuş, *Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji Tarih Öncesinden Perslere Kadar Anadolu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 377.

¹⁶⁰ Isabella Klock-Fontanille, *Hititler*, Dost Kitabevi, Ankara, 1998, s. 47.

panteonunun baş tanrısı Hatti'nin Hava Tanrısıdır.¹⁶¹ Tanrılar insanlar gibi yer içerdi. Tanrılar efendi, insanlar da kuldu. Hititlerin öteki dünya inanışının var olup olmadığı net değildir.¹⁶²

Yazılıkaya yerleşmesindeki Osmankayası mezarlığında yapılan incelemelerde Hititler'in ölülerini¹⁶³ ya yakarak ya da gömerek yok ettiği ortaya çıkmıştır.¹⁶⁴

Hitit sanatında resim çok gelişmemiş olsa bile keramik boyacılığı ve geometrik süslemelerde ilerlemişlerdir. İleri olduğu bir diğer alan da heykel ve kabartmalardır. Bu kabartmaların en belirgin örneklerine Yazılıkaya, Gavurkale, Hanyeri, Sirkeli, Eflatunpınar ve Alacahöyük'de rastlanmıştır. Ayrıca saray ve tapınak yapımıyla mimarlıkta da ileri gitmişlerdir.¹⁶⁵

Bununla birlikte Hititlerin önemli merkezleri Boğazköy ve Alacahöyük'ün yanında Tokat-Zile yakınlarındaki Maşathöyük merkezi de yer almaktadır. Son araştırmalarda Sivas sınırlarında büyük bir Hitit kenti "Kuşaklı" (Sarissa) bulunmuştur. Yozgat-Alişar, Çorum-Ortaköy, Tarsus-Gözlükule, Mersin-Yumuktepe önemli merkezleri de yer almaktadır.¹⁶⁶

Tam olarak nereden geldikleri bilinmeyen ve haklarında yazılan kaynakların sınırlı olması sebebiyle sınırları tam belirlenemeyen "Kaşka" lar Hititler'in mücadele ettiği diğer bir topluluktur. Ve konumuz dahilinde olan Niksar bölgesinde de hakimiyet kurdukları bilinmesi sebebiyle Kaşkalara da değinmekte fayda olabileceğini düşünmekteyiz.

Yerleşim alanları hakkında bir çok araştırmacının değişik fikirleri olmakla birlikte bu alanı şöyle toparlayabiliriz; Sinop ve Giresun arasında kalan bölge, Tosya, Merzifon, Amasya, Tokat, Niksar, Koyulhisar, Şebinkarahisar bölgelerinde hüküm sürmüşlerdir. Kaşkalılar ile Hititlerin sınırını oluşturan Kelkit vadisi oldukça verimlidir. Ve dolayısıyla Niksar merkezi de bu iki uygarlık arasında sorun haline gelmektedir.¹⁶⁷

¹⁶¹ Horst Klengel, "Hitit Tarihi", s. 438.

¹⁶² Nazmi Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, s. 62.

¹⁶³ Boğazköy'de yapılan kazılardan kral ve kraliçenin cenaze törenlerinin en az on üç gün sürdüğü ancak cenazenin ikinci gün gömüldüğü anlaşılmıştır. İkinci günün anlatıldığı metne göre ; "İkinci günde, gün ağarırken kadınlar kemikleri toplamak için ateşin yakılmış olduğu yere giderler, ateşi on testi bira, on testi şarap ve on testi walhi (dini merasimlerde içilen içki) ile söndürürler. Gümüş bir kupa, yarım mina ve yirmi şekel ağırlığında eritilmiş yağla doldurulur. Kemikleri gümüş maşalarla toplar ve gümüş kupadaki yağın içine koyarlar. Daha sonra onları yağdan çıkarır ve altında değerli bir giysi bulunan keten bir gazzarnulli üzerine koyarlar. Bkz: O.R. Gurney, *Hititler*

¹⁶⁴ Treyer Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Dost Kitabevi, Ankara, 2002, s. 195.

¹⁶⁵ Nazmi Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, s. 63.

¹⁶⁶ Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, s. 188-191.

¹⁶⁷ Hatice Yalçın, *Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları*, s. 45-47.

Öyle ki M.Ö. 1650 yıllarında Hitit egemenliğinde olmasına karşın M.Ö. 1375’lerde Kaşkaların egemenliği altına girmiştir.¹⁶⁸

1.2.5. Frigler

Herodotos ve Strabon’un araştırmalarına göre M.Ö. 1200’lü yıllarda Trakya’dan Boğazlar aracılığıyla Anadolu’ya göç eden Trak Boylarından biri olan Frigler, Hititlerin dağılmasından sonra Afyon, Kütahya, Eskişehir ve Seyitgazi’yi içine alan bölgede yayılmaya başladılar. Bilinen ilk kral Gordios, başkent Gordion’a (Ankara-Polatlı) da adını vermiştir.¹⁶⁹ Ayrıca Herodotos’tan öğrenildiği üzere Frigler’in Makedonya’da otururken ki adı Briglerdi.¹⁷⁰ Hakkında çok bilgi sahibi olamadığımız Gordion ve oğlu Midas (Asur kaynaklarında Muşkili Mita diye bilinir.) bu uygarlığın en bilinen krallarıdır.¹⁷¹ En güçlü dönemini de Kral Midas döneminde yaşamıştır.¹⁷² Midas (İlk Demir Çağı kralı) Döneminde tam olarak sınırlar belirlenememekle beraber Kızılırmak’ın doğusunda Çorum, Tokat, Kırşehir ; batıda Eskişehir, Afyon ve Kütahya; güneyde Niğde ve Konya; kuzeyde Samsun; güneybatıda Burdur ve Elmalı; kuzeybatıda Bandırma’ya kadar etki alanını genişletmiştir.¹⁷³ Pek çok efsaneye konu olan Midas ilk olarak Asur’lara karşı Urartu ve Tabal Devletleriyle ittifak kurmuştur. Daha sonra da Kimmerlere karşı da Asur Devleti ile ittifak kurmaya mecbur kalmıştır. Asur kralı II. Sargon öldüğünde Asur-Frig anlaşması sona erdi. Gücü azalan Midas, Kimmerler Gordion’u yağmaladıklarında boğa kanı içerek intihar etti. Bu olaydan sonra iyice zayıflayan Frig Devleti’nin tam olarak ne zaman ortadan kalktığı bilinmemekle birlikte M.Ö. 585 yılında Lidya ve Med Uygarlıkları arasında toprakları ikiye bölündü; batı toprakları Lidya’ya doğu toprakları da Medlere kaldı. Kimmerleri¹⁷⁴ önlerine katarak Anadolu’ya gelen İskit’ler dolaylı yönden Friglerin ortadan kalkmasında rol oynamıştı.¹⁷⁵

Frigler Anadolu’ya geldiklerinde neredeyse Hititlerin oturdukları yerlere yerleşmişlerdir. Ancak Hititler doğuya Frigler batıya yönelik hareket etmişlerdir. Bu

¹⁶⁸ Özhan Öztürk, Niksar (Kaberia, Diospolis, Sebaste, Neocaesarea) Tarihi, http://ozhanozturk.com/2018/01/08/niksar/#_ftn8, 25.03.2019.

¹⁶⁹ Selma Şahin, “Frig Vadisinin Sanatsal Dışavurumu ve Eser Analizleri” , *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:39, Şubat 2018, s. 186-187.

¹⁷⁰ Pınar Bülbül, “Eski Anadolu’da Tarım Faaliyetleri” , *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:17. 2017, s. 276.

¹⁷¹ Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, s. 240.

¹⁷² Ekrem Memiş, *Eski Çağ Türkiye Tarihi*, s. 170.

¹⁷³ Hakan Sivas, “Eski Anadolu Uygarlıkları”, *Uygarlık Tarihi*, s. 110.

¹⁷⁴ Kimmerler; Tevrat’ta Gomerler, Asur kaynaklarında Gimirrailer, Hellen kaynaklarında Kimmerioslar diye geçmektedir. Bkz; Ekrem Memiş, *Eski Çağ Türkiye Tarihi*, s. 170.

¹⁷⁵ Osman Hemiş, *İskit, Frig ve Urartu Kültürlerinin Mukayesesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 6-7.

yüzden Frigler Yunanistan ile dostane ilişkiler içindedir. Doğuda Assur tehdidi hep mevcuttu. II. Sargon'un yıllıklarında Que ülkesinin bir çok kentinin tahrip edildiği yazmaktadır. Friglerin Que ülkesine sınır olduğu göz önünde bulundurulduğu zaman merkezlerinin Kapadokya'dan Gordion'a taşımış oldukları söz konusu olabilir.¹⁷⁶

Friglerin en güçlü oldukları bölüm olan Eskişehir, Afyon ve Kütahya merkezleri arasında Dağlık Frigya olarak denilen bölge Frig Vadileri'dir. Buradaki Friglere özgü yerleşmeler yüksek kayalıklara kurulmuş kale tipi yerleşmelerdir. Bu kalelerde büyük ihtimalle yönetici kesim oturuyordu. Bu uygarlığın halkı ise kale eteklerindeki yerleşmelerde oturuyor olmalıydı. Eskişehir'in güneyindeki Yazılıkaya-Midas Vadisi ve Kümbet Vadisindeki Yazılıkaya-Midas Kenti, Pişmiş Kale, Kümbet Asar Kale gibi yerleşmeler bu kalelerin en özgün örneklerindendir.¹⁷⁷

Frigler Anadolu'ya geldikten sonra buradaki uygarlıklardan etkilenmiştir. Özellikle Hititlerden. Bu etki din alanında da yaşandığı için Frigler de çok tanrılı bir inanca sahipti.¹⁷⁸ Friglerin burada benimsediği en eski inanç sistemi "Büyük Ana" ya da "Ana Tanrıça" olarak bilinmektedir. Bu inancı Luwiler, Kubaba, Lidyalılar ve Yunanlar Kybele, Frigler ise Kubile ya da Matar Kubile olarak isimlendirmişlerdir. "Anne" manasına gelen Matar ismi yazıtlarda tanrıçayı tanımlayan bir sıfat veya bir lakap olarak yer almaktadır. Bu lakaplardan en sık rastlanana Frig dilindeki "Kybeleia" dır ve Yunancadaki Kybele'nin de kaynağıdır.¹⁷⁹ Yaşayanların ve ölenlerin tanrıçası Kibele'nin sevgilisi Attis'le birlikte Pessinus'ta oturur ve inanca göre her güz sevgilisini ölüme teşvik eder ve tabiatın ölür. İlkbaharda sevgili Attis yeniden dirilip Kibele ile buluşur ve bahar gelir. Bu sebeple ölüm gününde yas töreni diriliş gününde şenlik töreni düzenlenir. Men, Papas, Sabazios ve Attis diğer önemli tanrılarıdır.¹⁸⁰

Friglerin ölü gömme gelenekleri farklılık göstermekle birlikte; ölüleri Tümülüs adı verilen yığma mezar tepeleri veya oyulmuş mezarlara gömüyorlardı. Belirli bir zaman sonra ise ölülerini yakmaya ve küllerini bir kap içine koyarak toprağa gömmeye başladılar. Araştırmacılar bu yöntemi Lidya ve Doğu Yunan şehirlerinden etilenerek uyguladıklarını söyler. Ancak Tümülüslerde bulunan doğu menşeli malzemeler bunun doğru olmadığını ortaya çıkarmıştır. Diğer bir fikir ise Balkanlardan etkilendiklerini

¹⁷⁶ Cemil Bülbül, "Eski Anadolu Tarihinde Frigler" *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:27, 2009/2, s. 84.

¹⁷⁷ Hakan Sivas, "Eski Anadolu Uygarlıkları", *Uygarlık Tarihi*, s. 110.

¹⁷⁸ Nazmi Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, s. 75.

¹⁷⁹ Güllü Çintiriz, *Frig Dini İnanç ve Adetleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 4.

¹⁸⁰ Nazmi Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, s. 75.

savunur.¹⁸¹ Bunun dışında Trakya ve Makedonya Tümülüslerinin yapısı ve içinde bulunan eşyalar Friglere oldukça benzemektedir.¹⁸² Tümülüslerin içerisindeki eşyalara bakıldığında “Fibula”lara sıklıkla rastlanmaktadır.¹⁸³

Friglerde görülen en özgün sanat dalı mobilyacıdır. Mobilyacılığın gelişmesinin sebebi uygarlık bölgesinin orman açısından zengin olmasıdır. Bu gelişime Tümülüslerde bulunan ahşap eşyalar buna kanıttır. Çivi kullanmadan, birbirine ağaç çiviler veya geçmelerle tutturulan eşyalar Friglerde görülmektedir. Oymacılık ve kakmacılık da gelişmiştir. Ahşabın yanında taşı da yontarak yapılan eserler de mevcuttur. Tüm bunların yanında dokumacılıkta da başarılıydılar. Gordion Tümülüslerinde duvara asılı halılar ve yere serilmiş keçe ve süslü kumaşlara rastlanmaktadır. (Avrupa dilinde duvar halılarına *tapates* adı verilir ve bu kelime Frigce'dir.)¹⁸⁴

Bu dönemlerde Orta Anadolu'da çivi yazısı neredeyse tamamen ortadan kalkmış – Urartular çivi yazısına devam etmiştir- Batı Anadolu'da Hellen kökenli Frig yazısı ortaya çıkmıştır. Ege göçleriyle mimari tarz değişmiş Frig mimari sanatı gelişmiştir. Bu yeni tarzda en dikkat çeken özellik “megaron” dur. Megaronun isim babası Homeros'a göre bu yapı erkeklerin toplantı yaptıkları yerdi. Megaron bir giriş holü olan, ortasında yuvarlak bir ocak bulunan bir ana salondan oluşan dikdörtgen yapılarıdır. Bazı megaronlarda mutfaklara ve ocaklara da rastlanmaktadır.¹⁸⁵

Konumuz dâhilinde yer alan Niksar merkezine bu döneme ait bazı bilgiler vardır ama sınırlıdır. Erken Tunç Çağı yerleşmesi bulunan Niksar'ın 8 km güneydoğusundaki Hüseyin Gazi Köyü'ndeki Kaletepe'de bulunan keramiklerden anlaşıldığı üzere buraya Orta Tunç Çağı ve Frigler daha sonra da Roma döneminde de yerleşilmiştir. Tepenin merkezinde Melikgazi'nin kardeşi Hüseyin Gazi'nin mezarı bulunmaktadır. Tokat-Pazar Dökmetepe Höyüğünde Erken Tunç, Hitit ve Frig Dönemine ait seramikler de bulunmuştur. Tokat-Erbaa Horoztepe Höyüğünde de Erken Tunç, Hitit ve Frig Dönemlerine ait birçok eser bulunmuştur. Niksar-Buzköy, Talazan Köprüsünün

¹⁸¹ Güllü Çintiriz, *Frig Dini İnanç ve Adetleri*, s. 74.

¹⁸² Cemil Bülbül, *Eski Anadolu Tarihinde Frigler*, s. 83-84.

¹⁸³ Giysilerin iki ucunu tutturun ve aynı zamanda dekoratif bir öge olan , bazen taş ve kil kalıplarda dökülmüş, bazen de dövme tekniğiyle yapılmış Fibulalar Anadolu'da ilk kez 8. Yy.ın ortalarından itibaren Frigler tarafından kullanılmıştır. Çoğu kez tapınak ve mezarlara adak olarak da bırakılmıştır. Bkz; Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, s. 261.

¹⁸⁴ Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, s. 257-262.

¹⁸⁵ Marc Desti, *Anadolu Uygarlıkları*, s. 121.

güneydoğusunda bulunan Hun Tepesi yerleşmesinde de Erken Tunç Çağına ait seramikler bulunmuş hatta Bizans Dönemine kadar yerleşildiği anlaşılmıştır.¹⁸⁶

1.2.6. Pontus Dönemi

Niksar'ı da içine alan saha Kaşkallardan sonra Perslerin egemenliğine girmiş ve Perslerin yıkılmasıyla da Pontus Krallarının hakimiyet alanına dahil olmuştur.¹⁸⁷ Yıllar boyu Anadolu'da huzurlu yaşayan halkın Büyük İskender ile birlikte çıkan savaşlar sebebi dolayısıyla rahatı bozulmuştur. Büyük İskender'in ardından Anadolu'da yerine gelen valilerin çıkar çatışmalarından yararlanan II. Ariantes ilk Pontus Kapadokyası valisi olan Eumenesle anlaşarak Pontus Kapadokyası satraplığını elde etmiştir. M.Ö. 306 da Anadolu'ya hakim olan Antigonos II. Ariantes'i yakalayıp öldürmüştür. Ariantes'in oğlu I. Mithradates ise kaçıp kurtulmuştur.¹⁸⁸ M.Ö. 3001 yılında Antigonos ölünce üzerindeki baskı azalan I. Mithradates bölgedeki halkı hakimiyeti altında toplayarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Yeşilirmak kenarındaki Ameseia'yı alarak başkent yapmıştır. I. Mithradates'ten sonra krallık tahtına geçen I. Pharnakes Sinop'u alarak krallığın başkentini buraya taşımıştır. Pontus kralları Mithradates'ler Niksar'a özel önem vermiş ve başkentleri yapmışlardır.¹⁸⁹ Son Pontus Kralı VI. Mithradates Kaberia dahil olmak üzere kendilerine sikke bastırmayan şehirlerin kendi adlarına sikke bastırmıştır. Yine VI. Mithradates krallığın sınırlarını Kuzey Karadeniz, Anadolu'nun Güneyi, Ege adaları ve hatta Yunanistan'a kadar genişletmiştir.¹⁹⁰

Konumuz dâhilinde olan Niksar (Kaberia) Kelkit Vadisine girişi denetleyen bir tepe üstüne kurulmuş ve surlarla korunan bir akropol konumundaydı. Maduru ve Çanakçı dereleri bu tepeyi iki yandan koruma altına almış bir vaziyettedir. Pontus kralları Kaberia'yı yazlık ve avlanma amaçlı kullanıyorlardı. Yazlık alanlara saraylar ve tapınaklar inşa etmişlerdir. Bu yapılardan Strabon da bahsetmektedir. Hatta I. Pharnaku adına yapılan "Men Pharnako Tapınağı"¹⁹¹ Helenistik çağın en güzel eserlerinden biri

¹⁸⁶ Hüseyin Ant, *Tunç Çağında Tokat ve Çevresi*, s. 58-68.

¹⁸⁷ Eren Yürüdü, *Niksar Şehir Coğrafyası*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2009, s. 19.

¹⁸⁸ Haşim Albayrak, *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, Babıali Kitaplığı, İstanbul, 2003, s. 61.

¹⁸⁹ Kamil Şahin, *Danışmendliler Döneminde Niksar (1071-1178)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası, Tokat, 1999, s. 27.

¹⁹⁰ Hatice Yalçın, *Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları*, s. 64-65.

¹⁹¹ Bu tapınağın Kaberia yakınlarındaki Ameria kentinde olduğu düşünülmektedir. Araştırmacılar bu kutsal kentin nerede olduğuna dair farklı görüşler savunmuşlardır. Niksar çevresinde yapılan kazılar ve araştırmalar sonucu yirminci yüzyıl başlarında bir Ortodoks köyü olan Argosti (bugünkü Ardıçlı köyü) yerleşmesinde küçük bronz bir boğa başı bulan Franz ve Eugene Cumont, Tanı Men'in kutsal hayvanının da boğa olması ve Strabon'un tapınak hakkında bahsettiklerini göz önünde bulundurarak Argosti (Ardıçlı Köyü) nin Ameria olabileceği düşünülmektedir. Olshausen ve Biller ise Argosti'nin bu yerleşim için uygun olmadığını, ovaya hakim konumda olan Hüseyingazi yerleşmesinin daha uygun olabileceğini

olarak sayılabilmektedir. Krallar tahta çıktıkları zaman bu tapınakta tanrılarına yemin ederlerdi. Bu yapı 344-449 yıllarında meydana gelen depremler sebebiyle tamamen yıkılmış kalıntıları da savaşlar istilalar ve yeni yerleşmeler nedeniyle yok olmuştur.¹⁹²

Romalılar ile Pontuslular arasında geçen Mithradates Savaşlarının üçüncüsü Pontus Krallarının Caberia-Kaberia adını verdikleri Niksar'da yapılmış ve bu şehir Romalıların hâkimiyetine geçmiştir.¹⁹³

1.2.7. Roma Dönemi

Büyük Plinius ve Strabon'a göre bünyesinde bulunan etnik grup sayısı yüzlerle ifade edilen¹⁹⁴ Roma Devleti İlk Çağ devletleri arasında en geç kurulmuş ve en çok gelişmiş olanıdır. 1200 yıl yaşayan bu imparatorluğu üç döneme ayırmak mümkündür; Krallık Dönemi, Cumhuriyet Dönemi ve İmparatorluk dönemi.¹⁹⁵ Roma'nın Asya'ya yayılmasının önündeki en büyük engel kuşkusuz Pontus Krallığıydı.¹⁹⁶

Roma Devleti gücünü hissettirmeye başlayınca Pontus Kralı III. Mithradates dostluk kurmanın ülkesinin varlığı için gerekli olduğunu düşündü ve karşılığında Roma'dan "Dost" unvanını aldı. Bu unvan karşılığı Mithradates Roma'ya hediyeler yolladı. Böylelikle Pontus Roma'nın kuvvetli olduğunu kabul etmiş oldu.¹⁹⁷ Üçüncüsü Niksar'da yapılan Mithradates Savaşları sonrası Pontus Krallığı Roma Devletine geçmiştir. M.Ö. 64 yılında Pompeius Caberia (Niksar) ismini Diaspolis olarak değiştirmiştir. İmparator Hadrianus zamanında imar ve yapım işlerine önem verilerek tam anlamıyla Roma kenti olmuştur. Hatta bu dönemde Büyük Pontus eyaletinin Metropolis'i ilan edilmiştir. Ve Koinon (Eyalet Meclisi) bu kentte toplanmaya başlanmıştır.¹⁹⁸ Koinon sikkelerinin de burada basılması nümizmatik açıdan oldukça önemlidir.¹⁹⁹

İmparator Hadrianus'un Anadolu gezi programı dahilinde güzergahında olan iller arasında muhtemelen; Nikopolis (Koyulhisar) , Neokaesareia (Niksar),

savunur. Jones ise tapınağın Kaberia'da olduğunu savunur. Bkz: Melda Ermiş , "Neokaisareia/Niksar'da Roma ve Bizans Dönemine Arkeolojik Veriler", *Höyük*,7, 2014,s.44.

¹⁹² Hasan Akar, Müjdat Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, DuMat Ofset, Ankara, 2011, s. 16

¹⁹³ Komisyon, *Niksar Kent Rehberi*, Simge Matbaacılık, 2011, s. ?

¹⁹⁴ Patrick Le Roux, *Roma İmparatorluğu*, Çev: İsmail Yerguz, Dost Kitabevi, Ankara, 2006, s. 65.

¹⁹⁵ Hatice Yalçın, *Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları* , s. 67.

¹⁹⁶ Hasan Akar, Müjdat Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, s. 16.

¹⁹⁷ Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi, C.1*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011, s. 361.

¹⁹⁸ Hasan Akar, Müjdat Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, s. 16.

¹⁹⁹ Ergün Laflı; Sami Patacı, "Roma Dönemi'nde Tokat İli'nin Arkeolojisi ve Tarihi: Neocaesarea (Niksar) ve Zela (Zile) Kentleri" , Ed: Prof. Dr. Ali Açık vd. , *Tokat Sempozyumu*, Özyurt Matbaacılık, Tokat, 2013, s. 211.

Sebastapolis (Sulusaray) ve Amesia (Amasya) bulunmaktaydı.²⁰⁰ İmparatorun bu ziyaretinden önce güzergâhtaki yolların imparator gelmeden önce onarıldığı ve bazılarının da adının değiştirildiği bilinmektedir. Kentlerin adı Hadrianapolis ile değiştirilmiştir. Bu kentlerden biri de Niksar'dı. Daha sonraları da Niksar için bu isim kullanılmıştı. Araştırmalarda bulunan sikkeler bu bilginin kanıtı durumundadır.

Siyasi anlamda etkin olan bu şehir dini açıdan da oldukça önemliydi. Neokaisareia'da doğan ve gerçek adı Theodorus olup vaftiz olduktan sonra Gregorius adını alan Gregorius Thaumaturgus hukuk eğitimi için Beyrut'a giderken Filistin'de dönemin ünlü kilise babası Origen ile karşılaşmıştır. Origen'den felsefe ve din eğitimi alarak İsa'nın takipçileri arasına girdi. Aldığı bu eğitimden sonra Neokaisareia'ya piskopos olarak geri döndü. Yaptığı işlerle halkın inancını değiştiren Gregorius'a Thaumaturgus (mucize yapıcı) unvanı verilmiştir. İmparator Diokletianus zamanında Kapadokya dahil Karadeniz sahilleri ve iç kesimleri 12 eyalet bölgesine ayrılmıştır. Neokaisareia bu eyaletlerden Pontus Polemoniakus'un yönetim merkezi haline gelmiştir.²⁰¹

313 yılında Milano Fermanıyla birlikte Hıristiyanlığın serbest kalmasıyla konsiller toplanmaya başladı. Bu konsillerden biri de Neokaisareia'da toplanmıştır.²⁰² Gregorius Thaumaturgus'un müridleri ve diğer Hıristiyanlar yer altına inşa ettikleri tünel ve katokamlarda ayinler düzenliyorlardı. Araştırmalar sonunda Niksar'ın Karşıbağ Mahallesinde bulunan tünel ve tonoz kalıntılarının bu dönemdeki yapılardan kaldığı düşünülmektedir.²⁰³

Ayrıca Roma İmparatorlarından Crassus, Caesar ve Pompeius devlet yönetimini aralarında bölüşerek "*triumvirlik*" (Devlet yönetiminin üç kişi arasında paylaşılması) ittifakı kurdular. Bu ittifak devam ederken Crassus'un ölmesi ile triumvirlik bozuldu. Pompeius Mısır'a kaçtı ve orada öldürüldü. Mısır'a kadar Pompeius'u kovalayan Caesar Anadolu'ya geçti ve Pontus ordusunu Zela(Tokat-Zile) 'da yendi. Ünlü "veni, vidi, vici" (geldim, gördüm, yendim) burada söylemiştir. Daha sonra mutlak hâkim olarak İtalya'ya döndü.²⁰⁴

²⁰⁰ Mehmet Ali Kaya; Kevser Taşdöner Özcan, "Roma İmparatoru Hadrianus ve Anadolu: Geziler, Eyaletler ve Kentler", Ed: Mustafa Adak vd. , *Sencer Şahin Anısına Yazılar*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 498.

²⁰¹ Melda Ermiş , "Neokaisareia/Niksar'da Roma ve Bizans Dönemine Arkeolojik Veriler", *Höyük*, 7, 2014, s. 49.

²⁰² Ermiş, a. g. m. , s. 48.

²⁰³ Hasan Akar, Müjdat Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar* , s. 17.

²⁰⁴ Ahmet Tolga Tek, "Roma Uygarlığı", *Uygarlık Tarihi*, ed:Taciser Sivas, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2008, s. 200.

395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Neokaisareia Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde kalmıştır. İmparator Herakleios idari ve askeri değişime giderek *thema*²⁰⁵ sistemini getirmiştir. Neokaisareia ise sınırları Kapadokya'dan Karadeniz'e oradan da Fırat'a kadar uzanan Armeniakon Theması içinde yer almıştır. 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Artuk Bey Niksar'ı almış olsa da Bizans geri almış ve Melik Ahmet Gazi tarafından alınana kadar da Bizans'ta kalmıştır.²⁰⁶

1.2.8. Bizans Dönemi

Bizans adı daha Romalılar Konstantinopolis'e hakim olmadan önce, Topkapı Sarayı'nın bulunduğu bölge olan Akropolis'te Megaralı Yunanlıların M.Ö. 667 yılında koloni olarak "Byzantion" adıyla kurdukları şehirden dönüştürülmüştür. Bizans Aslen Doğu Roma'dır. İsim 16. Yüzyılda Alman Hieronymus Wolf tarafından doğu Roma'yı ifade etmek için kullanılmış ve giderek de yaygınlık kazanmıştır.²⁰⁷

Bizans İmparatorluğu devamı niteliğinde olduğu Roma İmparatorluğundan izler taşımaktadır. Dili ve geçmişi Helence olduğu için Antik Helen kültürünün izleri mevcuttur. Helen yazarlarının eserleri Bizans'ta bilinmekte ve okutulmaktaydı. Hukuk sistemi de Roma Hukuk Sisteminin devamı niteliğindedir. Ancak bununla birlikte farklılıklar da elbette mevcuttu. Yani kültür doğululaşan bir kültür olarak devam etmekteydi. Saray kadrosunun kalabalıklaşması, organ kesme ve kör etme gibi cezalar, harem ve hadımlık kurumlarının olması gibi Helen ve Roma kültüründe olmayan bu özelliklerin Roma'nın son döneminde ve Bizans'ta görülmesi bu konuyu kanıtlamaktadır.²⁰⁸

Bununla birlikte Bizanslılara göre; imparatorlukları Hıristiyanlık aracılığıyla mükemmel hale getirilen Roma İmparatorluğudur. Zamanla değişen ideolojiye örnek olarak İkonoklazm dönemi gösterilebilir. Bu dönemde Bizans Greko-Romen gelenekten

²⁰⁵ Thema: Orta Bizans dönemine damgasını vuran bu askeri örgütlenme sisteminin temellerini 7. Yüzyılda Herakleios atmıştır. Themalar tamamen askeri amaçlı olup başlarında o bölgede askeri ve sivil otoriteyi elinde bulunduran general(Strategos) bulunmaktaydı. Armeniakon Thema'sından başka Anatolikon ve Opsikion Themaları da bulunmaktaydı. Daha sonradan İmparatorluğa yeni topraklar eklenmesi ve var olan büyük themaların küçük themalara ayrılması sebebiyle sayıları artacaktır.Ordu birliği anlamına gelen Thema Sistemi kuvvetli ve yerli unsurlardan oluşan bir ordunun meydana gelmesinde temel oluşturmuş ve devletin tam anlamıyla güvenemediği paralı askerlerden devleti kurtarmış oldu. Bkz: Murat Baskıcı, *Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı*, s.115-119.

²⁰⁶ Melda Ermiş , "Neokaisareia/Niksar'da Roma ve Bizans Dönemine Arkeolojik Veriler", *Höyük* ,7, 2014, s. 47.

²⁰⁷ İsmail Tokalak, *Bizans-Osmanlı Sentezi-Bizans Kültür ve Kurumlarının Osmanlı Üzerindeki Etkisi*, Gülerboy Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 9.

²⁰⁸ M. Murat Baskıcı, *Bizans Döneminde Anadolu- İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)* , Phoenix Yayınevi, Ankara, 2009, s. 269.

oldukça uzaklaşmıştır. İmparatorluk zirvesine ulaştıkları 11. Yüzyılda kültürel üstünlüklerini dünyaya kanıtlamak için Helenistik geçmişlerine geri dönmüşlerdir.²⁰⁹

Bizans İmparatorluğu'nun başlangıcı genellikle 395 yılı olarak kabul görür. Bu tarih Büyük Theodosius'un Roma topraklarını iki oğlu, Arcadius ve Honorius arasında paylaştığı tarihtir.²¹⁰ Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla Anadolu toprakları Bizans hâkimiyetine girmişti. 600 yıl kadar bir süre Bizans egemenliği altında kalan Niksar bu dönemde de hem ticari hem de askeri önemini korumuştur. Arap ve Türk akınlarına karşı kentteki surlar güçlendirilmiş kaleye sarnıç ve depolar yapılmıştır.²¹¹ Bir de kilise inşa eden Niksar'ın en hareketli yılları XI. Yüzyılda akın akın Anadolu'ya gelen Türklerin göçleri ve zaferleri sırasında yaşanmıştır.²¹²

Bizans için Anadolu oldukça önemliydi. Anadolu İmparatorluğun parçası olarak devam ettiği müddetçe Bizans gücünü korumuştur. 7. Yüzyılda Kuzey Afrika, Mısır ve Suriye gibi eyaletleri Müslümanlara kaybettikten sonra Anadolu Bizans'ın başlıca maddi manevi dayanak noktası olmuştur. 10 ve 13. Yüzyıllarda Bizans'ın Anadolu'daki önemli yerleşim merkezleri arasında Neokaesareia (Niksar) da bulunmaktaydı. Hatta Bizans zaman zaman askeri ve ekonomik sebeplerden ötürü Anadolu'ya nüfus aktarımı yapmaktaydı. Bu olayın bir diğer amacı da Bizans'ın yeni ele geçirilen bölgeleri Bizanslaştırmak istemesiydi.²¹³

Anadolu topraklarının verimli ve sıcak olması, yükseltisi ve bitki örtüsü, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri Bizans'ın ihtiyaçlarına neredeyse giderebilecek seviyedeydi. Niksar'ın Antik Çağda bile askeri, dini ve siyasal rolü yanında tarım faaliyetleri açısından da rol oynadığını söyleyebiliriz.²¹⁴ - Arap topraklarını kaybeden Bizans maden sıkıntısı yaşamamak için Anadolu madenlerinden yararlanmaya başlamıştı. İspir ve Artvin'deki madenlerden altın, Giresun, Niksar, Ordu, Sinop ve Ünye'deki madenlerden demir, Bayburt, Gümüşhane ve Torul'daki madenlerden gümüş, Kastamonu, Samsun, Murgul gibi yerleşim yerlerindeki madenlerden de şap ihtiyacını karşılamaktaydı.

²⁰⁹ Nadia Maria El Cheikh, *Arapların Gözüyle Bizans*, Çev: Mehmet Morali, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012, s. 30.

²¹⁰ Auguste Bailly, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Haluk Şaman, Nokta Kitap Yayınları, İstanbul, 2006, s. 15.

²¹¹ Hasan Akar, Müjdat Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, s. 17.

²¹² Kamil Şahin, *Danışmendliler Döneminde Niksar (1071-1178)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası, Tokat, 1999, s. 27.

²¹³ M. Murat Baskıcı, *Bizans Döneminde Anadolu- İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)* , Phoenix Yayınevi, Ankara, 2009, s. 35.

²¹⁴ Eren Yürüdür, *Niksar Şehir Coğrafyası*, s. 20.

Kuzey Anadolu ve Karedeniz Bölgesi Bizans'ın maden ihtiyacının bir kısmını karşılıyor diğer kısmında da Bizans ithalat yapıyordu.²¹⁵

Türkler Horasan coğrafyasında bir devlet kurup Abbasi Halifesinin çağrısı üzerine Bağdat'a gelip halifeyi Büveyhoğullarının tahakkümünden kurtardıktan sonra batı bölgelerine doğru genişleme faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. Batı istikametindeki yerlerden bir tanesi de Anadolu toprakları olacaktır. 1071 yılındaki Malazgirt Zaferi öncesi Anadolu'da fatih hareketleri gerçekleştirmesi için Afşin Bey ve diğer Türk beyleri görevlendirilmişlerdi. Afşin Bey de 1067 tarihinde Niksar ve civarına gelerek bölgenin fethine girişmiştir.

²¹⁵ M. Murat Baskıcı, *Bizans Döneminde Anadolu- İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)* , s. 16-34.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HÂKİMİYETİNDEN SONRA NİKSAR

2.1. DANIŞMENDLİLER DÖNEMİNDE NİKSAR

Anadolu'ya yönelik yurt tutma ve vatan kurma girişimleri İslamiyet'ten de önceye dayanmaktadır. İskitler, Avrupa Hunları ve Avarların çabaları birkaç örnektir. Fakat Anadolu'nun Türklerin yurdu olması, Anadolu'daki Türk Milleti varlığının kökleşmesi yüksek oranda Anadolu Selçuklu Döneminde meydana gelmiştir. O döneme kadar “Diyar-ı Rum” adıyla anılan Anadolu Selçuklu Devleti ile birlikte “Türklerin Ülkesi” anlamına gelen “Turkhia” (Türkiye) adıyla anılmaya başlanmıştır.²¹⁶

Selçuklu hükümdarlarından Tuğrul Bey 1054 senesinde Anadolu Seferine çıkıp Muradiye ve Erciş'i aldı, Malazgirt'i kuşattı ancak alamadan geri döndü. Daha sonra Sultan Alparslan ise 1064 yılında Anadolu üzerine bir sefer düzenledi. Bu esnada Bizans'a ait olan Ani Kalesini ele geçirdi. Bu başarısı üzerine Abbasi Halifesi Sultan Alparslan'a “Ebu'l Feth” unvanını verdi. Seferini bitirdikten sonra geri dönen Sultan Alparslan'ın ardından Selçuklu Emirlerinden Afşin Bey Anadolu'da önemli akınlarda bulundu. Bu tarihlerde Malatya, Sivas, Kars, Kayseri, Konya, Niksar (1067) Ammuriye ve Honas fethedilse bile bu fetihler kalıcı olamamıştır.²¹⁷

Siyasal, sosyal ve dini açıdan oldukça önemli bir merkez olan Niksar'ın en hareketli yılları XI. Yüzyılda akın akın Anadolu'ya gelen Türklerin göçleri ve zaferleri sırasında yaşanmıştır. Doğudan gelen Türklere daha fazla direniş gösteremeyen Bizans 1067 yılında Niksar'ı Türklere bırakmak zorunda kaldı.²¹⁸

Niksar'ın bu tarihteki fethi Afşin Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak 1068 yılında Bizans Niksar'ı geri almıştır. 1071 Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu için görevlendirilen komutanlardan biri olan Artuk Bey Niksar'ı geri alarak Türk-İslam Kenti haline getirmiştir. Ne yazık ki bu fetih de uzun süreli olmamıştır. 1073 yılında Melikşah'ın Artuk Bey'i İsfahan'a çağırması üzerine Niksar Norman Reisi Russel tarafından alınmıştır. Bu tarihten sonra Tutak komutasında 100.000 kişilik bir

²¹⁶ Refik Turan, “Türklerin Anadolu'ya Akınları ve Malazgirt Zaferinden Önce Anadolu'da Türk Varlığı”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed: Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, s. 87.

²¹⁷ Muharrem Kesik, *Danışmendliler(1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri*, Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 31.

²¹⁸ Kamil Şahin, *Danışmendliler Döneminde Niksar (1071-1178)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası, Tokat, 1999, s. 27.

ordu gönderilmişse de bu konuda yerli ve yabancı kaynaklarda bilgi oldukça sınırlıdır. Niksar'ın elden çıkışından yaklaşık 10 yıl sonra 1083 yılında Danişmend Ahmed Gazi tarafından fethedilmiştir.²¹⁹

2.1.1. Danişmend Ahmed Gazi Döneminde Niksar

Danişmend Ahmed Gazi ilk olarak Sivas'a yöneldi²²⁰, orayı aldıktan sonra Turhal'a geldi ve burayı yağmalayarak yerle bir etti. O yıkıntının taşlarını ise bugünkü Kazgölü sularına attırdı. Buradaki gayrimüslimler bir olarak Müslümanlara saldırdılar. Bu saldırıdan başarıyla ayrılan Danişmend Ahmed Gazi daha sonra Çorum'a doğru ilerledi. Buradan sonra kumandanlarından "Osman" isimli askerini Kastamonu'ya fethetme yolladı. Gümüş madeninin bulunduğu bu kente fethedenin ismi dolayısıyla Osmancık adı verilmiştir. Burada Danişmend Ahmet Gazi adına sikke bastırılmıştır. (Bu konuda çok detaylı olmamakla birlikte Danişmendlilerin ilk para bastıran hükümdarının Gümüştegin (Danişmend Ahmed Gazi'nin Türk adı²²¹) olduğu bilinmektedir.

Gümüştegin isminin de bu bölgedeki gümüş madeninden ve burada ilk kez sikke bastırılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.) İşte bu fetihlerden sonra Melik Danişmend Ahmed, Harsanosiya'yı -daha sonraları Selçuklu zamanında Darü'l İkbâl adıyla anılacak olan – yani Niksar'ı fethetmek amacıyla buraya yöneldi. Bu kent o dönemde dünyadaki en büyük kentlerden biriydi. Kentte "Ayvas" isimli kaynak suyu bulunmaktaydı. Ayrıca kentte bir de Tamatogras²²² adlı bir de kilise mevcuttu. Bu denli önemli bir kenti fethedip buradan ayrılan Melik Danişmend Ahmed Gazi fetihler esnasında yaralanarak Niksar'a geri döndü. Burada vefat etti ve buraya defnedildi.²²³ Başka bir görüşe göre ise Bizansla savaşırken şehit düşen Melik Danişmend Gazi ,

²¹⁹ Murat Serdar, "Malazgirt Zaferi Sonrası Anadolu'nun Fethinde Tokat'ın Jeostratejik ve Jeopolitik Önemi", *İlk Çağlardan Günümüze Jeostratejik ve Jeopolitik Açısından Karadeniz*, ed: Mehmet Okur , Akçağ Yayınları, 2019, s.122-123; Hasan Akar, Müjdat Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, DuMat Ofset, Ankara, 2011, s. 17-18.

²²⁰ Iréne, Mélikoff Destan'dan Masal'a Türkoloji Yolculukları adlı eserinde Emir Danişmend'in Sivas'a girişinin şu şekilde gerçekleştiğini anlatmaktadır; "Çünkü sabah oldu... İslam çerisi atlandı... Andan Sultan Turasan ile Melik Danişmend süvar olub revane oldılar, Elbis (Alis biçiminde okumak gerekir, söz konusu olan Halys'dir) suyına değin geldiler... İslam çerisi gelüb ol su kenarında kondılar. Ol gece anda karar kıldılar. Çün subh-ı sadık eser kıldı... Melik Danişmend ve Sultan Turasan ve baki gaziler atlanub biraz ilerü yürüdiler, Sivas'a erdiler. Bknz: Iréne Mélikoff, "Destan'dan Masal'a Türkoloji Yolculukları" , Çev: Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul, 2008, s. 46.

²²¹ Muharrem Kesik, "Danişmendliler" , *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, ed: Haşim Şahin, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, s. 16.

²²²Bu ismin; Roma İmparatorluğu Döneminde , M.Ö. 212 tarihinde Niksar'da doğan, şehirdeki Hristiyanları örgütleyerek piskoposluk merkezi kuran ve şehrin ilk piskoposu olan Gregorius Thaumaturgos'un isminden geldiği düşünülmektedir.

²²³ Mehmet Canatar, "Cenabi Tarihinde Danişmendliler ve bazı Mülâhazalar", *Melik Ahmet Danişmend Gazi ve Danişmendname Sempozyumu Tebliğleri*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Basımevi, Niksar, 1995, s. 20-21.

Battal Gazi soyundan gelmektedir ve diğer adı da Ahmed'dir.²²⁴ Başka bir görüşe göre ise 1103 yılı sıralarında I. Kılıçarslan ile Maraş yakınlarında yaptığı savaşta yenilince itibarı sarsılan Danişmend Gazi bir yıl sonra Sivas'ta vefat etmiştir.(1104) Niksar'da bulunan türbede herhangi bir kitabenin olmaması onun mezar yerinin Sivas'ta aranması gerektiği şeklindedir.²²⁵ Hatta Süryani Michael'e göre, gaza ve cihat politikasına sıkı sıkıya bağlı olan Danişmend Gazi'nin çevresindeki Hıristiyanlara çok yumuşak davrandığı ve dolayısıyla O öldüğünde Hıristiyanların da yas tuttuğu bilinmektedir.²²⁶

Kimliği hakkında aşağıda bilgi vereceğimiz Danişmend Gazi hakkında Danişmendname'de şu övgü sözleri yer almaktadır;

“.....Çünkü İslama şimdi sınır olmuşsun,

Kılıç vurup önünde set olmuşsun.

Zamanında bugün Sultan Melik'sin,

İslam dinine Danişmend Melik'sin.

Sana Melik Danişmend ad olduğu için,

Din yolunda sevinerek can verirsin.

Şehidler ruhuna selamı verip,

Es-salatu ve's-selam'ı diyelim.²²⁷

2.1.1.1. Danişmend Ahmed Gazi Kimdir?

Anadolu'da kurulan ilk beyliklerden biri olan Danişmendli Beyliğinin kurucusu Melik Ahmed Gazi'nin babası Selçuklu Sultanlarının eğitmeni olan Danişmend Ali Taylu'dur. Beyhaki'ye göre Danişmend Ali Taylu başlangıçtan beri Selçuklularla iç içe olmuş ve Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda önemli bir paya sahip olmuştur. Kız vererek Selçuklu Hanedenliğiyle akrabalık da kurmuştur. (Kutalmış'ın kayınpederi olduğu düşünülmektedir.)²²⁸ İktâ toprağı olan Sivas'tan sonra Niksar, Tokat, Elbistan ve civarlarını ele geçiren Danişmend Ahmed Gazi'nin menşei hakkında bir çok değişik fikir mevcuttur. Dönem kaynaklarında bazı zamanlar Ermeni, Türk, Farisi ve Arsaki olarak nitelendirilse dahi²²⁹ Urfalı Mateos Vekayiname isimli eserinde “İranlı Emir

²²⁴ Mehmet Emin Üner, “Danişmend Gazi ve Niksar'ın Fethi” , *Niksar'ın Fethi ve Danişmendliler Döneminde Niksar Sempozyumu Tebliğ Özetleri*, Niksar, 1996, s. 24-25

²²⁵ Muharrem Kesik, “Danişmendliler” , *Anadolu Beylikleri El Kitabı* , s. 21.

²²⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri:Selçuklu Dönemi Makaleler-Araştırmalar*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 165.

²²⁷ Necati Demir, *Danişmendname*, s. 123.

²²⁸ Mikail Bayram,“Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.10, 2001,

²²⁹ Selahattin Özkan, “Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Danişmendlilerin Rolü”, *Danişmendliler Sempozyumu 12-13 Kasım 2015 Bildiriler*, Tokat, 2016, s. 369-370.

Danışman” tanımlamasını kullanmıştır. Ancak bu tabire göre Danişmend Gazi’ye İranlı demek yanlış olur çünkü o tarihte İran’da Türk hakimiyeti mevcuttu. Yine Fransız tarihçi Claude Cahen ise Danişmend Gazi’nin Ermeni asıllı olduğunu iddia eden yazarların bu saptamalarının tarihsel gerçeklikten uzak olduğunu vurgulamıştır. İngiliz tarihçi Stanley Lane Poole “Danişmendlilerin Türkmen olduklarına şüphe yoktur” diyerek Danişmend Ahmed Gazi’nin Türk olduğunu ifade etmiştir.²³⁰

Niketas Khoniates Danişmend Gazi’nin torunu Danişmend Muhammed’den bahsederken “Persarmenyalı Tonismanios” terimini kullanmıştır. Persarmenya kelimesi Azerbaycan’ı ifade etmek için kullanılan bir kelime idi. Bununla birlikte İbn Hamdun, İzzeddin İbn Şeddad ve İbn Şihne Danişmend Gazi’nin Türkiye Selçuklularının ilk hükümdarı Süleymanşah’ın dayısı olduğunu kaydederler. Yine Mükrimin Halil Yinanç Danişmend Gazi’nin İslamiyeti sonradan kabul etmiş Ermeni asıllı biri olduğunu savunsa da bu tez zamanla çürütülmüştür.²³¹

Hakkında birçok düşünce bulunan Danişmend Ahmed Gazi Anadolu’yu neden fethetmek istiyordu?²³² Bu fethi hazırlayan etmenlerden en önemlisi şüphesiz Hz. Muhammed’in “İstanbul elbette fethedilecektir, onu fetheden kumandan ne iyi, ne hayırlı kumandandır.” Hadis-i Şerifi’dir. Bu Hadis-i Şerif Danişmend Ahmed Gazi’yi Anadolu’ya yöneltmiştir. Hz. Muhammed’in övgüsüne erişebilmek amacıyla Anadolu’ya birçok sefer düzenlenmiştir. Bu seferlerden birini de Danişmend Ahmed Gazi’nin de soyundan geldiği düşünülen Battal Gazi düzenlemiştir. Bu seferde Sivas ve Kayseri gibi şehirlerde hamam, cami gibi dini-sosyal açıdan gerekli olan kurumları inşa ederek İstanbul önlerine kadar ilerlemiştir. Ancak alamadan geri dönmüştür.

Malazgirt Zaferinin ardından Sultan Alparslan’ın komutanlarından Danişmend Ahmed Gazi’yi Kayseri, Sivas, Amasya, Tokat, Niksar gibi kentleri fetih için görevlendirmiştir. Bunun üzerine Danişmend Gazi bu hususta Abbasi Halifesinden icazet istemiştir. Halife da Gazi’ye hıl’at ve Battal Gazi ile Ebu Müslim’in bayraklarını vererek bir de bölgenin fethi için ferman hazırlamıştır.²³³

Melik Ahmed Danişmend Gazi kitabında Niksar’dan oldukça fazla söz

²³⁰ Kamil Şahin, *Danışmendliler Döneminde Niksar (1071-1178)*, s. 29-31.

²³¹ Muharrem Kesik, *Danışmendliler(1085-1178) Orta Anadolu’nun Fatihleri*, s. 50-51.

²³² “ ... O yiğit (Artuhi) Melik Danişmend’in konuşmasına ve güzel söz söylemesine hayran kalıp söyledi “ Ey kişi! Adm nedir?” dedi. Melik: “Adım Ahmed lakabım Danişmend’dir.” dedi. O yiğit söyledi “ Rum’ ne için geldin?” dedi. Melik söyledi: “Bu illeri fethetmek için geldim.” dedi. Yiğit söyledi: “ Nasıl fethedeceksin?” , Melik söyledi: “Bu illeri Müslüman memleketi yapmak gerekir.” dedi. O yiğit bu sözleri işitip: “Cazu imişsin” dedi. Melik söyledi: “Haşa ki cazu olam, Müslümanım” dedi. (Cazu: Cadı, sihirbaz, büyücü. Kelime Danişmendname’de Hristiyan’lar tarafından Müslüman manasında kullanılmaktadır.” Bkz: Necati Demir, *Danışmendname*, s. 57.

²³³ Kamil Şahin, *Danışmendliler Döneminde Niksar (1071-1178)*, s. 34-35.

edilmekle birlikte o dönemdeki adı “Harsanusiyeye” geçen Niksar oldukça önemli bir kentti. Bu önemi eserdeki şu bölümden anlamak mümkündür: “*Raviler şöyle rivayet gıllular kim, Rumda Harsanusiyeye gibi şehir yoğudu. Söyle kim, İstanbul menendi şehir idi...*” Melik Danişmend Ahmed Gazi’nin Niksar önlerine gelmesi ise şu şekilde anlatılmıştır: “*Çün kim Melik Danişmend Harsanusiyeye kafirlerini şehre döktü. Gendüsü atını sürdü. Tamatorgus deyirinin gapusuna geldi. Ol ruhbanlar tam üstünden daş ok Melik üstüne döktüler...*” , “*Biz atamızdan şöyle eşidürdük kim, nice kim Tamatorgus deyiri vardır. Niksar şehrini kimse alamaz. Zira tılısımla şehri Tamatorgus bağlamışdur...*” Niksar’ın fethi sırasındaki savaşı şu mısralar daha da net açıklamaktadır: “*... Melik emretti bindiler sipahi/ Yere ganlar yerine canlar verenler/ Donanan gazileri sen gör imdi/ Baş üstünde gılıçlar gaynadurlar/ Göz erse bir gılı ikiye yararlar/ Melik’i gözleyup selamladılar.*”²³⁴

İstanbul kadar önemli bulunan bu kentin fethi ile Türklerin Karadeniz’e ulaşması kolaylaşmıştır. 32 yıl boyunca Danişmendlilere başkentlik yapacak olan Niksar’ın²³⁵ İç Anadolu’yu Karadeniz’e bağlayan bir köprü görevi görmesi ve İpek Yolu’nun da buradan geçmesi kentin tarihi, ekonomik, sosyal önemini artırmaktadır.

Bu denli önemli bir kentin fethinden önce Anadolu ve çevresine yapılan belirli fetihler ve keşif akınları mevcuttu elbette. Bu amaçla Sultan Alparslan’ın 1064 ve 1068 yıllarında yaptığı Kafkas Seferine Danişmend Gazi’de katılmıştı. Hatta bu seferde orduya kılavuzluk yaparak bilgisi ve kişiliği ile Sultan Alparslan’ın da dikkatini çekmişti.²³⁶

2.1.1.2. Malazgirt Zaferi ve Danişmend Ahmed Gazi

İşte bu tarihten Sonra Sultan Alparslan’ın hizmetine girerek onun en güvenilir ve cesur emirleri arasında yer almayı başarmıştı. 1071 Malazgirt Zaferine de katılarak askeri gücünün yanında verdiği morallerle manevi olarak da destek olmuştur. Sultan Alparslan Romanos Diogenes’e götürdüğü barış teklifi kabul edilmeyince yapmayı düşündüğü savaşla ilgili Artuk, Saltuk, Mengücek, Danişmend, Çavlı ve Çavuldur isimli emirleriyle istişare ederek onların fikirlerini almıştır. Bunun üzerine Danişmend Gazi o günün Çarşamba olduğunu ve iki gün hazırlıktan sonra savaşa Cuma günü başlanmasını söyledi. O güne kadar da elbiselerini temizlemişler ve kefenlerini

²³⁴ Merdin Yılmaz Melikoğlu, “Melik Ahmet Danişmend Gazi Tarihinde Niksar-Harsanusiyeye” , *Melik Ahmet Danişmend Gazi ve Danişmendname Sempozyumu Tebliğleri*, Niksar, 1995, s. 60-61.

²³⁵ Irène Mélikoff, *Destan’dan Masal’a Türkoloji Yolculuklarım* , Çev: Turan Alptekin, s. 47.

²³⁶ Sefer Solmaz, Danişmendliler,

<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=372855&/D%C3%A2ni%C5%9Fmendliler-/Dr.-Sefer-Solmaz-> Erişim Tarihi: 02.05.2019.

zemzemle yıkayıp hazırlamışlardır. Cuma günü Cuma Namazından sonra hocanın "Ya rabbi, İslam ordularını mansur ve muzaffer eyle!" diye dua ettikleri zaman tekbirlerle düşman üzerine saldırılmasını önermiştir. Bu önerinin ardından da "Eğer şehitlik mertebesine erişirsek bu ne güzel mükafat" (Kehf Suresi 18/ 31) ; "Ve eğer galip ve muzaffer olursak bu ne büyük başarıdır" (Tevbe Suresi 9/ 11) anlamına gelen ayetleri okuyarak moral kaynağı olmuştur.²³⁷

26 Ağustos 1071 Cuma günü Türklerin tekbirlerle hücumla geçmesiyle tarihin en büyük savaşlarından biri başlamış oldu. Türk kuvvetleri Turan taktiğini uygulayarak galibiyet kazandılar. Tarih kitaplarının çoğunda sıklıkla tekrarlanan "Anadolu'nun kapıları Türklere açıldı" ifadesini direnişi kırılan Bizans karşısında Türklerin fethettikleri yerlere güvenle yerleşmeleri kolaylaştı ifadesiyle tamamlamak çok da yanlış olmayacaktır.²³⁸

Bu zaferin ardından Romanos Diogenes ve Sultan Alparslan arasında anlaşma (Anlaşma maddeleri arasında Bizans İmparatoru Diogenes'in tahtına dönmesi ve kendisi için 100.000 dinar altını, Bizans İmparatorluğu için de yıllık 360.000 dinar ödemeyi kabul etmesi; Doğu Anadolu'yu, Antakya, Urfa, Membic, Ahlat ve Malazgirt gibi kentleri Selçuklulara bırakması ve esirleri geri vermesi ayrıca ihtiyaç duyulması halinde Sultan Alparslan'a asker göndermesi ve kızını da Sultan'ın oğluna vermeyi kabul etmesi yer almaktaydı.²³⁹) imzalanmış ve Diogenes İstanbul'a dönmek için hareket etmiştir. Ancak Tokat'a geldiği esnada yerine Dukas'ın geçtiğini öğrenmiştir. İmparator Mihael Dukas'ın emriyle Tokat kalesine hapsedilmiş ve gözlerine mil çekilmiştir. Bu olayın doğal sonucu olarak anlaşma bozulmuştur. Bunun üzerine Sultan Alparslan emirlerine Anadolu'yu fethetmelerini söylemiştir;

"Rumlar ile aramızda yapılmış sulh anlaşması bugünden sonra nihayete ermiştir. Artık haça tapanların memleketleri istila edilecektir. Bundan böyle aslan yavruları olunuz; yeryüzünde gece gündüz kartal gibi uçunuz ve Rumlara artık merhamet göstermeyiniz" Sultan Alparslan'ın emrine göre: *"Fethedilip ele geçirdikleri her mülk, kendilerinin evlad ve ahfadına (torunlarına) ait olacak ve ondan başka hiç kimse o ülke üzerinde dahl ve tasarrufa bulunmayacaktı"*²⁴⁰

Zaferin ardından verilen bu emir sonrasında Emir Saltuk'a Erzurum ve çevresi,

²³⁷ Abdülkerim Özaydın, "Danışmend Gazi" TDV, DIA, s. 468.

²³⁸ Adnan Çevik, "Anadolu'nun Fethi ve Birinci Beylikler Dönemi", *Türkiye Selçuklu Tarihi*, ed: Gülay Ögün Bezer, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s. 7.

²³⁹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye (Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328))*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 31.

²⁴⁰ İsmail Turan, *Selçuklular Döneminde Tokat*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2016, s. 5.

Emir Melik Danişmend Gazi'ye Kayseri, Sivas , Tokat , Niksar ve Amasya ve bu kentlerin çevrelerini , Emir Artuk Bey'e Mardin , Malatya , Harput ve bu kentlerin çevrelerini , Emir Çavuldur'a Maraş ve Saros (Sarız) çevrelerini , Emir Mengücek Gazi'ye Erzincan, Kemah, Şarkikarahisar ve bu kentlerin çevrelerini vermiştir.²⁴¹ Kendilerine verilen bu toprakları cihad anlayışı doğrultusunda fethetmiş ve kendi adlarına bağımsız beylikler kurmuşlardır. Böylelikle Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma süreci hız kazanmış oldu.²⁴² Ayrıca Danişmendlilerin Anadolu'daki faaliyetleri o dönemdeki Türkler arasında oldukça fazla dikkat çekmiş işte bu sebeple de yapılan bu fetihleri anlatan "Danişmendname"²⁴³ isimli anonim epik bir roman ortaya çıkmıştır.²⁴⁴

Bu dönemde Hıristiyan halkla arasında anlaşmazlıklar olan Bizans İmparatorluğu halkın yardımından mahrum kalmıştı. Türklerin hızlıca ilerleyip yayılmasındaki etkenlerden biri de buydu. Bu durumu dönemin Malatya metropoliti ve tarihçi Suryani Mihail şu sözleriyle dile getirmiştir;

"Türklere yenilen Rumlar bir daha onlara karşı duramadılar. İmparator Mihail'i korku aldı, korkak ve kadınlaşan müşavirlerinin sözlerine bakarak sarayından ayrılp Türklere karşı çıkamadı. Hıristiyanlara acıyarak adamlar gönderdi ve Pont (Danişmend Bölgesinde) ' da kalmış halkın bakiyelerini, eşyalarını atlara ve arabaları yükletip denizin ötesine (balkanlara) nakletti. Böylece ahalisiz kalan bu bölgelerde Türklerin yerleşmesine yardım etti ve bu sebeple de o herkesin tenkidine uğradı" . Yine çağdaş bir Ermeni yazarın aktardıklarına göre: "1080 yılı Martina doğru Okyanus Denizi berisinde (Anadolu) bulunan bütün Hıristiyan memleketleri Türklerin istilasına uğramış ve hiçbir vilayet bundan kurtulamamıştır. Birçok vilayetler boşaldı artık doğu milleti mevcut değildir".²⁴⁵

Anadolu'nun kapılarını Türklere açan, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması açısından en önemli adım olan Malazgirt Savaşı'nın ardından Danişmend

²⁴¹ Reşidü'd-din Fazlullah, *Cami'ü't Tevarih Selçuklu Devleti*, Çev: Erkan Göksu, Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul, 2011, s. 118.

²⁴² Muhammet Berberoğlu, *Beylikler Döneminde Sinop*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2010, s. 10.

²⁴³ Mükrimin Halil Yinanç her ne kadar Danişmendname'nin kronolojik ve doğruluk açısından gerçekleri yansıtmayan bir masal olduğunu savunsa da Claude Cahen Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler adlı eserinde gerçek anılarla efsanevi yorumların birlikte yer aldığını savunmaktadır. Bkz: Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s.167; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 96.

²⁴⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri:Selçuklu Dönemi Makaleler-Araştırmalar*, s. 144.

²⁴⁵ Adnan Çevik, "Anadolu'nun Fethi ve Birinci Beylikler Dönemi" , *Türkiye Selçuklu Tarihi*, ed: Gülay Ögün Bezer, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s. 9.

Ahmed Gazi, Malazgirt Savaşı sırasında harap edilen Sivas'a geldi. Harap edildiği için herhangi bir direnişle karşılaşmadan burayı aldı ve Danişmendli Devletini kurdu.²⁴⁶ Süryani Mihael bu durumu şu sözlerle anlatmaktadır: "1085 yılında *Tanuşman* adlı bir emir Kapadokya'yı istila etti. Sivas, Kayseri ve Şimal beldeleri üzerinde hüküm sürdü ve böylece Danişmend Hanedanı Devleti başladı."²⁴⁷ Ancak Sefer Solmaz'a göre Danişmendli Devleti 1071 yılında kurulmuştur.²⁴⁸

Devleti kurduktan sonra konumu ve kalesinin sağlamlığı ile Danişmend Ahmed Gazi'nin de dikkatinin çeken²⁴⁹ Niksar'ın fethi konusunda yeterli kaynak olmaması dolayısıyla tarihi ve kimin fethettiği konusunda bir fikir birliği mevcut değildir. İsmail Hakkı Uzunçarşılıya'ya göre kentin fethi 1075-1076 yıllarında Melik Danişmend Ahmed Gazi tarafından²⁵⁰, Mükrimin Halil Yinanç'a göre Artuk Bey tarafından; Osman Turan'a göre Danişmend Gazi (1092-1097) tarafından, Evliya Çelebi'ye göre ise Malik Gazi(Danişmend Gazi) tarafından (1083-1084) gerçekleştirilmiştir. Fetih tarihi belirsiz olan Niksar kentinin I.Haçlı Seferinden(1097) önce fethedildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü I.Kılıçarslan Haçlı Muharebeleri yaşanırken Gümüştegin'e mektup yazmış ve esirlerini de Niksar'a göndermiştir.²⁵¹

Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu'da kurulmuş olan ilk beyliklerden birisi olan Danişmendliler kuruluş tarihlerine kadar Büyük Selçuklu Devleti adına fetih hareketlerini yürütürken kurulduğu tarihten itibaren kendi adlarına hareket etmişlerdir. Danişmend Ahmed Gazi Malatya, Çorum, İskilip, Osmancık, Sivas, Tokat, Gümenek(Komana), Turhal, Zile, Amasya gibi kentleri aldıktan sonra Amasya'ya geçmiştir. Bu sırada Niksar Beyi Mihail ile Theodore Gabras kuvvetlerini birleştirerek Tokat ve Gümenek'i almışlardı. Bu haberi alan Danişmend Gazi Bu bölgeye doğru harekete geçer. Gümenek'i geri alarak Niksar'a doğru yönelir. Durumu öğrenen Gabras Kuzeyden topladığı Bizans, Ermeni, Gürcü askerlerle Niksar önüne gelerek karargah kurdu. Düşmana karşı pusu kuran Danişmendli ordusu Cincife Yazısı'nda (Niksar'a 35

²⁴⁶ Muharrem Kesik, *Danişmendliler(1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri*, s. 58.

²⁴⁷ Rabia Uçkun, "Melik Danişmend Gazi'nin Tarihi v Efsanevi Şahsiyeti Üzerine", *Türk Dünyası İnceleme Dergisi*, No:II, 1997, s. 259.

²⁴⁸ Sefer Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2001, s.60. ; Sefer Solmaz, *Danişmendliler*, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=372855&/D%C3%A2ni%C5%9Fmendliler/-Dr.-Sefer-Solmaz-> Erişim Tarihi:17.05.2019.

²⁴⁹ Ahmet Semih Torun, "Niksar'da Bulunan Danişmendli Eserlerinin Arşiv Belgeleri Işığında değerlendirilmesi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, C1, Tokat, 2015, s. 435.

²⁵⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Tokat Kitabeleri*, İlavelerle Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Mercan, Mehmet Emin Ulu, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara, 2003, s. 130.

²⁵¹ Hasan Akar, Müjdat Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, s. 18.

km uzaklıkta) düşman ordusuna ağır bir yenilgi yaşattı. Niksar'ı ele geçirmek üzere ilerleyen Danişmend Gazi yoğun bir Bizans direnişiyile karşılaşır. Ancak daha sonra Tamatorgos Kilisesinin (Danişmendname'de Sematorgos Kilisesi²⁵²) ele geçirilmesiyle Bizans'ın direnişi kırılır hücumu geçen Danişmend ordusu Niksar'ı fetheder.²⁵³

Dolayısıyla Gavras Niksar'ı terk etti. Gabras (Gavras) ın oğulları Nikola ve Yorgi'nin ihtida (kendi dinini bırakıp Müslümanlığı seçmesi) etmesi oradaki halkı da etkilemiş ve halk da Müslümanlığı seçmişti. Danişmendname'de de bir çok ihtida durumu yer almaktadır, bunlardan biri de Niksar'da ki ihtida olayıdır. Şehrin eski yöneticilerinin ve halkının Müslümanlığı seçmesi o bölgeye Müslüman ahalinin yerleştirilmesini kolaylaştırıyordu. İhtida edenler, etmeyenler ve bölgeye iskân edilen Müslüman halk birlikte yaşıyordu.²⁵⁴

Amasya, Çankırı, Kayseri, Malatya, Sivas, Tokat, Niksar gibi fethedilen kentlere Türk-İslam kimliği kazandırmak amacıyla sosyal, dini ve kültürel imaretler yapılmıştır. Hatta Danişmendname'de bu kentlerin tekrar imar edildiği yer almaktadır. Ayrıca bu kentlerin o dönemdeki isimleri Türkçeleştirilerek kullanılmaya devam etmiştir. Niksar (Neocaisareia), Tokat (Dokeia), Sivas (Sebastia) gibi örneklendirilebilir. Danişmendliler fethettikleri kentlerin kalelerini surlarla güçlendirerek ellerinden çıkmalarını engellemek istemişlerdir. Niksar Kalesinin de konumu askeri açıdan oldukça stratejik bir konumda bulunmaktaydı ve bu özelliği Danişmendlilerin Niksar'ı başkent yapmalarını sağladı. Niksar'ın başkent olması sebebiyle de pek çok sayıda mimari eser bulunmaktadır.²⁵⁵ Karadeniz kıyılarına yapılacak seferlerde bir üs olan bu kentin başkent olmasını Danişmend Gazinin türbesinin bulunması durumu da kanıtlamaktadır.²⁵⁶ Çevre kentlere de yapılacak olan fetihlerde üs olarak kullanılan Niksar'ın fethi ile alakalı kaynaklar farklı tarihler vermektedir.²⁵⁷ Fethedildikten sonra bir çok kentle birlikte Niksar'ın da Hıristiyan-Bizans olan kültürel yapısı Müslüman-Türk olarak değişmeye başlamıştır.²⁵⁸ Bu Türkleşme-İslamlaşma sürecini bilen Selçuklular da bu bölgeye yerleştikten sonra

²⁵² Necati Demir, *Danişmendname*, Niksar, 1999, s. 38.

²⁵³ Kamil Şahin, *Danişmendliler Döneminde Niksar (1071-1178)*, s. 36-37.

²⁵⁴ Sefer Solmaz, "Danişmendlilerin İskan Politikası", *Büyük Selçuklu Devletinden Anadolu Selçuklu Devletine*, ed: Mehmet Hacı Gökmen, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, 2011, s. 149.

²⁵⁵ Sefer Solmaz, "Danişmendlilerin İskan Politikası", s. 155-158.

²⁵⁶ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 134-135.

²⁵⁷ Ahmet Semih Torun, "Niksar'da Bulunan Danişmendli Eserlerinin Arşiv Belgeleri Işığında Değerlendirilmesi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, C1, Tokat, 2015, s. 435.

²⁵⁸ Mustafa Daş, "Tokat'ın Ortaçağ Tarihi Üzerine Bazı Tespitler", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, C1, Tokat, 2015, s. 368.

buraya “Danişmend-ili” adını vermeyi uygun bulmuştu.²⁵⁹

Danişmendname’ye göre; bu fetihten sonra Danişmendlilerin başka bölgeleri fethetmesiyle Trabzon, Gürcü, Ahlat Beyleri ile Ermeni Kralı birleşerek Harsanusiyeye (Niksar) önlerine gelirler. Bu akını gören Niksar halkı irtidat (Müslümanlıktan dönme) ederek Niksar Kalesindeki Müslümanları şehit etmişlerdir. Üst üste yenilgiye uğrayan Danişmendli kumandanlar Niksar’ı kaybetmek durumunda kalmışlardır. Yaralı halde Niksar’a gelen Emir Danişmend Niksar önünde düşmanı bozguna uğratarak kenti geri alır. Neredeyse tüm gaza arkadaşları ölmüş olan Danişmend Gazi Canik’e doğru yol alırken Hıristiyanların kurmuş olduğu pusuda ağır yaralanarak yenilir ve Niksar’a döner.

Danişmend’in ölümü üzerine her yerde galip gelen Hıristiyanlar Amasya, Sivas, Tokat ve Niksar’ı geri alırlar. Sağ kalan Niksar halkı ve Danişmend’in oğlu Malatya’ya sığınır. Malatyalılar Danişmend Gazi’nin oğlunu alarak Bağdat Halifesine gidip yardım isterler. Halife Sultan Tuğrul’a haber gönderir. Sultan Tuğrul da amcasının oğlu olan Süleyman-şah’ı bu konuda görevlendirir. Kız kardeşini Danişmend Gazinin oğluyla evlendiren Süleyman-şah ve Danişmend Gazi’nin oğlu tekrar Rum bölgelerini fethederler.²⁶⁰

2.1.1.3. I. Haçlı Seferinde Niksar

Fransızlar, İskandinavlar, İngilizler, İtalyanlar, Renniler’in de yer aldığı , Fransızların daha da baskın olduğu²⁶¹, hem Avrupa’yı, hem de Türk ve İslam dünyasını derinden etkileyen ve sadece dini bir boyut kazandırılıp ideolojik bir mahiyet taşıyarak geniş kitleleri harekete geçiren Haçlı Seferleri etkisi altına aldığı devletleri sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan oldukça fazla tahrip etmiştir.

Haçlılar Anadolu’ya doğru ilerlediklerinde Türk ve İslam dünyasında dört Selçuklu Devleti mevcuttu; Büyük Selçuklular, Türkiye Selçukluları, Suriye Selçukluları, Kirman Selçukluları. Türkiye Selçuklu Devleti I. Haçlı Seferinde gereken direnişi göstermiş fakat Haçlıları durduramamıştır.²⁶² I. Kılıçarslan ile birlik olup Haçlı Seferlerine karşı Anadolu’yu savunan Danişmend Gazi bir yandan da topraklarını ve hâkimiyet alanını genişletmek amacıyla Malatya’yı ele geçirmek istiyordu.²⁶³ Sefer sonunda her ne kadar galip gelemese de gelen ilk öncü Haçlı Birliklerini 21 Ekim 1096

²⁵⁹ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 119.

²⁶⁰ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, Yayına Hazırlayan; Refet Yinanç, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 165-166.

²⁶¹ Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2016, s. 101.

²⁶² Erdoğan Merçil, “Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devleti’nin Durumu” , *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 81.

²⁶³ Hasan Akar, Müjdat Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, s. 19.

yılında Drakon adlı bir köy civarında kolaylıkla yenilgiye uğrattığı için Haçlıları çok önemsemeyen I.Kılıçarslan da Ermeni asıllı olan Gabriel adlı valinin bulunduğu Malatya hâkimi olmak istiyordu. Bu durum iki hanedanı karşı karşıya getirmişti.²⁶⁴ 1097 yılında ilk olarak I. Kılıçarslan Malatya üzerine yürüdü ve bir müddet kenti kuşattı. Ancak daha sonra Haçlı ordularının İznik'e doğru ilerlediği haberini alınca kuşatmayı bırakıp İznik'e doğru harekete geçti. Malatya'nın serbest kalması Danişmend Gazi'yi Malatya üzerine yöneltti.²⁶⁵

Kentin surlarının kuşatmaya dayanıklı olması Danişmend Gazi'nin Malatya'yı fethini zorlaştırıyordu. Ancak Danişmend Gazi vazgeçmiyor yaz mevsimlerinde gelerek şehri kuşatmaya devam ediyordu. Üç yıl süren bu muhasaraya daha fazla dayanamayan Malatya hâkimi Gabriel; Antakya Haçlı Prensi I.Bohemund'a elçiler yolladı. Bu elçiler aracılığıyla kendisine Türkler'e karşı yardım etmesi karşılığında kızını ve çeyiz olarak da Malatya kentini vereceğini bildirdi.²⁶⁶ Hatta Süryani Mikhail Gabriel'in Malatya'yı Haçlılar'a vermek üzere üç kez yemin ettiğini dahi belirtmektedir.²⁶⁷ Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Bohemund bir çok Haçlı Beylerini ve Ermeni prenslerini yanına alarak Malatya'ya doğru harekete geçmiştir.²⁶⁸ Kentteki Ermeniler Haçlıların geldiğini duyunca ilk başta sevindiler; ancak daha sonra Haçlılardan gördükleri zulüm sebebiyle ilerlemelerinden rahatsız olmaya başlamışlardır. Bu rahatsızlık giderek artınca kentteki Ermeniler kenti üç yıl boyunca kuşatma altına alan Gümüştegin'e haber verme gereği duymuşlardır. Bu yardım talebine karşı Gümüştegin ordularını Malatya yakınlarında bir yere pusuya yerleştirdi.²⁶⁹ Bu yardım talebi Abu'l-Farac'a göre Keysun ve Ra'ban bölgelerine hâkim olan Kogh-Vasil ve Rupen oğullarının Frenklerin gelmesi durumunda kendilerini kovarak başlarına geçmesinden korkarak yapılmıştır. Süryani Mikhail'a göre ise Ermenilerin; Bohemund hâkimiyeti olursa kendilerini uzaklaştıracağını düşünmesinden dolayı endişelenerek gizlice Danişmend Gazi'ye haber vermişlerdir.²⁷⁰

²⁶⁴ Muharrem Kesik, *Danişmendliler(1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri*, s. 61.

²⁶⁵ Gökür Göğebakan, "Malatya", *TDV, DIA*, s. 469.

²⁶⁶ Tülay Metin, *Türkiye Selçukluları Devrinde Malatya*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 32.

²⁶⁷ Muharrem Kesik, *Danişmendliler(1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri*, s. 63.

²⁶⁸ Chalandon Ferdiand, *Essai sur le Règne d'Alexis Ier Comnène (1081-1118)*, Comnène, Paris: A.Picard Et Fils, Editures, s. 221.

²⁶⁹ Murat Serdar, "1101 Haçlı Seferlerinin Son Durağı Merzifon", *III. Uluslararası Geçmişten Günümüze Merzifon ve Amasya Yöresi Sempozyumu*, Ed: Asım Çoban, Hasan Babacan, Mustafa Çolak vd., Edge Akademi Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 61.

²⁷⁰ Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 74-75.

2.1.1.4. Antakya Prinkepsi Bohemund'un Esir Alınması ve Niksar Kalesine

Hapsedilmesi

Malatya'ya; Müslümanların üzerine doğru yürüyen Bohemund Türklerin sağlam bir şekilde yerleştiği bölgeye geldiğinde rahat hareket edemeyecekleri kadar dar bir boğazda üstlerine yağın ok yağmuruyla karşılanırlar. “Allah zaferi Müslümanlara nasip etti. Çok sayıda Frenk öldürüldü. Bohemund ve birkaç arkadaşı esir düştü.”²⁷¹ Bu yenilginin ardından Bohemund , Bohemund'un kuzeni Richard ve birkaç adamları esir edildi. Tam bu sırada Bohemund saçından bir tutam keserek bir askerine verdi ve o saçı Urfa'da ki Baudoin'den yardım istemesi için görevlendirdi. Türk kuşatmasından kurtulup Urfa'ya gidebilen asker Bohemund'un yardım çağrısını dile getirdi. Haberi alan Baudoin hemen harekete geçtiyse de Danişmendliler aldıkları esirlerle birlikte memleketlerine dönmüştü.²⁷²

Bu zafer ve Bohemund'un yakalanması haberi Müslüman ülkelerde sevinçle karşılanırken Hıristiyan dünyasında büyük bir üzüntü ve korkuya yol açtı. Esirlerini kaybetmek istemeyen Gümüştegin kuşatmayı kaldırarak dönmüştür. Üç gün boyunca peşlerinden giden Baudouin herhangi bir pusuya maruz kalmamak için geri dönerek Malatya'ya gelmiştir. Gabriel de kent kuşatmadan kurtulduğu için sevinerek kentin idaresini Baudouin'e teslim etmiştir. Şehri savunması için 50 kadar askerini burada bırakarak Urfa'ya dönmüştür.²⁷³ Gabriel kızı Morfia'yı da Baudouin ile evlendirmiştir.²⁷⁴

Danişmend Gümüştegin Ahmed Gazi ise elinde bulunan esirlerle birlikte önce Sivas'a oradan da Niksar'a gelerek Niksar Kalesine esirleri kapatmıştır. (1100)²⁷⁵

²⁷¹ Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, Çev: Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 68.

²⁷² Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 82.

²⁷³ Muharrem Kesik, *Danişmendliler(1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri*, s. 65.

²⁷⁴ Tülay Metin, *Türkiye Selçukluları Devrinde Malatya*, s. 33.

²⁷⁵ Sefer Solmaz, Danişmendliler,

<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=372855&/D%C3%A2ni%C5%9Fmendliler-/Dr.-Sefer-Solmaz->

Erişim Tarihi: 13.05.2019 ; Hanefi Bostan, Niksar, TDV, DIA, s. 119. ; Abdülkerim Özyayın, Danişmendliler, TDV, DIA, s. 470. ; Tülay Metin, *Türkiye Selçukluları Devrinde Malatya*, s. 33.; Melda Ermiş , “Neokaisareia/Niksar'da Roma ve Bizans Dönemine Arkeolojik Veriler”, *Höyük*, 7, 2014, s. 50. ; Muharrem Kesik, “Danişmendli Beyliği- Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu İlişkileri”, *Osmanlı Araştırmaları XXXIV*, ed: Halil İnalçık, Heath W. Lowry, Feridun Emecen vd. , İstanbul, 2009, s. 125. ; Adnan Çevik, “Anadolu'nun Fethi ve Birinci Beylikler Dönemi” , s. 12. ; Mustafa Daş, “Tokat'ın Ortaçağ Tarihi Üzerine Bazı Tespitler” , s. 369. ; Mustafa Demir, “Danişmendli Emaretinin Kurucuları”,

Antakya Prinkepsi Bohemund Niksar Kalesi'ne kapatılınca Antakya'nın yönetimi de Bohemund'un yeğeni Tankred'e teslim edildi. Dayısının politikasını devam ettiren Tankred Bizans'a ve Müslümanlara karşı topraklarını genişletmeyi hedefliyordu. 1101 yılında Haçlı ordularını mağlup eden I. Kılıçarslan'ın Anadolu'da güçlenmesi de işine geliyordu. Çünkü I. Kılıç Arslan güçlendikçe Bizans'ın Antakya'ya erişmesi zorlaşacaktı. Giderek gücünü artıran I. Kılıçarslan Bohemund'un da esaretinden yararlanarak Antakya'yı Haçlılar'dan kurtarmak üzere harekete geçti. Ancak bu hareket Danişmend Gazi'nin Bohemund'u fidye karşılığı serbest bırakması sebebiyle gerçekleşemedi.²⁷⁶

Bohemund'un esir olduğunu öğrenen²⁷⁷ Haçlılar Kudüs'e giden yollarını değiştirerek Bohemund'un hapis olduğu Niksar'ın içinde olduğu Danişmendli topraklarından geçirmek istediler. Amaçları hem Bohemund'u kurtarmak, hem Danişmendli topraklarını ele geçirmek hem de -Işın Demirkent'e göre- Anadolu'da yeni yerler alarak Haçlı Devleti kurmak doğrultusunda idi. Gelen Haçlı birliklerinden haberdar olan Danişmend Gazi diğer Türk beyliklerine haber göndererek birlik çağrısı yaptı. I. Kılıçarslan'a da haber gönderen Danişmend Gazi yardımı karşılığında elde ettiği ganimetin 1/5'ini ayrıca 100.000 dinar vereceğini vaad etti. Danişmend Gazi'nin vaatleri arasında kızını vererek akrabalık kurmak ve çeyiz olarak Elbistan'ı vermek de bulunuyordu.²⁷⁸ Hatta Demirkent'e göre bu yardım çağrısını kabul eden I.Kılıçarslan diğer kuvvetleri de yardıma çağırıştır. Birlikte hareket ettikleri için sayıca fazla olan

S.A.Ü Fen-Edebiyat Dergisi, S. 1, 2008, 146. ; Işın Demirkent, "Antakya Prinkepsi Bohemund'un Esir Alınması Niksar'da Hapsedilmesi ve Serbest Bırakılması" , Niksar'ın Fethi ve Danişmendliler Döneminde Niksar Sempozyumu Tebliğ Özetleri, Niksar, 1996, s. 1. ; Necati Demir, "Anadolu'da Teşekkül Etmiş Destani Halk Hikayelerinde Haçlı Seferlerinin İzleri" , *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, s. 200. ; Şerif Baştav, "Bizans ve Haçlılar", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, s. 63. ; Hasan Akar, Müjdat Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, s. 19.; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 18.; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1965, s. 204. ; Murat Serdar, "1101 Haçlı Seferlerinin Son Durağı Merzifon" , s. 61. ;Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev: Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul , 1994, s. 99. ; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 210. ; Hamit Pehlivanlı, "Selçuklular ve Selçuklu Müesseseleri", *Selçuklular'dan Bugüne*, ed: Ahmet Nezih Turan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2006, s.49.

²⁷⁶ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 82-83.

²⁷⁷ Sayime Durmaz, "Haçlıların Çankırı Yürüyüşü" , *Çankırı Araştırmaları Dergisi 10*, Çankırı Belediyesi, Aralık 2012/2, s. 135.

²⁷⁸ Abdullah Kaya, "Mengüceklilerin Danişmendliler ile Münasebetleri", *Danişmendliler Sempozyumu 12-13 Kasım 2015 Bildiriler*, Tokat, 2016, s. 59.

Haçlı ordusunu yenen Türkler Anadolu'nun "Türk Yurdu" olarak kalmasını sağladılar.²⁷⁹

Anadolu'daki mevcudiyetlerini sağlamlaştıran Danişmend Gazi Malatya üzerine gelerek kenti tekrar kuşattı. Malatya halkı kendilerine kötü davranan Gabriel'in Danişmend Gazi ile barış yapmasını istedi. Buna sinirlenen Gabriel kentin ileri gelenlerini öldürdü. Bu duruma sinirlenen askerler 18 Eylül 1101²⁸⁰ tarihinde kentin kapılarını Türkler'e açtılar. Kentin tüm servetini askerlerini ganimet olarak dağıttı ve halka iyi davranarak refah seviyelerini artırdı. Halka kötü davranan Gabriel ise halk tarafından işkence yapılarak öldürüldü.²⁸¹

Malatya'yı fetheden öncesinde de Bohemund'u esir eden Danişmend Gazi bu hamleleriyle Doğu Anadolu'nun en güçlü lideri haline gelmişti.²⁸² Ancak daha sonra Bohemund'u serbest bırakması dengeleri değiştirecekti. Bizans İmparatoru I.Aleksios Komnenos Bohemund'u güçlü bir rakip olarak görüyordu. Bohemund'u ele geçirmek ve sonrasında da Antakya'ya hakim olmak amaçlarıyla Danişmend Gazi'ye 260.000 altın teklif ederek Bohemund'u kendine teslim etmesini istedi. Bunu duyan Bohemund Danişmend Gazi'yi bu miktarın yarısına serbest kalmayı teklif etti.²⁸³ I.Kılıçarslan bu tekliften haberdar olunca fidyenin yarısının kendisine verilmesini istedi. Bu durumdan rahatsız olan Gümüştegin İmparator Aleksios'la anlaşmak yerine Bohemund'un teklifini kabul etti. Bohemund Niksar'dan Malatya'ya gönderildi ve burada fidyeyi alan Danişmend Gazi Bohemund'u serbest bıraktı.²⁸⁴ Fidyeyi tamamlamak için olağanüstü çaba sarf eden Kogh-Vasil(Goğ Vasil) serbest kalan Bohemund'u karşılamaya gitmiş hatta onu getirenlere armağanlar vererek Bohemund'u kendi evinde misafir etmiştir. Danişmend Gazi İmparatorun teklifini de reddetmiş olmamak için Bohemund'un kuzeni Richard'ı İmparator Aleksios'a teslim etti. Bunun karşılığında hediyelerle ödüllendirildi.²⁸⁵

Bohemund'un serbest bırakılması kararı I. Kılıçarslan'ı oldukça üzmüştü. Danişmend Gazi'ye haber göndererek Bohemund ile yaptığı anlaşmayı bozmasını

²⁷⁹ Muharrem Kesik, *Danişmendliler(1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri*, s. 67-75.

²⁸⁰ Muharrem Kesik'e göre bu tarih 18 Eylül 1102'dir. Bkz: Muharrem Kesik, "Danişmendliler", *Anadolu Beylikleri*, s. 21.

²⁸¹ Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 75-76.

²⁸² Güray Kırpık, Hasan Akyol, "I.Kılıçarslan (1092-1107)", *Selçuklu Tarihi*, ed:Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, s. 292.

²⁸³ Harold Lamb, *Haçlı Seferleri*, Çev: Füsün Dikmen, Tutku Yayınevi, Ankara, 2012, s. 307.

²⁸⁴ Hüseyin Kayhan, "Haçlılar Karşısında Danişmendliler", *History Studies : International Journal of History*, Volume 4, Issue 2, Temmuz, 2012, s. 231.

²⁸⁵ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayı-namesi (952-1136), Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev: Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 221.

istedi. Ancak Danişmend Gazi bu anlaşmaya sadık kalacağını bildirdi.²⁸⁶ 1101 yılındaki Haçlı Savaşlarındaki yardımlarına karşı vaatlerini de yerine getirmemişti Danişmend Gazi. Aksarayi'ye göre 100.000 dinarı göndermiş ancak Elbistan'ı vermemiştir. Kızını da I. Kılıçarslan ile evlendireceğini söylemişti ancak bu sözünü de yerine getirmemişti. Bu duruma da sinirlenen I. Kılıçarslan altınları geri göndererek yardımını para için değil İslam için yaptığını ve Danişmend Gazi'nin dinar ve dirhemlerine ihtiyacı olmadığını iletmiştir. Yewdale, Bohemond I Prince of Antioch adlı eserinde Danişmend Gazi'nin I. Kılıçarslan'a vadettiği kızının Bohemund'a aşık olduğunu ve serbest bırakılmasında rolü olduğunu yazmaktadır.²⁸⁷ Malatya'yı kuşatmasından sonra kendisine danışma gereği duymadan Bohemund'u serbest bırakması ve bununla birlikte aldığı fidyeden kendisine pay vermeyen Danişmend Gazi'ye çok sinirlenen I.Kılıçarslan Danişmend Gazi'nin üzerine doğru harekete geçti. Maraş kenti yakınlarında Danişmend Gazi'yi büyük bir yenilgiye uğrattı ve Maraş kentini de ele geçirdi.(1103)²⁸⁸

Serbest kalan Bohemund ise Antakya'ya döndüğünde Müslüman hakimiyeti altında olan topraklara saldırılar düzenlemeye başladı. Bölgelerdeki Müslüman halktan pek çoğunu öldürmüş ve vergi adı altında mallarına el koyarak ödemi olduğu fidyenin kat kat fazlasını almıştır. İşte bu sebeple İbnü'l Esir "Gümüştegin bu hatalı hareketiyle Bohemund'u salıvermesiyle Müslümanlara yaptığı iyiliklerin silinip yok olmasına sebep oldu" sözleriyle Gümüştegin'i eleştirmiştir. Tüm bu olanların ardından I. Kılıçarslan Danişmend Gazi'ye saldırmak için sürekli fırsat kollamıştır. Danişmend Gazi'nin hasta olduğunu duyunca Elbistan ve çevresini alarak Malatya'ya doğru yürüse bile Danişmend Gazi iyileşince I. Kılıçarslan geri çekildi. Taa ki Danişmend Gazi ölene²⁸⁹ kadar. Gümüştegin ölünce I.Kılıçarslan da Malatya üzerine doğru harekete geçti ve 1105-1106 yıllarında kenti ele geçirdi.²⁹⁰

²⁸⁶ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 216.

²⁸⁷ Ahmet Karasu, "1101 Haçlı Seferleri ve Tokat" , *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu* , C1, Tokat, 2015, s. 511.

²⁸⁸ Sefer Solmaz, Danişmendliler,

<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=372855&/D%C3%A2ni%C5%9Fmendliler-/-Dr.-Sefer-Solmaz-> Erişim Tarihi: 02.05.2019

²⁸⁹ Danişmend gazi'nin ölüm tarihi Urfalı Mateos'a göre 1104-1105, Ebu'l Ferec İbnü'l-İbri 1105-1106, Vardan'a göre ise 1104 yılında gerçekleşmiştir. Bkz: Muharrem Kesik, *Danişmendliler(1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri*, s. 79-80. ; Sefer Solmaz'a göre ise 1105 yılında vefat etmiştir. Bkz: Sefer Solmaz, Danişmendliler, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=372855&/D%C3%A2ni%C5%9Fmendliler-/-Dr.-Sefer-Solmaz->

<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=372855&/D%C3%A2ni%C5%9Fmendliler-/-Dr.-Sefer-Solmaz-> Erişim Tarihi: 02.05.2019

; Osman Turan'a göre 1105 yılında vefat etmiştir. Bkz: Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 107.

²⁹⁰ Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi* (İkinci Kısım), Çev: Hrant D. Andreasyan , 1944, s. 51.

Gümüştegin'in ölümü üzerine büyük oğlu Emir Gazi hanedanın başına geçti. Gümüştegin'in 12 tane oğlu vardı. Urfalı Mateos'a göre Emir Gazi kardeşlerini öldürerek devletin başına geçmiştir.²⁹¹

2.1.2. Emir Melik Gazi Döneminde Niksar

Emir Melik (Gazi) 'nin devletin başına geçmesinin ardından 1107 yılında I. Kılıçarslan'ın vefat etmesi üzerine Anadolu'da ki dengeler bozulmuştu. I. Kılıçarslan'ın ölümüyle yaşanan iktidar boşluğundan yararlanan Emir Melik egemenlik sahasını genişletmek için çalışmalara başlamıştı. Selçuklu Devleti'ndeki taht kavgaları sırasında aynı zamanda damadı olan Sultan Mesud'u destekledi. Sultan Mesud'un Emir Melik sayesinde tahta çıkması Anadolu'da Danişmendliler'in etken bir güç hale gelmesini sağladı.²⁹² Emir Melik Gazi'nin kızı ile Sultan Mesud'un evlilik tarihi tam olarak bilinmemekle I.Kılıçarslan'ın ölümünden önce gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Emir Gazi kızını Sultan Mesud'la evlendirerek Selçuklu Devleti'ni de kontrol altına almayı hedefliyordu aslında.²⁹³ Babasının da daha önce ele geçirdiği Malatya kentini almak isteyen Emir Melik Gazi bu hususta Artuk Belek'ten çekiniyordu. (Artuk Belek I.Kılıçarslanın ölümü üzerine onun eşi Ayşe Hatun ile evlenerek Malatya'ya hakim olmuştu. Artuk Belek'in ölümü üzerine Malatya kenti Tuğrul Arslan'a kalmıştı.²⁹⁴)

Artuk Belek'in ölümüyle Emir Melik Gazi Malatya kentini kuşattı. Kentte baş gösteren kıtlık sebebiyle Tuğrul Arslan kenti Emir Melik Gazi'ye teslim etmek zorunda kaldı. Böylelikle 1127 yılında da Danişmendli Devletinin başkenti Niksar'dan Malatya'ya taşındı.²⁹⁵ Bu tarihten sonra Anadolu'daki en güçlü Türk beyi haline gelen ve fetihlerinden ötürü namı duyulan Emir Gazi 1134 yılında "Melik" unvanını almış ve aynı yılda vefat etmiştir.²⁹⁶

2.1.2.1. İmparator Ioannes'in Niksar'ı Kuşatması

Emir Melik Gazi öldükten sonra ardında Yağan, Muhammed(Mehmed)²⁹⁷, Yağıbasan ve Aynüddeve isimli dört oğul bırakmıştır. Melik Muhammed babasının yerine geçmiştir. Sultan Mesud'a tabii olmuştur.²⁹⁸ Melik Muhammed'in Sultan Mesud

²⁹¹ Muharrem Kesik, *Danişmendliler(1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri*, s. 78-80.

²⁹² Muharrem Kesik, "Danişmendliler", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, s. 22-23.

²⁹³ Mustafa Demirci, "Selçuklular ile Danişmentliler Arasındaki Evlilikler ve Evlilik Diplomasisi", *Danişmendliler Sempozyumu 12-13 Kasım 2015 Bildiriler*, Tokat, 2016, s. 44-45.

²⁹⁴ Muharrem Kesik, *Danişmendliler(1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri*, s. 89.

²⁹⁵ Hasan Akar, Müjdat Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, s. 20.

²⁹⁶ Sefer Solmaz, "Danişmendliler",

<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=372855&/D%C3%A2ni%C5%9Fmendliler/-Dr.-Sefer-Solmaz-> Erişim Tarihi:14.05.2019

²⁹⁷ Muharrem Kesik, *Danişmendliler(1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri*, s.103.

²⁹⁸ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*,s.248.

ile ittifak kurarak Bizans aleyhine genişlemeleri İmparator İoannes'i harekete geçirdi.²⁹⁹ Hedefi tehlikeli gördüğü Danişmendliler'di. 1140 yılında Danişmendliler'in eski başkenti Niksar önlerine gelerek kenti kuşatma altına aldı. Aslında Bizans İmparatoru İoannes'in ilk amacı kendisini tanımadığını söyleyen Trabzon'daki Gabras'ı cezalandırmak ve kendi aleyhine faaliyetlerde bulunan Sultan Mesud ile Melik Muhammed'in bu davranışlarına son vermektir. Niketas'a göre "Danişmendliler doğu Bizans şehirlerinin en tehlikeli ve en azgın düşmanı, cesur ve cüretkar kişilerdi". Trabzona giden yol üzerinde bulunan Danişmendli Beyliği'nin bir kenti olan Niksar'a gelip kuşatmasının da sebebi buydu.³⁰⁰ Süryani Mikhail'in aktarımına göre Türk ordusu ile Bizans ordusu altı ay boyunca birbirlerine karşı karargahlarda durarak herhangi bir saldırıda bulunmamıştır.- Buradan da Niksar'ın 6 aylık bir kuşatma yaşadığı anlaşılmaktadır.³⁰¹ Kentteki ve çevresindeki Hıristiyanların ihanetinden endişelenen Danişmendliler çeşitli tedbirler almışlardır. Ebu'l Ferec'e göre bu tedbirlerden birisi İmparatorun adını anan insanların öldürülmesiydi.³⁰²

Uzun süren kuşatmanın ardından İmparator kente saldırdı ve taraflar arasında şiddetli çarpışmalar meydana geldi. İmparatorun yeğenin kuşatmanın en sıcak anlarında Türkler'in tarafına geçmesi Bizans ordusunu manevi olarak yıpratırken Türk ordusunun da dayanma gücünü artırmıştır.

Bu savaş sebebiyle yorulan ve maneviyatları sarsılan Bizans orduları geri çekilmek durumunda kaldı. Niksar'ın bu kuşatmadan kurtulması Claude Cahen'e göre yeğenin taraf değiştirmesine, Abdülkerim Özaydın'a göre ise Niksar kentinin dayanıklı olması ve yeğen İoannes'in Müslümanlığı seçerek Sultan Mesud'un kızı ile evlenmesine bağlamaktadır.³⁰³ Osman Turan'a göre ise uzun süren kuşatma İmparatorun ordusunu yıpratmış ve yeğeni de düşman safına geçince tehlikeli durumlarla karşılaşmaktan çekindiği için kuşatmayı kaldırmıştır. Bu sebeplere ağır kış şartları, Niksar'ın sağlam konumu, Danişmendlilerin başarılı savunmaları ayrıca dışardan yardım almaları sayılabilir. Kaynaklarda açıkça Sultan Mesud'un yardım gönderdiği yer almamakla birlikte İmparatorun yeğenin karşı tarafa geçerek Sultan Mesud'a sığınmış olması³⁰⁴ ve Sultan Mesud'un kızı ile evlenmesi yardımın bir

²⁹⁹ Akar, Özbay, a.g.e., s.20.

³⁰⁰ Sefer Solmaz, "Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları", s. 156-158.

³⁰¹ Kesik, a. g. e. , s. 108-109.

³⁰² Tülay Metin, *Türkiye Selçukluları Devrinde Malatya* , s. 50.

³⁰³ Muharrem Kesik, *Danişmendliler(1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri*, s. 109-110.

³⁰⁴ Muharrem Kesik, "Bizans İmparatoru İoannes Komnenos'un Danişmendliler Hakimiyetindeki Niksar'ı Kuşatması (1140)", *Danişmendliler Sempozyumu 12-13 Kasım 2015 Bildiriler*, Tokat, 2016, s. 77.

göstergesi olarak sayılabilir.³⁰⁵

Melik Muhammed Süryani Mihail'e göre 6 Aralık 1143 (yaygın kabul edilen tarih budur)³⁰⁶, Cahen'e göre 1141³⁰⁷, Azimi'ye göre 1142, İbnü'l Esir ve Urfalı Mateos'a göre 1143³⁰⁸ yılında Kayseri'de vefat etmiştir.

Sınırlarını babası ve dedesinin amaçları doğrultusunda genişletmek için çabalayan Melik Muhammed bu amaç doğrultusunda gaza ve cihad politikalarına hüküm sürdüğü yıllar boyunca devam etmiştir. Yine hüküm sürdüğü yıllarda diğer beylik ve devletlerle iyi ilişkiler sağlayarak Bizans'a ve dışarıya karşı birlikte hareket etmekten de geri durmamıştır. Çünkü İslamiyet ve Türklüğün Anadolu'ya yerleşmesini amaçlamıştı. Siyasi faaliyetlerinin yanı sıra kültürel olarak da aldığı kentlerde düzenlemeler ve yenilikler gerçekleştirerek bu amacına ulaşmaya çalışmıştır.

Dindarlığı ve adaleti ile bilinen Melik Muhammed'in Zünnun, Yunus ve İbrahim isimli üç oğlu vardı. Bunlardan Zünnun, Melik Muhammed'in veliahtıydı. Sivas Meliki olan Yağıbasan kardeşi Melik Muhammed'in eşi ile evlenerek Kayseride'ki yönetime hâkim oldu. Önce Zamantı'ya kaçan Zünnun daha sonra geri dönerek Kayseri'ye hâkim olmuş Yağıbasan'da Sivas'a dönmüştür. Emir Gazi'nin oğlu Aynüddeve de kardeşi Melik Muhammed'in ardından Elbistan ve Malatya'ya hâkim olmuştu.

2.1.3. Danişmendliler'in Üç Kola Ayrılması

Böylelikle Danişmendli Devleti Sivas, Kayseri ve Malatya Kolları olmak üzere üçe ayrıldı. Bu durum Selçuklular'a, diğer rakiplerine ve hatta kendi içlerinde kendilerini yıkıma götürecek olan mücadelelerin başlangıcı olacaktı.³⁰⁹

Melik Muhammed ölünce yerine oğlu Zünnun geçti. Ancak amca Yağıbasan Sivas'ta tüm Danişmendli hâkimiyetindeki bölgelerde hükümdarlığını ilan etti. Bununla birlikte Danişmendli Beyliğinin Fetret Dönemi yaşanmıştır.

2.1.3.1. Yağıbasan Döneminde Niksar

Bizans İmparatoru Manuel Selçuklular'ın ilerleyişinin karşısında tek başına duramayacağını fark edince Hıristiyan- Müslüman ayrımı yapmadan kendine ittifak aramaya başladı. Bu amaç doğrultusunda Danişmendli hükümdarı Yağıbasan ve

³⁰⁵ Mustafa Kılıç, "Melik Muhammed Döneminde Danişmendli Devleti", *Danişmendliler Sempozyumu 12-13 Kasım 2015 Bildiriler*, Tokat, 2016, s. 83.

³⁰⁶ Sefer Solmaz, "Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları", s.168.

³⁰⁷ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s.108-109, Cahen bu eserinde 1141 yılında Basileus'un tekrar Anadolu'ya saldırmasından ve o sırada da (1141-?) Melik Muhammed'in öldüğünden bahsetmektedir.

³⁰⁸ Mustafa Kılıç, "Melik Muhammed Döneminde Danişmendli Devleti", s. 83.

³⁰⁹ Abdülkerim Özaydın, "Danişmend Gazi" *TDV, DIA*, s. 471.

Zünnun'dan da yardım istedi. Yine II. Kılıç Arslan'ı tahttan indirmek amacıyla kardeşi Şahin-şah ile anlaştı. Nureddin Mahmud ile de anlaşan Manuel olağanüstü durumlarda eski düşmanlarıyla ittifak kurabiliyordu. Bu onların izledikleri geleneksel politikaydı. Bu ittifaklar karşısında II.Kılıç Arslan da güzelliğiyle nam salmış Emir Saltuk'un kızlarından biri ile evlenerek Saltukluların desteğini almayı amaçladı. 1161 yılında Saltuk Bey zengin bir çeyiz ile kızını II. Kılıç Arslan'a gönderdi. Bizans ile ittifak yapan Yağıbasan düğün alayının (alay Erzurum'dan Konya'ya gidebilmek için Danişmendli topraklarından geçerken³¹⁰) önünü keserek gelini ve çeyizi alarak yeğeni Zünnun'a verecekti. Ancak gelin ile II. Kılıç Arslan arasında dini nikahın yapılmış olmasından dolayı gelinin Zünnun ile evlendirilebilmesi için bu nikahın düşmesi gerekiyordu. Bunun için de gelinin İrtidat (dinden dönmesi) yapması gerekiyordu. Zorlairtidat yaptırılarak gelin Zünnun ile evlendirildi. Esas amacı Danişmendli Devleti'nin tek güçlü hükümdarı olmak olan Yağıbasan Zünnun isyan edince onun üzerine doğru ilerledi.³¹¹

Amcası Yağıbasan karşısında mukavemet gösteremeyen Zünnun daha sonra Kayseri'yi ele geçirir. 1172 yılında da Sivas'a gelmiş ve tahta yerleşmiştir. Bu durumdan pek hoşnut olmayan Kılıç Arslan 1173-1174 tarihinde Sivas üzerine yürümüştür. Sivas, Niksar, Komana ve diğer Danişmendli kentlerini ele geçirmiştir.³¹²

Danişmendli Devleti'nin üç kola ayrılması ile birlikte Anadolu'da ki üstünlük Anadolu Selçuklu Devleti'ne geçmişti. Bu taht kavgaları sürerken Sungur Bey Amasya ve Niksar'a kısa süreliğine hakim olmuşsa da Yağıbasan amcasının oğlu Sungur Bey'i bertaraf ederek buralara hakim olmuştur. Danişmendli Hümükdarlar arasında etkili bir yere sahip olan Yağıbasan Sivas ve Niksar'da imar faaliyetlerine de önem göstererek bu etkiyi artırmıştır. Anadolu'da yapılan ilk medrese olan Yağıbasan Medresesi bu eserlerin günümüze kalan en önemli örneklerindedir. Yağıbasan 1164 yılında Çankırı'da vefat etmiş, cenazesi Niksar'da kendi adına yaptırdığı medresenin yanına defnedilmiştir.³¹³

Bir görüşe göre Yağıbasan'ın ölümü üzerine yeğeni İbrahim'in oğlu İsmail Sivas'a gelerek devletin başına geçti. Ancak Yağıbasan'ın oğlu Cemaleddin (Cemal) Gazi bu hükümdarlığı tanımayarak Tokat, Amasya ve Niksar'da yaklaşık iki yıl kadar

³¹⁰ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 297.

³¹¹ Sefer Solmaz, "Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları", s. 181-183.

³¹² Necati Demir, *Taceddinoğulları Beyliği*, Niksar Belediyesi Yayınları, 2017, s. 62.

³¹³ Demir, a. g. e. , s. 64.

hüküm sürdü.³¹⁴

Diğer bir görüşe göre ise Yağlıbasan'dan sonra yerine Cemaleddin Gazi geçmiştir. Ancak Süryani Mihail diğer adı İsmail olan Cemaleddin'i ikinci adından dolayı Zünnun'un kardeşi İsmail ile karıştırmıştır. Bu sebeple iki ayrı görüş ortaya çıkmıştır. Bu saltanat mücadeleleri arasında iki yıl hüküm süren Cemaleddin Gazi amcasının oğlu Melik Muhammed'in oğlu İbrahim tarafından tahttan indirildi. İbrahim öldükten sonra da yerine oğlu Şemsüddin İsmail geçmiştir.³¹⁵

2.1.4. II. Kılıçarslan'ın Niksar'ı Alması

İsmail'in ölümü üzerine Şam'da olan Zünnun kıtlık dolayısıyla zor durumda olan Sivas halkının isteği ve Musul Atabeyi Nureddin Mahmud'un desteği ile Sivas'a geldi ve Danişmendli Devleti'nin tahtına oturdu(1172) Kılıç Arslan'ın Sivas üzerine yürümesi üzerine Niksar'a çekilen Zünnun Musul Atabeyinden tekrar yardım alarak Sivas tahtına oturdu (1172-1174-5).³¹⁶ Musul Atabey'i Nureddin Mahmud'un ölümü ile II. Kılıç Arslan harekete geçti ve Sivas, Amasya, Tokat ve Niksar'ı alarak Danişmendliler'in Sivas koluna son verdi.³¹⁷ İmparator II. Kılıç Arslan ile savaşa kesin karar vermişti. Bu amaçla Konya üzerine yürüdü. Kendi Konya'ya giderken 30.000 kişilik ordusunu da Zünnun ile birlikte Niksar üzerine gönderdi. İmparator'un Zünnun'u Niksar'a sefere göndermesindeki amacın Niksar'ı Bizans'a katmak olduğu söylene de asıl amaç yeni bir cephe açarak Selçuklular'ın gücünü kırmak ve Danişmendli Devletinin kaybettiği topraklarını ele geçirmesinin sağlamaktır.³¹⁸ İmparatorun güçlü ordusu her ne amaçla olursa olsun Niksar üzerine yöneldiyse de başarılı olamamıştır.³¹⁹

Bir rivayete göre Zünnun Bizans'a sığınmış³²⁰ ve Kılıç Arslan'ın emri ile Bizans zindanlarında zehirlenerek öldürülmüştür. Aksaray'ı'ye göre ise Kılıç Arslan Sivas'ı alınca Zünnun Niksar'a dönmüş ve burada ölmüştür.³²¹ Cenabi'ye göre ülkesini kaybeden Zünnun buradan kızgın bir şekilde ayrılmıştır. Ancak sonu hakkında bir kaydı

³¹⁴ Hasan Akar, Müjdat Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, s. 21.

³¹⁵ Sefer Solmaz, "Danişmendliler", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=372855&/D%C3%A2ni%C5%9Fmendliler/-Dr.-Sefer-Solmaz-> Erişim Tarihi:28.05.2019

³¹⁶ Hasan Akar, Müjdat Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, s. 21.

³¹⁷ Sefer Solmaz, "Danişmendliler", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=372855&/D%C3%A2ni%C5%9Fmendliler/-Dr.-Sefer-Solmaz-> Erişim Tarihi:28.05.2019

³¹⁸ Muharrem Kesik, "Danişmendli Beyliği- Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu İlişkileri", *Osmanlı Araştırmaları XXXIV*, s. 142.

³¹⁹ Abdülkerim Özaydın, "Danişmend Gazi" TDV, DIA, s. 473.

³²⁰ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 205.

³²¹ Abdülkerim Özaydın, "Danişmendliler", TDV, DIA, s. 473.

yoktur. Niğdeli Kadı Ahmet ise Zünnun'un felç geçirip Niksar'a döndüğünü yazar.³²²

Jeopolitik ve Jeostrejik konumu gereği uzunca bir geçmişe sahip olan, değişik uygarlıkların mirasını taşıyan Anadolu'da bir çok devlet kurulmuştur. Ancak bu durumların hiç biri Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilip Türk Devleti'nin kurulması ve Türklerin ikinci anayurdu olması kadar önem taşımamaktadır. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması dünya tarihinin en önemli olayları arasında yer almaktadır.³²³

Anadolu Selçuklu Devleti Karadeniz Bölgesi'ndeki faaliyetlerinin 1080 tarihinden sonra Saltuklular, Danişmendliler ve Mengücekliler ile birlikte yürütmüştür. Selçuklular çoğunlukla kendilerine bağlı zaman zaman da ayrı hareket eden bu beyliklerden biri olan Danişmendliler'e 1178 yılında son vererek topraklarını kendi sınırlarına katmıştır.³²⁴

2.2. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ DÖNEMİNDE NIKSAR

Sultan II. Kılıç Arslan'ın büyük gayesi Anadolu'da siyasi bir birlik oluşturmaktı. Musul Atabey'i Nureddin Mahmud'un ölümü üzerine desteksiz kalan Zünnun üzerine yürüyen Kılıç Arslan 1175 yılında Sivas, Amasya, Tokat ve Niksar'ı ve diğer Danişmendli kentlerini fethetti. Bunun üzerine Zünnun'un Bizans'a sığınması ile birlikte gazalarda ve seferlerde bir üs olarak kullanılan Niksar'da Anadolu Selçuklu Devri başlamış oldu.

Danişmendli'lerden kültürel ve sosyal açıdan gelişmiş kentler alan II. Kılıç Arslan yaşı yetmiş geçtiği için ülkeyi oğulları arasında paylaştırmaya karar verdi. 10 oğlu bir kardeşi ve bir de kardeşinin oğlu vardı. Ancak oğlunun birinin kayıtlarda hiç yer almaması sebebiyle toprakları 11 hisseye bölünmüştür. Elbistan'ı Mugisüddin Tuğrulşah'a, Kayseri'yi Nurüddin Mahmud Sultanşah'a, Malatya'yı Muizzüddin Kayzerşah'a, Niğde'yi Arslanşah'a, Sivas ve Aksaray'ı Kutbeddin Melikşah'a, Ankara'yı Muhyiddin Mesudşah'a, Uluborlu'yu I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e, Toroslardaki Haraclea (Ereğli) 'yı kardeşi Sencerşah'a, Amasya'yı da onun oğlu Nizamüddin Argunşah'a, Tokat'ı Rükneddin Süleymanşah'a, Niksar'ı da Nasirüddin Berkyarukşah'a vererek topraklarını paylaştırmıştır. Kendisine de sadece Konya'yı ayırmıştır.³²⁵

1178 yılında Danişmendli , 1202 yılında Saltuklu topraklarını alan Selçuklular

³²² Muharrem Kesik, *Danişmendliler*, s. 136.

³²³ Sefer Solmaz, "Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları", s. 215.

³²⁴ Necati Demir, *Taceddinoğulları Beyliği*, s. 69.

³²⁵ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s.122. ; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 332-333.

Karadeniz'e doğru faaliyetlerini sürdürmüş, 1194 yılında Samsun'u da alarak Trabzon ile İstanbul arasındaki bağlantıyı büyük ölçüde engellemiştir.³²⁶ Samsun Karadeniz'deki kentler arasında önemi büyük olan bir kent olup, Anadolu tüccarlarının merkezi konumundadır.³²⁷ Babasının politikasını devam ettirmek isteyen Tokat Melik'i Rükneddin Süleymanşah Samsun'u almış fakat 1196 yılında tahtı ele geçirmek üzere bölgeden ayrılınca bu kent elden çıkmıştır. Ancak tekrar alınana kadar Türk kolonileri buradan ayrılmamıştır.³²⁸

Tokat, Sivas, Niksar'ı ve giderek diğer Danişmendli topraklarını da alarak Beyliğe son veren II. Kılıç Arslan, Beyliğin Selçuklulara geçmesinin ardından merkez Sivas olmak üzere, Kayseri, Çorum, Sivas, Sinop, Tokat ve Niksar çevreleriyle "Danişmendiye Vilayeti" ni oluşturmuştur.³²⁹

Danişmendli topraklarının II. Kılıç Arslan'a geçmesi ile birlikte devletin toprak miktarı ve siyasi gücü iki katına çıkmış, ekonomik ve mali kaynakları da artmıştır. Böylelikle Anadolu'daki en büyük güç Anadolu Selçuklu Devleti olmuştur. Danişmend Gazi ve oğlu Emir Gazi döneminde çok güçlenen hatta Anadolu Selçuklu Devleti'nden daha da güçlü duruma gelen bu beylik Anadolu'da Selçuklu Devleti'nin en büyük rakibi haline dönüşmüştür. Malazgirt Zaferinden sonra Selçuklu ve Bizans Devletlerinde dönüm noktası olan, Anadolu'nun Türk yurdu olmasının kesinleştiği Kumdanlı (Myriokephalon) Zaferi'ni de³³⁰ kazanan Selçuklu Devleti Danişmendli Devleti'ni yıkarak Anadolu'daki siyasi üstünlüğü almış ve Anadolu'daki Türk birliğini sağlama konusunda çok büyük bir adım atmıştır.³³¹

Sultan II. Kılıç Arslan her ne kadar taht kavgalarını ve oğulları arasında çıkacak olan her hangi bir çıkar çatışmasını engellemek için toprakları bölüştürse de ölümünden sonra kavgalar başlamıştır. 1192 yılında ölümü üzerine veliaht I. Gıyaseddin Keyhüsrev devletin sultanı oldu. 1196 yılında Tokat Melik'i Rükneddin Süleymanşah, I.Gıyaseddin Keyhüsrev'i uzaklaştırıp tahta oturarak yeni sultan olmuştur. Egemenliği ele geçiren Rükneddin Süleymanşah hiç vakit kaybetmeden Anadoludaki birliği

³²⁶ Necati Demir, *Taceddinoğulları Beyliği*, s. 69.

³²⁷ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 375.

³²⁸ Salim Koca, "Anadolu'da Türk Siyasi Birliğini Kurma Politikasında Selçuklu ve Danişmendli Beyleri Arasında Yaşanan Rekabet ve Mücadele", *Danişmendliler Sempozyumu 12-13 Kasım 2015 Bildiriler*, Tokat, 2016, s. 88.

³²⁹ Ali Gökşen, *Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde Çorum Şehri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2007, s.21.

³³⁰ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s. 210.

³³¹ Esra Çeçen, *Türkiye Selçuklu Devleti ve Danişmendli Beyliği Arasındaki Askeri, Siyasi ve Sosyal İlişkiler (1092-1178)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2017, s. 204.

sağlamak için harekete geçti. İlk olarak Danişmendli Devleti'nin merkezi, seferlerde hareket üssü olarak kullanılan ve hâkimiyeti kardeşi Berkyarukşah'a verilen Niksar'ı hâkimiyeti altına aldı.³³²

Yüksek tahsille yetiştirilmiş olan Berkyarukşah zamanında bilim ve kültür merkezi durumunu koruyan Niksar kentini kuşatan Rükneddin Süleymanşah Amasya'ya giderek burayı da almış, diğer kardeşlerini de bertaraf ederek Anadolu'daki birliği tekrar sağlamıştır. Niksar'ı aldıktan sonra kale surlarını yeniden inşa ve tamir ettirerek güçlendirmiştir.³³³

Tokat ve Niksar Türkiye Selçukluları tarafından ele geçirilince şehzadelerin deneyim kazanmaları amacıyla meliklik merkezleri haline getirilmişlerdir. Daha önce bir devlet başkenti olan Niksar için bu uygulama bir nevi iadeyi itibar sayılabilirdi. Bu uygulamaya ilk önce II. Kılıç Arslan döneminde geçilmiştir.

Rükneddin Süleymanşah'ın ülkesindeki iç sıkıntılarla uğraşmasını fırsat bilen Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos, Frangopulos komutasındaki filosunu Karadeniz'deki gemilerin üzerine baskına gönderdi. Bunu duyan Süleymanşah elçiler göndererek Frangopulos'un aldığı esirleri bırakmasını ve gasp ettiği malları iade etmesini istemiştir.

Yapılan anlaşma ile Bizans İmparatoru yıllık vergi vermeyi ve gasp ettiği malları iade etmeyi kabul etti. Böylelikle iki devlet arasında siyasi ilişkiler tekrar başlamış oldu. Selçuklular'ın Bizansla uğraşmasını fırsat bilen Ermeni'ler Ereğli'yi zapt edip Kayseri'yi kuşattı. Ermeni'lerin üzerine yürüyen Rükneddin Süleymanşah Ermeni'lerin geri çekilmesini sağladı. Tüm bunlarla uğraşan Rükneddin Süleymanşah Konya dışında ilk kez Aksaray, Kayseri ve Sivas'ta sikke bastırması, Konya ve Niksar kalelerini tamir ettirmiş Niğde kalesini inşa ettirmiştir.³³⁴

II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Eyyubiler'in elinde bulunan Diyarbakır'ın alınması amacıyla Niksar subaşı Mübarizettin Yavtaş ve Sivas subaşı Mübarizettin Çavlı komutasındaki Danişmendli askerleri kente sevk edilmiş, kent kuşatılmış ancak barış yapılarak teslim alınmıştır.(1240)³³⁵ Zaten bu dönemde Tokat devletin subaşılık (serleşkerlik) merkezi halindeydi.³³⁶ İlk önce kuşatılan kent çok geçmeden 400.000 dirhem ve kent halkının mevcut haklarının korunması ayrıca vergilerden muaf tutulması

³³² İsmail Turan, *Selçuklular Döneminde Tokat*, s. 23.

³³³ Hasan Akar, Müjdat Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, s. 22.

³³⁴ Selim Kaya, "Süleyman Şah II", TDV, DIA, s. 106-107.

³³⁵ Hasan Akar, Müjdat Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, s. 22.

³³⁶ İsmail Turan, *Selçuklular Döneminde Tokat*, s. 43.

karşılığında emir Fahreddin'den teslim alındı. Böylelikle kent Selçuklu topraklarına katılmış oldu.³³⁷

2.2.1. Moğol Saldırıları ve Köseadağ Savaşı

Dünya tarihini etkileyen Moğol istilası Harzemşahlar'ın çöküşünden sonra artarak devam etmiştir. Moğollar dönemin en güçlü askeri gücüne sahip olan Anadolu Selçuklu Devleti'ne meydan okuyabilecek dereceye geldiklerinde saldırıyı başlatmışlardı. Bu ilk ciddi karşı duruş Baycu Noyan'ın Erzurum'u işgal ve tahrip etmesiyle başlamıştır.³³⁸

1219 yılı başlarında Batıya doğru büyük seferler düzenleyen Moğollar 1243 yılının başlarında Erzurum'u istila ederek yağmalayıp buradan ayrıldılar. Bu haberi alan Selçuklu ileri gelenleri Saltanat Meclisini toplayarak bütün olarak Moğollar üzerine gidilmesi kararını aldılar. Devlet Müslüman-Gayrimüslim ayrımı yapmaksızın tüm tabilerden yardımcı kuvvet istedi. Toparlanan bu kuvvetler 1243 Haziran'da Sivas'a geldi. Bu sırada Moğol kuvvetleri de Erzincan'a varmıştı. Köseadağ adlı mekana gelen kuvvetler burada mevzilendi. Öncü kuvvetler arasında yaşanan çarpışmanın kaybedilmesi haberini alan Selçuklu Sultanı ordusunu terk ederek askerlerinin ve komutanlarının manevi gücünü kırmıştır. Dolayısıyla bu çarpışma 3 Temmuz 1243 tarihinde Selçukluların yenilgisi ile nihayete ermiştir. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev ise ilk başta Tokat'a daha sonra Konya'ya oradan da Antalya'ya gitmiş ve 1246 yılında da vefat etmiştir.³³⁹ Hatta İstanbul'a gitme girişimi bile olmuştur. Hükümdarsız kalan Selçuklu ordusu, Moğollarla savaşmadan dağılmış oldu. Bunun bir savaş taktiği olduğunu düşünen Moğollar çok geçmeden durumu anlamışlardır.³⁴⁰

II. Gıyaseddin Keyhüsrev öldüğünde geriye üç oğul bıraktı; II. İzzettin Keykavus(11), Rükneddin Kılıçarslan(9), Alaeddin Keykubat(7). Devlet ileri gelenleri tahta en büyük varisin çıkması gerektiğini bildirerek II. İzzettin Keykavus'u iktidar yaptılar. Ancak taht kavgalarının başlaması üzerine ülke toprakları Sivas merkez olmak üzere İzzettin Keykavus ve Rükneddin Kılıçarslan arasında paylaştırıldı. Alaeddin Keykubat ise devletin son hükümdarları arasında sayılmaktadır.³⁴¹

³³⁷ Mustafa Uyar, "Moğol İstilasası Döneminde Selçuklular", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, s. 414.

³³⁸ Ergin Ayan, "Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali", *Türk'ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası 1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Anadolu Selçukluları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Sivas, 2018, s.124.

³³⁹ Mehmet Ali Çakmak, "II. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti(1237-1246)", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, s.395-405.

³⁴⁰ Mustafa Uyar, "Moğol İstilasası Döneminde Selçuklular" s. 417.

³⁴¹ Abdullah Kaya, "Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmî Hayat ve İlim Adamları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Say. 2, 2008, s. 215.

Moğol ordusunun kolaylıkla kazandığı bu zafer herkesi hatta Baycu Noyan'ı bile şaşırtmıştı.³⁴² Büyük bir devlete karşı kolaylıkla zafer kazanan Moğollar o zamana kadar ellerine hiç geçmeyen bir miktarda ganimet elde ettiler. Sultan'ın otağı, hazineleri ve vahşi hayvanları bu ganimetler arasında yer almaktaydı. Bu ganimetlerin toplamının 300 deve yükü altın, 3000 katır yükün altın ve gümüşe denk eşya ve 40 araba dolusu zırh olduğu konusunda kaynaklarda bilgiler yer almaktadır.³⁴³

Milli ve İslami fikirleri kaynaştıran Selçuklular, güçleri sayesinde Anadolu'da cihad ve destan devri yaratmış, her bir karış toprağı kanlarıyla sulamış, ayak bastıkları yerleri kutsallaştırmış, yaptıkları mücadelelerle cansız topraklara ruh kazandırmış, derin bir vatan şuuru oluşturarak Anadolu'yu Türkiye yapmışlardır. Bu büyük eserin mimarları Süleymanşah'lar, Kılıç Arslan'lar, Danişmend Gazi'ler, Sultan Mesud, Keykavus ve Keyhüsrev'lerdir. Ancak Köseadağ Savaşı'ndaki yenilgi ve Moğol istilası sebebiyle devletin çöküşü başlamıştı.³⁴⁴ Tek bir günde Anadolu tarihinin seyrini değiştiren bir yenilgi olan Köseadağ Savaşı telafisi olamayacak bir bozgun olmuştu.³⁴⁵

Sadece dini, ticari ve sosyal değil askeri faaliyetleriyle özellikle Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde karşımıza çıkan ahiler olası bir savaş halinde orduya katılabilmek amacıyla binicilik ve silah eğitimi almıştır. Böylelikle Anadolu'nun savunulmasında da etkin rol oynamışlardır. Devlet otoritesinin zayıfladığı dönemlerden biri olan Moğol istilası zamanında da bir kuvvet faktörü olarak ahileri saymak mümkündür.³⁴⁶

Köseadağ bozgunundan sonra Moğol istilası devam ederken Selçuklu devlet adamlarında da iktidar mücadelesi başlamıştı. Bu olaylar silsilesinden Niksar'da nasibini almıştır. Erzincan ve Niksar'ın subaşı olan Şerafeddin'e bundan başka 300.000 dirhem gümüş para vermeyi ve memleketini korumasını söylediler. Bunu söyleyen devlet adamları gidince kendine bağlı kuvvetleri toplayan Şerafeddin Niksar'a doğru hareket eder. Devlet kuvvetleri bu isyan üzerine Niksar(Huruni) 'da Şerafeddin Mahmud ile karşılaştı. Bozguna uğrayan Şerafeddin Mahmud önce Kemah Kalesine kaçtı daha sonra da af dileyerek teslim oldu. Ancak merkeze götürülürken yolda

³⁴² Erkan Göksu, "Köseadağ Savaşı ve Türkiye Selçuklu Ordusu", *Türk'ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası 1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Anadolu Selçukluları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Sivas, 2018, s. 250.

³⁴³ Faruk Sümer, "Köseadağ Savaşı", TDV, DIA, s. 272-273.

³⁴⁴ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 402.

³⁴⁵ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 145.

³⁴⁶ Abdullah Kaya, "Ahiler'in Moğollar ile Mücadelesi", *Türk'ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası 1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Anadolu Selçukluları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Sivas, 2018, s. 396;410.

öldürüldü.³⁴⁷

1262-1277 yılları arasında Niksar'ın subaşılığını yapan Muineddin Pervane bu yıllarda tek adam durumuna gelerek ülkede nizamı sağlamıştır.³⁴⁸ 1258 yılında da Moğollar'ın desteğini alarak 10.000 kişilik kuvvetle Erzincan'a geldi. Buradan IV. Kılıç Arslan'ı da yanına alarak II. Keykavus'un hâkimiyetinde olan Niksar'ı bir gün içinde ele geçirdi. Kent ileri gelenleri onu törenle karşılayıp tahta çıkardılar. Taceddinoğulları Beyliği hakimiyetine girene kadar Moğol baskısı altında olan Niksar kenti ve halkı İrencin Noyan zamanında zulüm ve haksızlıklara uğradı. Halk mülklerinden vazgeçmek zorunda kaldı. Kent büyük bir yıkıma uğradı. 1268 yılında meydana gelen büyük deprem ve 1289 yılında gerçekleşen büyük sel felaketi sebebiyle tahrip olan kent artık orta büyüklükte bir kent olarak anılmaya başlandı.³⁴⁹

1277 yılında Muineddin Pervane'nin Abaga Han tarafından idam edilmesi üzerine kentte yaşanan buhranlar ve doğal afetler sebebiyle harap olan Niksar; İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han zamanında Anadolu kentleri arasında hatırı sayılır vergi ödeyen bir konuma sahipti. 187.000 dinar vergi ödeyen Niksar'ın Anadolu'nun büyük ve zengin bir kenti olduğu anlaşılmaktadır.³⁵⁰

2.3. NİKSAR'DAKİ TARİHİ ESERLER

2.3.1. İslam Hâkimiyetinden Önce Niksar'da Yapılan Tarihi Eserler

2.3.1.1. Niksar Kalesi

Niksar Kalesi hakkında Evliya Çelebi Seyahatname adlı eserinde şu bilgileri aktarmaktadır; "... İlk defa yapımı Rum kayseridir. Daha sonra 476 (1083) tarihinde Danişmendoğullarından Sultan Melik Gazi büyük cenkle Rum keferesi elinden pazu zoruyla fethetti. Danişmendoğullarına ilk taht merkezi olan ikbal yurdu bu kaledir." Evliya Çelebi bu bilgilerden sonra da Selçuklu Devleti'nin bu kaleyi almak için kuşatmalar yaptığı ancak başarılı olamadığını yazar.³⁵¹ Strabon ise Niksar Kalesi hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: " Tepesinde su çıkan bir kaynak eteğinde de bir nehir ve derin bir dere vardır. Üst tarafındaki kaya o kadar yüksektir ki buraya erişilemez ve sadece Romalıların yıkmış oldukları taraf hariç diğer tarafları duvarlarla

³⁴⁷ Turan, a. g. e. , s. 463.

³⁴⁸ Hasan Akar, Müjdat Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, s. 23.

³⁴⁹ Hanefi Bostan, Niksar, *TDV, DIA*, s. 119

³⁵⁰ Hasan Akar, Müjdat Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar* , s. 24.

³⁵¹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*, C. 2- I. Kitap, Haz: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 223.

çevrilidir.” Savaşlarda tahrip olan bu kale Danişmendliler ve Selçuklular tarafından tamir ettirilmiştir.³⁵² Kalenin uç kısmında yer alan “Kale Hamamı”nın hangi tarihte yapıldığı bilinmezken, suyunun ılıca suyu olduğu bilinmektedir.³⁵³

2.3.1.2. Roma Arsenali

Roma Arsenali yapısının tarihlendirmesi tam olarak saptanamasa da yapının mimari özellikleri Roma mimarisi ile örtüşmektedir.³⁵⁴

2.3.1.3. Lülecizade Çeşmesi

1921 tarihli Lülecizade Çeşmesi’nde kullanılan lahit kapağındaki akroterlerde bir çobanın süt sağma sahnesi betimlenmiştir. Bu pastoral görüntü hem paganizm hem de Erken Hıristiyanlık dönemlerinde görülmektedir. Akroter olarak kullanılan bu lahit kapağı üslup özellikleri doğrultusunda 3. yüzyılın 2. yarısına tarihlendirilebilir.³⁵⁵

2.3.1.4. Leylekli Köprü

Çanakçı Deresi üzerine kurulu olan bu köprünün tarihlendirilmesi hakkında farklı görüşler mevcuttu. Galliazzo Roma dönemi eseri olduğunu söylerken, Halit Çal ise köprünün Türk dönemine ait olduğunu savunmaktadır. Geç Roma- Erken Bizans dönemi eserleri ile olan mimari benzerliği sebebiyle genel olarak Türkler’den önce yapıldığı kabul görmektedir. Türk dönemlerinde ise onarım yapıldığı duvar örgülerinden anlaşılmaktadır.³⁵⁶ Köprünün üzerinde köprüye de adını vermiş olan ağzında yılan tutan bir leylek figürü resmedilmiştir.

2.3.1.5. Seymenli Köprüsü

Yapılış tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte Leylekli Köprü’den sonra yapıldığı anlaşılmaktadır. Nüfus artınca yoğunlaşan imar faaliyetleri sonucu yapıldığı düşünülmektedir.³⁵⁷

2.3.1.6. Ayvaz Su Mevkiindeki Döşeme Mozaikli Yapı Kalıntısı

³⁵² Kamil Şahin, *Danişmendliler Döneminde Niksar*, s. 84.

³⁵³ Şahin, a.g.e. s. 89.

³⁵⁴ Melda Ermiş, “Neokaisareia/Niksar’da Roma ve Bizans Dönemine Arkeolojik Veriler”, s. 54.

³⁵⁵ Ermiş, a.g.m. s. 53.

³⁵⁶ Ermiş, a.g.m. s. 56.

³⁵⁷ Erkan Atak, “Niksar’daki Taş Köprüler” , *Current Debates in History & Politics*, Ed: Oya Gözel Durmaz, Abidin Çevik, Günay Gönüllü, Volume 6, s. 343.

Roma- Bizans Döneminden kalan diğer bir kalıntı ise Ayvaz Mevkiinde belediyeye ait su tesisinin arka kısmında yer alan “döşeme mozaikli” yapı kalıntısıdır. Su tesisinin inşaat çalışmaları sırasında bulunmuş olan bu mozaik geçici bir koruma ile kapatılsa da tesis duvarları bu mozaığe zarar vermektedir. Bu mozaikte bulunan geçmeli düzenlemenin benzer örneklerine Ravenna San Severo Bazilikası’nda ve yine Ravenna’da Theodorik’in Sarayı olarak bilinen yapının mozaiklerinde rastlanmaktadır. Çiçek dolgulu balık pulu motifinin örneğine ise New York Metropolitan Müzesi Koleksiyonu’ndaki Antakya kökenli 6. yüzyıla ait hamam mozaığında denk gelinmiştir. Benzerlerinden yola çıkarak Ayvaz mevkiindeki mozaığın de 6. yüzyıl dönemine ait olduğu düşünülmektedir.

17. yüzyıl ortalarında Niksar’a gelen Makarios Ayvaz olarak adlandırılan suyun bulunduğu yerdeki Thaumaturgus Kilisesi’nden bahseder.³⁵⁸ Evliya Çelebi de Seyehatnamesi’nde Niksar’ın bu ılıcasından şöyle bahsetmektedir: “Şehrin kible yönünde ve dışında, epeyce uzak yerde, bağlar kenarında ufak tefek binalı bir ılıcadır, ama suyu gayet faydalıdır. Ünlü bir ılıcadır.”³⁵⁹ Evliya Çelebi’nin ılıca tarifi Ayvaz Suyu’nu işaret etmektedir. Mozaikli Döşeme’nin az bir bölümü yer almakla birlikte Thaumaturgus Kilisesi’ne uyan bu adres kiliseden ziyade Erken Bizans Dönemi’ne ait bir ılıca- hamam kalıntısının bir bölümü olma olasılığı daha kuvvetlidir.³⁶⁰

Bu kalıntı geçmişte bir belediyenin izinsiz kazı çalışması yapması sebebiyle şu an ziyarete kapalıdır. Ve bu sebeple Mozaikli Döşeme Yapı Kalıntısı’nın fotoğrafları çalışmamızda mevcut değildir.³⁶¹

2.3.2. İslam Hakimiyetinden Sonra Niksar’da Yapılmış Tarihi Eserler

2.3.2.1. Niksar Ulu Camii

Kitabe yeri boş olan Ulu Camii mimari özellikleriyle Danişmendli Dönemi eserlerine benzemektedir. O yüzden genel görüş Danişmendli eseri olduğu

³⁵⁸ Melda Ermiş , “Neokaisareia/Niksar’da Roma ve Bizans Dönemine Arkeolojik Veriler”, s. 55.

³⁵⁹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*, C. 2- I. , s. 225.

³⁶⁰ Ermiş, a. g. m. , s. 55.

³⁶¹ Mozaikli Döşeme Yapı Kalıntısı’nın fotoğrafları için Bkz: Melda Ermiş , “Neokaisareia/Niksar’da Roma ve Bizans Dönemine Arkeolojik Veriler”, *Höyük*, 7, 2014

yönündedir.³⁶²Cenednizade Hasan Bey tarafından Nizameddin Yağıbasan saltanatı zamanında; 1165 tarafından yapıldığı düşünülmektedir.³⁶³

2.3.2.2. Kırkkızlar Türbesi

Danişmendli eseri olduğu tahmin edilen Kırkkızlar (Kırğızlar) Türbesi'nin kime ait olduğu kesin bilinmemektedir. Türbenin üzerinde Arapça şekilde yazılmış olan “Allah onların günahlarını affetsin” yazısından bu yapının türbe olduğu anlaşılmaktadır. Sekizgen planlı yapının alt katı mummyalıktır.³⁶⁴

2.3.2.3. Sunguriye Türbesi

Danişmend Ahmed Gazi'nin oğlu İsmail'in oğlu Sungur Bey'e ait olan bu türbe Niksar Ulu Camii Mahallesi'nde bir evin avlusunda yer almaktadır. Sadece mummyalık bölümü ayakta kalabilmiştir.

2.3.2.4. Cin Camii

Taş Mektep Mahallesi'nde Kale Yolu'nda yer alan bu mescidin kitabesinden anlaşıldığına göre eser 1160 yılında inşa edilmiştir. Kitabenin tarihinden Danişmendli eseri olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca camii kapısı üzerinde de Danişmendlilere ait motifler bulunmaktadır.³⁶⁵ Yine Kitabesine göre Melek Salar Aydoğdu tarafından yapıldığı yazmaktadır.³⁶⁶

2.3.2.5. Çöreği Büyük Camii

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Niksar'da inşa edilen Çöreği Büyük Cami'sidir. Bir külliye şeklinde planlanan bu camii XIII. Yüzyıldan günümüze kadar ulaşmıştır. Kitabesine göre Ebu Said Bahadır Han tarafından yaptırılmıştır.³⁶⁷ Araştırmacı Kamil Şahin cami kapısı üzerinde yer alan ceylan figüründen dolayı bu yapının cüzzam hastalarının tedavi edildiği cüzzam merkezi olduğunu düşünmektedir.

2.3.2.6. Melik Ahmed Danişmend Gazi Türbesi

Melik Ahmed Danişmend Gazi'nin türbesinde yer alan araştırmacı yazar Atalay Karahan'ın yazısına göre Danişmend Gazi'nin hayatı şöyle anlatılmaktadır:

³⁶² Kamil Şahin, *Danişmendliler Döneminde Niksar*, s. 103.

³⁶³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Tokat Kitabeleri*, s. 167.

³⁶⁴ Şahin, a.g.e. , s. 97-98.

³⁶⁵ Şahin, a.g.e. , s. 99-104.

³⁶⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Tokat Kitabeleri*, s. 136.

³⁶⁷ Uzunçarşılı, a.g.e. , s. 156.

“Melik Ahmed Danişmend Gazi Anadolu’nun fethinin büyük komutanlarından olup aynı zamanda Danişmendli Türk Devleti’nin kurucusu ve Niksar’ın fatihidir. 11. Yüzyılda “Kelime-i Tehvid” sancağı altında coşkun bir fetih ve gaza inancıyla “İlayı Kelimatullah” ve “Nizam-ı Alem” davası uğrunda “fisebilillah” Diyar-ı Rum illerini (Anadolu) fethedip “Devlet-i Ebed Müddet” in (Türkiye Devleti) kurulmasına ve Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi’nin gerçekleşmesine öncülük etmiş, Allah-u Zül Celal’in yolunda cihadla 1105’te Niksar’da şehit düşmüştür.

Cennet mekan Melik Ahmed Danişmend Gazi, Battal Gazi vasıtası ile Hz. Peygamber soyundan gelen bir seyittir. Aynı zamanda Türk kahramanları gibi Harezmlilerin yadigarıdır. Anadolu fatihlerinden Türkiye Devleti’nin kurucusu Kutalmışoğlu Süleymanşah’ın yakın akrabasıdır.

Babası Ali Bey Cafer bin Hüseyin, annesi Malatya emiri Ömer bin Numan bin Ziyad’ın kızı Nazır-ül Cemal Hatun’dur. Onun kahraman serverleri ve gaza arkadaşları Malazgirt Zaferi’nde de ün yapmış olan Cavuldur Caka, Kara Tonga, Kara Tekin, Süleyman bin Numan, Eyüp bin Yunus, Sultan Tonasan, Abdurrahman Ertuhi ve Efrumiye’dir.

Rivayete göre Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bir işareti üzerine Diyar-ı Rum illerinin gazasına memur olur. Kaynaklar onun, Tokat, Sivas, Çankırı ve Elbistan yöresine hakim olduğunu Selçuklular’dan ve Malazgirt Zaferi’nden sonra geldiğini belirtirler.

Melik Ahmed Danişmend Gazi, Niksar’ı fethettikten sonra şehrin adı “Neokaseria” dan sonra Niksar’a dönüştürülmüştür. Ve fethin bir işareti olarak camii yaptırılarak ezan okunmuştur. Şehir 1095-1127 yılları arası 32 yıl Danişmendli Türk Devleti’ne başkentlik yapmıştır.

Melik Ahmed Danişmend Gazi, 1105 yılında Niksar’ın fethinden sonra çıktığı Canik seferinde ağır yaralanınca serverlerince Niksar’a bugünkü türbenin yerine getirilmiştir. Çok kan kaybetmiş takati kesilmiştir. Burada biraz uyudu, uyandığında başucundaki serverlerine “Yarenler rüyamda Hz. Peygamber’i gördüm. Cihadımın burada tamamlandığını bildirdi. Size vasiyetim, oğlum Melik Gazi’ye selam söyleyin. Allah ve İslamiyet yolunda bıraktığım yerden gaza ve cihada devam etsin.” deyip son nefesinde Kelime-i Tehvid getirerek şehit oldu. Ve şu anki yerine defnedildi.

O Amasya’da Gülnuş Bağı ile evlenmiş ve ondan Melik Gazi doğmuştu. O da babasının ölümünden sonra 1134 yılına kadar gaza ve cihada devam etti. Onun da Melik

Muhammed, Nizameddin Yağıbasan, Yağan ve Aynud Devlet adında dört oğlu oldu. Tahtı da büyük oğlu Melik Muhammed'e bıraktı.

Melik Ahmed Danişmend Gazi'nin ölümünden sonra oğlu Melik Gazi ve torunu Nizameddin Yağıbasan Niksar'ı fetih ve imar ederler. Melik Ahmed Danişmend Gazi'nin mezarı üzerine de Türbe(Gür-hane) , tekke ve imaret inşa ederler.

Melik Ahmed Danişmend Gazi, gazaları, İslamiyet'e hizmetleri dolayısıyla Anadolu Türkleri arasında bir veli hüviyeti kazanmış, Türbesi de ziyaretgah haline gelmiştir. Bir alperen ve derviş olan Niksar fatihi Türk başbuğu Melik Ahmed Danişmend Gazi'nin kısa hayat hikayesi budur. Ruhu şad olsun.”

2.3.2.7. Yağıbasan Türbesi

Devletin yükselme dönemini yaşatan Nizameddin Yağıbasan'ın türbesi Niksar Kalesi'nde Yağıbasan Medresesi'nin güney tarafında yer almaktadır. Ankara'da bulunan damadı Şahinşah'ı ziyaret edip döndükten sonra Çankırı yakınlarında hastalanarak vefat etmiş ve Niksar'a defnedilmiştir.³⁶⁸

2.3.2.8. Yağıbasan Medresesi

Niksar Kalesi'nde yer alan ve kitabesine göre 1157-1158 yıllarında yapılmış olan bu medrese Anadolu'nun ilk kapalı avlu medrese planlı medresesi olması açısından oldukça önem taşımaktadır.³⁶⁹ Anadolu'daki ilk medreselerin kurucuları olan Danişmendliler'in inşa ettiği medreselerden günümüze ulaşanlar Niksar Yağıbasan Medresesi, Tokat Yağıbasan (Çukur Medrese) Medresesi, Kayseri Kölük Medresesi ve Amasya Halifet Gazi Medresesi'dir.³⁷⁰

2.3.2.9. Hacı Çıkrık Türbesi

Niksar merkezde ve Bengiler Mahallesinde Çanakçı Deresi'nin kenarında 1182 yılında Selçuklu Emiri Bedreddin Ebu Mansur Şehinşah tarafından inşa ettirilmiştir. Halk bu türbeyi Çıkrık Evliya Türbesi adıyla bilmektedir. Kitabesinden bu türbenin II. Kılıç Arslan'ın emirlerinden Bedrettin Şahinşah'a ait olduğu anlaşılmaktadır. Bedrettin Şahinşah Melik Ahmed Danişmend Gazi'nin amcasının oğlu Suli Bey'in torunudur.³⁷¹

³⁶⁸ Kamil Şahin, Danişmendliler Döneminde Niksar, s. 94-95.

³⁶⁹ İsmail Turan, Selçuklular Döneminde Tokat, s. 71.

³⁷⁰ Sefer Solmaz, “Danişmendlilerde Kültür ve Sanat”, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=380086>, Erişim Tarihi; 09.06.2019

³⁷¹ Şahin, a.g.e. , s. 96.

2.3.2.10. Talazan Köprüsü

Niksar kent merkezine 15 km uzaklıkta Kelkit Irmağı üzerinde yer alan Talazan Köprüsü'nün inşa kitabesi mevcut değildir. Mimari özelliklerinden dolayı bu köprünün 1200-1220 yılları arasında yapıldığı tahmin edilmektedir. 14. yüzyılda köprünün adı "Palazan" olarak kullanılmaktaydı. Köprünün farklı dönemlerde tadilata uğradığı kullanılan şu an köprüde yer alan malzemelerin farklılığından anlaşılmaktadır. Herhangi bir süsleme yapılmayan köprü şu an araç ve yaya trafiğine açıktır.³⁷²

2.3.3. Niksar'a Ait Bazı Sikkeler

Yukarda yer alan sikke M.Ö. 120-100 yıllarına aittir. Sikkenin ön yüzünde Gorgon Medusa yer alırken arka yüzünde ise yürüyen ve sırtında bir palmiye dalını taşıyan "Nike" tasviri ve KABH- P ON yazısı yer almaktadır.³⁷³

³⁷² Erkan Atak , "Niksar'daki Taş Köprüler" , *Current Debates in History & Politics*, Ed: Oya Gözel Durmaz, Abidin Çevik, Günay Gönüllü, Volume 6, s. 341.

³⁷³ Özhan Öztürk, Niksar (Kaberia, Diospolis, Sebaste, Neocaesarea) Tarihi, http://ozhanozturk.com/2018/01/08/niksar/#_ftn8, Erişim Tarihi; 10.06.2019

SONUÇ

Genel olarak Orta Çağ'ını incelemeye çalıştığımız Niksar kenti İslamiyet öncesi ve sonrasında gerek jeostratejik ve gerekse jeopolitik konumu dolayısıyla siyasi, sosyal, dini, kültürel açıdan üzerinde hüküm süren uygarlıkları daima ileri götürmüştür. Kentin önemi her uygarlık döneminde artarak devam etmiştir. Doğu Anadolu Bölgesini İç Anadolu Bölgesine ve yine Karadeniz Bölgesini de İç Anadolu Bölgesine bağlayan bir konumda yer alması önemini artmasını sağlamıştır.

Bizans Dönemi hüküm sürdüğü yıllarda Niksar ve diğer Karadeniz illerinden maden ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Yine Bizans Döneminde yapılan imar faaliyetlerini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Özellikle Danişmend Gazi'nin kenti ele geçirip payitaht yapması bu gelişime hız kazandırmıştır. Danişmend Gazi Niksar'ı sahil Rumlarına karşı yapacağı mücadelelerde kendisine bir üst olması için stratejik amaç olarak seçmiştir. Melik Danişmend Gazi'nin türbesinin burada bulunmasının sebebi de budur. Danişmendliler Döneminde kentte yapılan imar faaliyetleri kente mimari açıdan da farklı bir çehre getirmiştir. Nizamettin Yağıbasan Niksar ve Tokat'ta Yağıbasan Medresesi yaptırmış ancak Tokat'taki Çukur Medrese olarak anılmıştır. Niksar'da yaptırdıkları medrese kapalı avlulu medreselerin Anadolu'daki ilk örneklerindedir. Ve tıp alanında da eğitim vermesi açısından önemlidir.

Sadece mimari açıdan değil askeri ve ekonomik açıdan da gelişmiş olan bu kent bazı seferler ve savaşlarda askeri üs olarak kullanılmış hatta kimi zaman ordugah şehir olarak bile varlığına devam etmiştir. I. Haçlı Seferleri sırasında da Antakya Prinkepsi Bohemund'un Esir alınarak Niksar Kalesine hapsedilmesi ve bunun diğer İslam Devletlerince duyulması hem Danişmend Gazi'nin hem de Danişmendlilerin itibarını yükseltmiştir. Haçlı tehlikesine karşı Selçuklularla iş birliği yapması Haçlı Birlikleri'ni Niksar'a gelmeye yöneltti. Gümüştegin ve Kılıçarslan güçlerini birleştirerek 1101 yılında Haçlı ordusunu Anadolu'da bozguna uğrattılar.

Güçlenerek Anadolu Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki en büyük rakibi haline gelen Danişmendliler son zamanlarında üç kola ayrıldılar; Kayseri Kolu, Malatya Kolu, Sivas Kolu. Devleti ve belirli bir süre devlete başkentlik yapan Niksar kentini Danişmendli hükümdarlarının beş tanesinin kabirleri Niksar'da bulunmaktadır. Bunlar; Danişmend Gazi, Sungur, Nizameddin Yağıbasan, Cemaleddin Gazi ve Şemseddin

İsmail bin İbrahim'dir.

Danışmendli Döneminde yapılan mimari eserlerin bazıları Bizans ve Haçlılarla yapılan savaşlar sırasında harap olmuştur. Belirli bir kısmı ise doğal afetler sebebiyle deforme olmuş ve günümüze kadar bu eserlerin ancak kalıntıları kalmıştır.

Yine de kültürel bir birikim olan ve günümüze kalan tüm eserler Türk-İslam eserleri olması ve bize geçmişten bilgiler aktarması sebebiyle oldukça önemlidir. Kalan eserler ve kalıntılar sayesinde Anadolu'nun ve Danışmendliler'in ne kadar zengin bir kültürel birikime sahip olduğunu anlıyoruz.

KAYNAKÇA

AKAR, Hasan, Özbay, Müjdat, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, DuMat Matbaacılık,

Ankara, 2011

AKURGAL, Ekrem, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak, Ankara, 2000

ALBAYRAK, Haşim, *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz’de Etnik Yapılanmalar ve*

Pontus, Babıali Kitaplığı, İstanbul, 2003

ALP, Sedat, *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2002

ANT, Hüseyin, “Tunç Çağında Tokat ve Çevresi”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,

Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2014

ATAK, Erkan, “Niksar’daki Taş Köprüler” , *Current Debates in History & Politics*, Ed:

Oya Gözel Durmaz, Abidin Çevik, Günay Gönüllü, Volume 6, ss. 339-358.

AYAN, Ergin, “Kösedağ Savaşı ve Anadolu’nun Moğollar Tarafından İşgali”, *Türk’ün*

Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası Köseadağ Savaşı ve Anadolu’nun

Moğollar Tarafından İşgali, Ed: Abdullah Kaya, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Anadolu Selçukluları Uygulama ve Araştırma Merkezi, ss. 109-126.

AYDIN, Handan, “Dünyanın Oluşumu ve Tarih Öncesi Çağlar”, *Uygarlık Tarihi*, Ed:

Taciser Sivas, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2008, ss. 3-31.

BASKICI, M. Murat, *Bizans Döneminde Anadolu-İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)*,

Phoenix Yayınevi, Ankara, 2009

BAŞOL, Serkan, “Hitit Askeri Teşkilatı ve Sefer Organizasyonu”, Basılmamış Yüksek

Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2006

BAŞTAV, Şerif, “Bizans ve Haçlılar”, *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, ss.

57- 65.

BAİLLY, Auguste, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev: Haluk Şaman, Nokta Kitap

Yayımları, İstanbul, 2006

BAYRAM, Mikail, “Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.10, 2001, ss.1-11

BERBEROĞLU, Muhammet, “Beylikler Döneminde Sinop”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2010

BRYCE, Treyer, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Dost Kitabevi, Ankara, 2002

BOSTAN, Hanefi, “Niksar”, *TDV, DIA*, ss. 119-122.

BÜLBÜL, Pınar, “Eski Anadolu’da Tarım Faaliyetleri”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 17, 2017, ss. 269-282.

BÜLBÜL, Cemil, “Eski Anadolu Tarihinde Frigler”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 27, 2009, ss. 79-95.

CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, Çev: Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul, 1994

CAHEN, Claude, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2016

CANATAR, Mehmet, “Cenabi Tarihinde Danışmendliler ve Bazı Mülâhazalar”, Melik Ahmet Danışmend Gazi ve Dnişmendname Sempozyumu Tebliğleri, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Basımevi, Niksar, 1995, ss. 18-28

CENGİZ, Tülin, *Hitit Çağında Anadolu’da Anaerkil İzler*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014

CERAM, C. W. , *Tarlaların Vatanı Anadolu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002

CLOUGH, B. Shepard, *Uygarlık Tarihi*, Çev: Nihal Önal, Varlık Yayınevi, Ankara, 1965

- ÇAKMAK, Mehmet Ali, “II. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1237-1246)”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ed: Haşim Şahin, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, ss.395-407.
- ÇEÇEN, Esra, “Türkiye Selçuklu Devleti ve Danişmendli Beyliği Arasındaki Askeri, Siyasi ve Sosyal İlişkiler (1092-1178)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2017
- ÇEVİK, Adnan, “Anadolu’nun Fethi ve Birinci Beylikler Dönemi”, *Türkiye Selçuklu Tarihi*, Ed: Gülay Ögün Bezer, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, ss. 2-30.
- ÇİNTİRİZ, Güllü, “Frig Dini İnanç ve Adetleri”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010
- DAŞ, Mustafa, “Tokat’ın Ortaçağ Tarihi Üzerine Bazı Tespitler”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu C. 1, Tokat, 2015, ss. 363-371.
- DENİZ, Ahmet , Anadolu Tarihinde Hititlerin Sosyo-Ekonomik Yaşantısı, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Volume10/2, Winter, 2015, ss.235-248.
- DEMİR, Mustafa, “Danişmendli Emaretinin Kurucuları”, *S.A.Ü Fen-Edebiyat Dergisi*, S. 1, 2008, ss.141-149.
- DEMİR, Necati, *Danişmendname* , Niksar, 1999
- DEMİR, Necati, “Anadolu’da Teşekkül Etmiş Destani Halk Hikayelerinde Haçlı Seferlerinin İzleri”, *Uluslararası Haçlı seferleri Sempozyumu*, ss.195-211.
- DEMİR, Necati, *Taceddinoğulları Beyliği*, Niksar Belediyesi Yayınları, 2017,
- DEMİRCİ, Mustafa, “Selçuklular ile Danişmendliler Arasındaki Evlilikler ve Evlilik

- Diplomasisi”, *Danışmendliler Sempozyumu, 12-13 Kasım 2015 Bildiriler*, Tokat, 2016, ss.71-81.
- DEMİRCİOĞLU, Halil, *Roma Tarihi, C.1*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011
- DEMİRKENT, Işın, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2004
- DEMİRKENT, Işın, “Antakya Prinkepsi Bohemund’un Esir Alınması, Niksar’da Hapsedilmesi ve Serbest Bırakılması”, Niksar’ın Fethi ve Danışmendliler Döneminde Niksar Sempozyumu Tebliğ Özetleri, Niksar, 1996, ss.1.
- DESTİ, Marc, *Anadolu Uygarlıkları*, Çev: Muna Cedden, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005
- DURMAZ, Sayime, “Haçlıların Çankırı Yürüyüşü”, *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, S. 10, Çankırı Belediyesi, Aralık 2012, ss.131-143.
- EL CHEİKH, Nadia Maria, *Arapların Gözüyle Bizans*, Çev: Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012
- ERMİŞ, Melda, “Neokaisareia / Niksar’da Roma ve Bizans Dönemine Ait Arkeolojik Veriler”, *Höyük*, S. 7, 2014, ss. 43-67.
- EROĞLU, Özkan, *Uygarlık Tarihi*, Tekhne Yayınları, İstanbul, 2017
- ERSAN Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007
- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*, C. 2- I. Kitap, Haz: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki, *Anadolu Uygarlığı*, Der Yayınları, İstanbul, 1997
- FAZLULLAH, Reşidü’l-din, *Cami’ü’t Tevarih Selçuklu Devleti*, Çev: Erkan Göksu,

Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul, 2011

FERDİNAND, Chalandon, (1900) , Essai sur le Règne d'Alexis IER Comnène (1081-1118) , Comnène, Paris: A. Picard Et Fils, Editures.

FONTANİLLE, Isabella Klock, *Hititler*, Dost Kitabevi, Ankara, 1998

GÖĞEBAKAN, Gökür, “Malatya”, *TDV ,DIA* , , ss.468-473.

GÖKSU, Erkan, “Kösedağ Savaşı ve Türkiye Selçuklu Ordusu” , *Türk'ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası 1243 Kösedag Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali*, Ed:Abdullah Kaya, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Anadolu Selçukluları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Sivas, 2018, ss. 237-252.

GÖKŞEN, Ali, “Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde Çorum Şehri”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2007

GURNEY, O. R. , *Hititler*, Dost Kitabevi, Ankara, 2001

GÜNEŞ, Necati, “Niksar ve Deprem”, *Kümbet*, S. 14, Nisan, Mayıs, Haziran, 2009, ss. 48-58.

HEMİŞ, Osman, “İskit, Frig ve Urartu Kültürlerinin Mukayesesi”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009

HİMMETOĞLU, Muhammed Fazıl, “Geç Hitit Beyliklerinden Que ve Asur Devleti İle İlişkileri”, Basılmamış Doktor Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2013

HORST Klengel, “Hitit Tarihi” , *Hititler ve Hitit İmparatorluğu- 1000 Tanrılı Halk-*,ed.Wenzel Jacob, Çev: Ali Akkaya, Ayşe Baykal-Seeher, Sevil Gülçur, Göksel Sazcı, Gönül Yalçın, Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, 2002, ss.412-431.

KARASU, Ahmet, “1101 Haçlı Seferleri ve Tokat”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat

Tarihi ve Kültürü Sempozyumu C.1 , Tokat, 2015, ss.507-513.

KAPUSUZ, Ahmet, Tarihi, *Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Tokat, İlçelerimiz ve Bölgemiz*, Gaye Matbaa, Ankara, 1994

KAYA, Abdullah, “Ahilerin Moğollar ile Mücadelesi”, “Kösedağ Savaşı ve Türkiye Selçuklu Ordusu” , *Türk’ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası 1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu’nun Moğollar Tarafından İşgali*, Ed: Abdullah Kaya, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Anadolu Selçukluları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Sivas, 2018, ss. 393-414.

KAYA, Abdullah, “Mengüceklilerin Danişmendliler ile Münasebetleri”, *Danişmendliler Sempozyumu 12-13 Kasım Bildiriler*, Tokat, 2016, ss.57-64.

KAYA, Abdullah, “Selçuklular Dönemi Sivas’ta İlimi Hayat ve İlim Adamlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 2. , 2008, ss. 212-242.

KAYA, Mehmet Ali, *Türkiye’nin Eski Çağ Tarihi*, İlya Yayınevi, İzmir, 2011

KAYA, Mehmet Ali, Taşdöner Özcan, Kevser, “Roma İmparatoru Hadrianus ve Anadolu:Geziler, Eyaletler ve Kentler”, Ed: Mustafa Adak, *Sencer Şahin Anısına Yazılar*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2016, ss. 494-513.

KAYA, Selim, “Süleyman Şah II”, *TDV,DIA*, ss. 105-108.

KAYHAN, Hüseyin, “Haçlılar Karşısında Danişmendliler” *History Studies: International Journal of History*, Volume, 4, Issue, 2, Temmuz 2012, ss. 227-234.

KEMALOĞLU, Muhammet, “Türkiye Selçuklu Tarihi Birinci Elden Kaynakları”, *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Vol. 2, No. 3, Eylül, 2013, ss. 1-32.

KESİK, Muharrem, *Danişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu’nun Fatihleri*, Bilge

Yayıncılık, İstanbul, 2017

- KESİK, Muharrem, “Danişmendli Beyliği-Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu İlişkileri”, *Osmanlı Araştırmaları XXXIV*, ed: Halil İnalçık vd. İstanbul, 2009, ss.119-144.
- KESİK, Muharrem, “Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos’un Danişmendliler Hakimiyetindeki Niksar’ı Kuşatması (1140)”, *Danişmendliler Sempozyumu 12-13 Kasım 2015 Bildiriler*, Tokat, 2016, ss.73-78.
- KESİK, Muharrem, “Danişmendliler”, *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, Ed: Haşim Şahin, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, ss.15-41.
- KILIÇ, Mustafa, “Melik Muhammed Döneminde Danişmendli Devleti” , *Danişmendliler Sempozyumu 12-13 Kasım 2015 Bildiriler*, Tokat, 2016, ss. 79-84.
- KINAL, Füzûzan, *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998
- KIRPIK, Güray; Akyol, Hasan, “I. Kılıçarslan (1092-1107)”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ed: Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, ss.289-292.
- KOCA, Salim, “Anadolu’da Türk Siyasi Birliğini Kurma Politikasında Selçuklu ve Danişmendli Beyleri Arasında Yaşanan Rekabet ve Mücadele”, *Danişmendliler Sempozyumu 12-13 Kasım 2015 Bildiriler*, Tokat, 2016, ss. 85-100.
- Komisyon, *Niksar Kent Rehberi*, Simge Matbaacılık, 2011
- Komisyon, *Niksar Dün, Bugün, Yarın*, İstanbul, İki Nokta Yayınları, 1988
- LAFLI, Ergün; Patacı, Sami, “Roma Döneminde Tokat İli’nin Arkeolojisi ve Tarihi: Neocaesarea (Niksar) ve Zela (Zile) Kentleri” , Ed: Ali Açık, vd. , Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat Sempozyumu, 01-03 Kasım 2012, C. 1,

Özyurt Matbaacılık, Tokat, 2013, ss. 207-230

LAMB, Harold, *Haçlı Seferleri*, Çev: Füsun Dikmen, Tutku Yayınevi, Ankara, 2012

LE ROUX, Patrick, *Roma İmparatorluğu*, Çev: İsmail Yerguz, Dost Kitabevi, Ankara, 2006

LLOYD, Seton, *Türkiye'nin Tarihi; Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, Çev: Ender Varinlioğlu, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2000

MAALOUF, Amin, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, Çev: Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012

MERÇİL, Erdoğan, "Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devleti'nin Durumu", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, ss. 83-91.

MEMİŞ, Ekrem, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006

MELİKOFF, Irène, *Destan'dan Masal'a Türkoloji Yolculuklarım*, Çev: Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul, 2008

MELİKOĞLU, Merdin Yılmaz, "Melik Ahmed Danişmend Gazi Tarihinde Niksar-Harsanusiyi", *Melik Ahmet Danişmend Gazi ve Danişmendname Tebliğleri*, Niksar, 1995, ss. 59-62.

METİN, Tülay, "Türkiye Selçukluları Devrinde Malatya", *Basılmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010

MORGAN, Lewis Henry, *Eski Toplum 1*, Çev: Ünsal Oskay, Payel Yayıncılık, İstanbul, 1994

NAUMANN, Rudolf, *Eski Anadolu'nun Mimarlığı*, Çev: Beral Madra, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007

- OCAK, Ahmet Yaşar, *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslamın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi Makaleler- Araştırmalar*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011
- OLGUNLU, Ali Canip, *Yedi Tepe Anadolu*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2007
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Danışmendliler”, *TDV, DIA*, ss.469-474.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Danışmend Gazi”, *TDV, DIA*, ss. 467-469.
- ÖZÇELİK, Nazmi, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2004
- ÖZKAN, Selahattin, “Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Danışmendlilerin Rolü”, Danışmendliler Sempozyumu 12-13 Kasım 2015 Bildiriler, Tokat, 2016, ss.369-380.
- ÖZTÜRK, Özhan, Niksar (Kaberia, Diospolis, Sebaste, Neocaesarea) Tarihi, http://ozhanozturk.com/2018/01/08/niksar/#_ftn8, 25.03.2019.
- PEHLİVANLI, Hamit, “Selçuklular ve Selçuklu Müesseseleri”, *Selçuklulardan Bugüne*, Ed: Ahmet Nezihi Turan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2006, ss. 9-124.
- RUNCİMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008
- SERDAR, Murat, “1101 Haçlı Seferleri'nin Son Durağı Merzifon”, III. Uluslararası Geçmişten Günümüze Merzifon ve Amasya Yöresi Sempozyumu, Ed: Asım Çoban vd. , Edge Akademi Yayıncılık, Ankara, 2015, ss. 59-67.
- SERDAR, Murat, “Malazgirt Zaferi Sonrası Anadolu'nun Fethinde Tokat'ın Jeostratejik ve Jeopolitik Önemi”, İlk Çağlardan Günümüze Jeostratejik ve Jeopolitik Açısından Karadeniz, Ed: Mehmet Okur, Akçağ Yayınları, 2019, ss. 121-134.
- SEVİN, Veli, *Anadolu Arkeolojisi'nin ABC'si*, Simavi Yayınları, İstanbul

SEVİN, Veli, *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, İstanbul, 2002

SEVİNÇ, Fatma, “Hititler’in Anadolu’da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem”,

Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,
S. 17, Mayıs 2008, ss. 11-32.

SİVAS, Hakan, “Eski Anadolu Uygarlıkları”, *Uygarlık Tarihi*, Ed: Taciser Sivas,

Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2008, ss. 83-128.

SOLMAZ, Sefer, “Danışmendliler’in İskan Politikası”, *Büyük Selçuklu Devleti’nden*

Anadolu Selçuklu Devleti’ne, Ed: Mehmet Hacı Gökmen, Selçuk Üniversitesi

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, 2011, ss.145-165.

SOLMAZ, Sefer, “Danışmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları” , Basılmamış Doktora

Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2001,

SOLMAZ, Sefer, Danışmendliler, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=372855&/D%C3%A2ni%C5%9Fmendliler-/-Dr.-Sefer-Solmaz-> Erişim Tarihi: 02.05.2019

SÜMER, Faruk, “Kösedağ Savaşı”, *TDV, DIA*, ss.272-273.

Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihail’in Vakainamesi(İkinci Kısım)* , Çev: Hrant D.

Andreasyan

ŞAHİN, Kamil, Danışmendliler Döneminde Tokat’ın Fethi, *Gaziosmanpaşa*

Üniversitesi Danışmendliler Sempozyumu 12-13 Kasım Bildiriler, Ses Reklam

İletişim Hizmetleri, 2015

ŞAHİN, Kamil, Danışmendliler Döneminde Niksar (1071-1178) , Gaziosmanpaşa

Üniversitesi Matbaası, Tokat, 1999

ŞAHİN, Muhammet, *Uygarlık Tarihi*, Okutman Yayıncılık, Ankara, 2011

- ŞAHİN, Selma, “Frig Vadisi’nin Sanatsal Dışavurumu ve Eser Analizleri”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 39, Şubat 2018, ss. 185-206.
- TEK, Ahmet Tolga, “Roma Uygarlığı”, *Uygarlık Tarihi*, Ed: Taciser Sivas, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2008, ss.193-225.
- TOKALAK, İsmail, *Bizans-Osmanlı Sentezi- Bizans Kültür ve Kurumlarının Osmanlı Üzerindeki Etkisi*, Gülerboy Yayıncılık, İstanbul, 2010
- TORUN, Ahmet Semih, “Niksar’da Bulunan Danişmendli Eserlerinin Arşiv Belgeleri Işığında Değerlendirilmesi” , *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu C. 1*, Tokat, 2015, ss. 435-462.
- TURAN, İsmail, “Selçuklular Döneminde Tokat”, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2016
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye (Siyasi Tarih Alp Arslan’dan Osman Gazi’ye- 1071-1328)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998
- TURAN, Osman, *Selçuklular ve İslamiyet*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1999
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk- İslam Medeniyeti*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1965
- TURAN, Refik, “Türklerin Anadolu’ya Akınları ve Malazgirt Zaferinden Önce Anadolu’da Türk Varlığı” , *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ed: Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, ss. 87-115.
- UMAR, Bilge, *Türkiye Halkının İlk Çağ Tarihi*, Acargil Basımevi, İzmir, 1982
- UÇANKUŞ, Hasan Tahsin, *Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji Tarih Öncesinden Persler’e Kadar Anadolu* , Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000

UÇKUN, Rabia, “Melik Danişmend Gazi’nin Tarihi ve Efsanevi Şahsiyeti Üzerine”,

Türk Dünyası İnceleme Dergisi, S. 2 , 1997, ss. 257-266.

Urfalı Mateos, Urfalı Mateos Vekayi-namesi (952-1136) , Papaz Grigor’un Zeyli (1136-

1162) , Çev: Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000

USLU, Serhat, “Tarih Öncesi Çağlarda Tokat’ın Tarihi Coğrafyası”, Basılmamış

Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum,

2014

UYAR, Mustafa, “Moğol İstilas Döneminde Selçuklular”, Selçuklu Tarihi El Kitabı,

Ed: Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, ss.409-438.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Tokat Kitabeleri*, İlavelerle Yayına Hazırlayanlar;

Mehmet Mercan, Mehmet Emin Ulu, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara,

2003

ÜNAL, Ahmet, *Hitit Devrinde Anadolu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002

ÜNER, Mehmet Emin, “Danişmend Gazi ve Niksar’ın Fethi”, *Niksar’ın Fethi ve*

Danişmendliler Döneminde Niksar Sempozyumu Tebliğ Özetleri, Niksar, 1996, ss. 24-25.

YALÇIN, Hatice, “Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları”, Basılmamış

Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum,

2010

YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, Yayına Hazırlayan; Refet

Yinanç, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013,

YÜRÜDÜR, Eren, *Niksar Şehir Coğrafyası*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2009

EKLER

Resim 1: Niksar Kale Surları (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 2: Kale Surlarından Görüntüler (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 3: Kale Zindanının Giriş (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 4: Kale Zindanının İçi (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 5: Kale Hamamı (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 6: Kale Hamamı Su Tesisatı (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 7: Kalede Sergilenen Bazı Taş Eserler (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 8: Kalede Sergilenen Bazı Taş Eserler (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 9: Roma Arsenali'nin Dıştan İçe Görüntüsü (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 10: Roma Arsenali'nin İçten Dışa Görüntüsü (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 11: Roma Arsenali'nin Girişi (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 12: Lüleçizade Çeşmesinin Genel Görünüşü ve Akroterleri (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

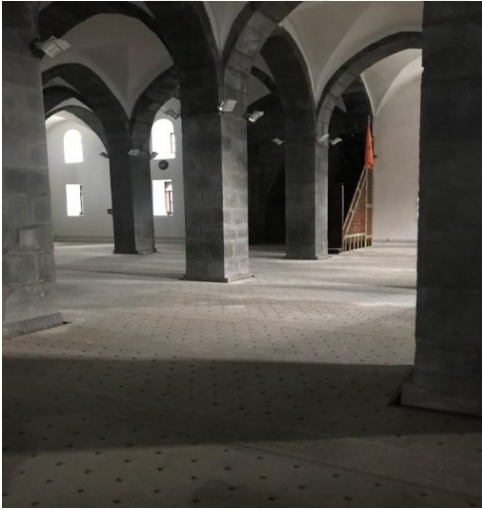
Resim 13: Leylekli Köprü'nün Genel Görünüşü ve Üzerindeki Leylek Motifi (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 14: Seymenli Köprüsünün Genel Görünüşü (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 15: Niksar Ulu Camii'nin Minaresi (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 16: Niksar Ulu Camii'nin İçten Görüntüleri (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 17: Kırkkızlar Türbesinin Genel Görünüşü ve Mumyalık Bölümü (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 18: Sunguriye Türbesinin Genel Görünüşü (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 19: Çöregi Büyük Camii'nin Kapısı (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 20: Melik Ahmed Danişmend Gazi Türbesi'nin Görüntüsü (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 21: Melik Ahmed Danişmend Gazi Türbesi'nin İçten Görünüşü (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 22: Melik Ahmed Danişmend Gazi Türbesi'nin İçten Görünüşü (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 23: Nizameddin Yağibasın Türbesi'nden Görüntüler (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 24: Nizameddin Yağlıbasan Türbesinin Genel Görünüşü (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 25: Yağıbasan Medresesi'nin Dıştan Görünüşü (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 26: Yağıbasan Medresesi'nin İçten Görüntüleri (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 27: Hacı Çıkrık Medresesi³⁷⁴

Resim 28: Talazan Köprüsü'nün Açıklama Metni (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

³⁷⁴ İsmail Turan, Selçuklular Döneminde Tokat, s. 107

Resim 29: Talazan Köprüsü'nün Genel Görünüşü (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 30: Yağıbasan Medresesi'nin İçinde Sergilenen Sikke Fotoğrafları (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 31: Yağıbasan Medresesi'nin İçinde Sergilenen Sikke Fotoğrafları (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 32: Yağıbasan Medresesi'nin İçinde Sergilenen Sikke Fotoğrafları (Emine Tetik Kanar Fotoğraf Arşivi)

Resim 33: Kaberia Sikkesi³⁷⁵

³⁷⁵ Özhan Öztürk, Niksar (Kaberia, Diospolis, Sebaste, Neocaesarea) Tarihi, http://ozhanozturk.com/2018/01/08/niksar/#_ftn8, Erişim Tarihi; 10.06.2019

